

---

dhvanyaloka 3

ध्वन्यलोक 3

Document Information

Text title : dhvanyaloka udyota 3

File name : dhvanyaloka3.itx

Category : major_works

Location : doc_z_misc_major_works

Transliterated by : Rajani rajni_arjun at yahoo.com

Proofread by : Rajani rajni_arjun at yahoo.com

Latest update : January 4, 2002

Send corrections to : sanskrit at cheerful dot c om

This text is prepared by volunteers and is to be used for personal study and research. The file is not to be copied or reposted without permission, for promotion of any website or individuals or for commercial purpose.

Please help to maintain respect for volunteer spirit.

Please note that proofreading is done using Devanagari version and other language/scripts are generated using **sanscript**.

March 24, 2024

sanskritdocuments.org

ಧ್ವನ್ಯಲೋಕ 3

ಏವಂ ವ್ಯಂಗ್ಯಮುಖೇನೈವ ಧ್ವನೇಃ ಪ್ರದರ್ಶಿತೇ ಸಪ್ರಭೇದೇ ಸ್ವರೂಪೇ
ಪುನರ್ವ್ಯಂಜಕ-

ಮುಖೇನೈತತ್ಪ್ರಕಾಶ್ಯತೇ —

ಅವಿವಕ್ಷಿತವಾಚ್ಯಸ್ಯ ಪದವಾಕ್ಯಪ್ರಕಾಶತಾ .

ತದನ್ಯಸ್ಯಾನುರಣನರೂಪವ್ಯಂಗ್ಯಸ್ಯ ಚ ಧ್ವನೇಃ .. 1..

ಅವಿವಕ್ಷಿತವಾಚ್ಯಸ್ಯಾತ್ಯಂತತಿರಸ್ಮೃತವಾಚ್ಯೇ ಪ್ರಭೇದೇ ಪದಪ್ರಕಾಶತಾ ಯಥಾ

ಮಹರ್ಷೇರ್ವ್ಯಾಸಸ್ಯ - ಸಪ್ತೈತಾಃ ಸಮಿಧಃ ಶ್ರಿಯಃ , ಯಥಾ ವಾ ಕಾಲಿದಾಸಸ್ಯ -
ಕಃ

ಸನ್ನದ್ಧೇ ವಿರಹವಿಧುರಾಂ ತ್ವಯ್ಯುಪೇಕ್ಷೇತ ಜಾಯಾಂ , ಯಥಾ ವಾ - ಕಿಮಿವ ಹಿ
ಮಧು-

ರಾಣಾಂ ಮಂಡನಂ ನಾಕೃತೀನಾಂ , ಏಷೂದಾಹರಣೇಷು ಸಮಿಧ ಇತಿ ಸನ್ನದ್ಧ ಇತಿ
ಮಧುರಾಣಾ ಮಿತಿ ಚ ಪದಾನಿ ವ್ಯಂಜಕತ್ವಾಭಿಪ್ರಾಯೇಣೈವ ಕೃತಾನಿ .

ತಸ್ಯೈವಾರ್ಥಾಂತರಸಂಕ್ರಮಿತವಾಚ್ಯೇ ಯಥಾ - ರಾಮೇಣ ಪ್ರಿಯಜೀವಿತೇನ ತು
ಕೃತಂ

ಪ್ರೇಮ್ಣಃ ಪ್ರಿಯೇ ನೋಚಿತಂ . ಅತ್ರ ರಾಮೇಣೇತ್ಯೇತತ್ಪದಂ ಸಮಸಾಹಸೈಕರಸತ್ವಾದಿ-

ವ್ಯಂಗ್ಯಾಭಿಸಂಕ್ರಮಿತವಾಚ್ಯಂ ವ್ಯಂಜಕಂ .

ಯಥಾ ವಾ —

ಏವಮೇವ ಜನಸ್ತಸ್ಯಾ ದದಾತಿ ಕಪೋಲೋಪಮಾಯಾಂ ಶಶಿಬಿಂಬಂ .

ಪರಮಾರ್ಥವಿಚಾರೇ ಪುನಶ್ಚಂದ್ರಶ್ಚಂದ್ರ ಇವ ವರಾಕಃ ..

ಅತ್ರ ದ್ವಿತೀಯಶ್ಚಂದ್ರಶಬ್ದೋರ್ಧ್ವಾಂತರಸಂಕ್ರಮಿತವಾಚ್ಯಃ .

ಅವಿವಕ್ಷಿತವಾಚ್ಯಸ್ಯಾತ್ಯಂತತಿರಸ್ಮೃತವಾಚ್ಯೇ ಪ್ರಭೇದೇ ವಾಕ್ಯಪ್ರಕಾಶತಾ ಯಥಾ —

ಯಾ ನಿಶಾ ಸರ್ವಭೂತಾನಾಂ ತಸ್ಯಾಂ ಜಾಗರ್ತಿ ಸಂಯಮೀ .

ಯಸ್ಯಾಂ ಜಾಗ್ರತಿ ಭೂತಾನಿ ಸಾ ನಿಶಾ ಪಶ್ಯತೋ ಮುನೇಃ ..

ಅನೇನ ಹಿ ವಾಕ್ಯೇನ ನಿಶಾರ್ಥೋ ನ ಚ ಜಾಗರಣಾರ್ಥಃ ಕಶ್ಚಿದ್ವಿವಕ್ಷಿತಃ .

ಕಿಂ ತರ್ಹಿ ? ತತ್ತ್ವಜ್ಞಾನಾವಹಿತತ್ವಮತತ್ತ್ವಪರಾಜ್ಞುಖತ್ವಂ ಚ ಮುನೇಃ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯತ

ಇತಿ ತಿರಸ್ಕೃತವಾಚ್ಯಸ್ಯಾಸ್ಯ ವ್ಯಂಜಕತ್ವಂ .

ತಸ್ಯೈವಾಧಾಂತರಸಂಕ್ರಮಿತವಾಚ್ಯಸ್ಯ ವಾಕ್ಯಪ್ರಕಾಶತಾ ಯಥಾ —

ವಿಷಮಯಿತಃ ಕೇಷಾಮಪಿ ಕೇಷಾಮಪಿ ಪ್ರಯಾತ್ಯಮೃತನಿರ್ಮಾಣಃ .

ಕೇಷಾಮಪಿ ವಿಷಾಮೃತಮಯಃ ಕೇಷಾಮಪ್ಯವಿಷಾಮೃತಃ ಕಾಲಃ ..

ಅತ್ರ ಹಿ ವಾಕ್ಯೇ ವಿಷಾಮೃತಶಬ್ದಾಭ್ಯಾಂ ದುಃಖಸುಖರೂಪಸಂಕ್ರಮಿತವಾಚ್ಯಾಭ್ಯಾಂ
ವ್ಯವಹಾರ ಇತ್ಯಧಾಂತರಸಂಕ್ರಮಿತವಾಚ್ಯಸ್ಯ ವ್ಯಂಜಕತ್ವಂ .

ವಿವಕ್ಷಿತಾಭಿಧೇಯಸ್ಯಾನುರಣನರೂಪವ್ಯಂಗ್ಯಸ್ಯ ಶಬ್ದಶಕ್ತ್ಯುಧ್ಭವೇ ಪ್ರಭೇದೇ
ಪದಪ್ರಕಾಶತಾ ಯಥಾ —

ಪ್ರಾತುಂ ಧನೈರರ್ಥಿಜನಸ್ಯ ವಾಂಛಾಂ ದೈವೇನ ಸೃಷ್ಟೋ ಯದಿ ನಾಮ ನಾಸ್ಮಿ .

ಪಥಿ ಪ್ರಸನ್ನಾಂಬುಧರಸ್ತಡಾಗಃ ಕೂಪೋಽಥವಾ ಕಿಂ ನ ಜಡಃ ಕೃತೋಽಹಂ .. 1..

ಅತ್ರ ಹಿ ಜಡ ಇತಿ ಪದಂ ನಿರ್ವಿಣ್ಣೇನ ವಕ್ರಾತ್ಮಸಮಾನಾಧಿಕರಣತಯಾ

ಪ್ರಯುಕ್ತಮನುರಣನರೂಪತಯಾ ಕೂಪಸಮಾನಾಧಿಕರಣತಾಂ ಸ್ವಶಕ್ತ್ಯಾ
ಪ್ರತಿಪದ್ಯತೇ .

ತಸ್ಯೈವ ವಾಕ್ಯಪ್ರಕಾಶತಾ ಯಥಾ ಹರ್ಷಚರಿತೇ ಸಿಂಹನಾದವಾಕ್ಯೇಷು - 'ವೃತ್ತೇಽ

ಸ್ಮಿನ್ಮಹಾಪ್ರಲಯೇ ಧರಣೀಧಾರಣಾಯಾಧುನಾ ತ್ವಂ ಶೇಷಃ' .

ಏತದ್ಧಿ ವಾಕ್ಯಮನುರಣನರೂಪಮಧಾಂತರಂ ಶಬ್ದಶಕ್ತ್ಯಾ ಸ್ಫುಟಮೇವ
ಪ್ರಕಾಶಯತಿ .

ಅಸ್ಯೈವ ಕವಿಪ್ರೌಢೋಕ್ತಿಮಾತ್ರನಿಷ್ಪನ್ನಶರೀರಸ್ಯಾರ್ಥಶಕ್ತ್ಯುಧ್ಭವೇ ಪ್ರಭೇದೇ ಪದ-
ಪ್ರಕಾಶತಯಾ ಯಥಾ ಹರಿವಿಜಯೇ —

ಚೂತಾಂಕುರಾವತಂಸಂ ಕ್ಷಣಪ್ರಸರಮಹಾರ್ಘಮನೋಹರಸುರಾಮೋದಂ .

ಅಸಮರ್ಪಿತಮಪಿ ಗೃಹೀತಂ ಕುಸುಮಶರೇಣ ಮಧುಮಾಸಲಕ್ಷ್ಮೀಮುಖಂ ..

ಅತ್ರ ಹ್ಯಸಮರ್ಪಿತಮಪಿ ಕುಸುಮಶರೇಣ ಮಧುಮಾಸಲಕ್ಷ್ಮ್ಯಾ ಮುಖಂ
ಗೃಹೀತಮಿತ್ಯ-

ಸಮರ್ಪಿತಮಪೀತ್ಯೇತದವನ್ಛಾಭಿಧಾಯಿಪದಮರ್ಥಶಕ್ತ್ಯಾ ಕುಸುಮಶರಸ್ಯ

ಬಲಾತ್ಕಾರಂ

ಪ್ರಕಾಶಯತಿ .

ಅತ್ರೈವ ಪ್ರಭೇದೇ ವಾಕ್ಯಪ್ರಕಾಶತಾ ಯಥೋದಾಹೃತಂ ಪ್ರಾಕ್ ' ಸಜ್ಜಯತಿ
ಸುರಭಿಮಾಸೋ'

ಇತ್ಯಾದಿ . ಅತ್ರ ಸಜ್ಜಯತಿ ಸುರಭಿಮಾಸೋ ನ ತಾವದರ್ಪಯತ್ಯನಂಗಾಯ
ಶರಾನಿತ್ಯಯಂ

ವಾಕ್ಯಾರ್ಥಃ ಕವಿಪ್ರೌಢೋಕ್ತಿಮಾತ್ರನಿಷ್ಪನ್ನಶರೀರೋ ಮನ್ಮಥೋನ್ಮಾಥಕದನಾವಸ್ಥಾಂ

ವಸಂತಸಮಯಸ್ಯ ಸೂಚಯತಿ .

ಸ್ವತಃಸಂಭವಿಶರೀರಾರ್ಥಶಕ್ಯುಧ್ಭವೇ ಪ್ರಭೇದೇ ಪದಪ್ರಕಾಶತಾ ಯಥಾ —
ವಾಣಿಜಕ ಹಸ್ತಿದಂತಾಃ ಕುತೋಽಸ್ಮಾಕಂ ವ್ಯಾಘ್ರಕೃತ್ತಯಶ್ಚ .

ಯಾವಲ್ಲಲಿತಾಲಕಮುಖೀ ಗೃಹೇ ಪರಿಷ್ವಕೃತೇ ಸ್ನುಷಾ ..

ಅತ್ರ ಲುಲಿತಾಲಕಮುಖೀತ್ಯೇತತ್ಪದಂ ವ್ಯಾಧವಧ್ವಾಃ ಸ್ವತಃಸಂಭಾವಿತಶರೀ-
ರಾರ್ಥಶಕ್ತ್ಯಾ ಸುರತಕ್ರೀಡಾಸಕ್ತಿಂ ಸೂಚಯಂಸ್ತದೀಯಸ್ಯ ಭರ್ತುಃ ಸತತಸಂಭೋಗ-

ಕ್ಷಾಮತಾಂ ಪ್ರಕಾಶಯತಿ .

ತಸ್ಯೈವ ವಾಕ್ಯಪ್ರಕಾಶತಾ ಯಥಾ —

ಶಿಖಿಪಿಚ್ಛಕರ್ಣಪೂರಾ ಜಾಯಾ ವ್ಯಾಧಸ್ಯ ಗರ್ವಿಣೀ ಭ್ರಮತಿ .

ಮುಕ್ತಾಫಲರಚಿತಪ್ರಸಾಧನಾನಾಂ ಮಧ್ಯೇ ಸಪತ್ನೀನಾಂ ..

ಅನೇನಾಪಿ ವಾಕ್ಯೇನ ವ್ಯಾಧವಧ್ವಾಃ ಶಿಖಿಪಿಚ್ಛಕರ್ಣಪೂರಾಯಾ ನವಪರಿಣೀ-

ತಾಯಾಃ ಕಸ್ಯಾಶ್ಚಿತ್ಸನ್ನಭಾಗ್ಯಾತಿಶಯಃ ಪ್ರಕಾಶ್ಯತೇ . ತತ್ಸಂಭೋಗೈಕರತೋ
ಮಯೂರ-

ಮಾತ್ರಮಾರಣಸಮರ್ಥಃ ಪತಿರ್ಜಾತ ಇತ್ಯರ್ಥಪ್ರಕಾಶನಾತ್ ತದನ್ಯಾಸಾಂ
ಚಿರಪರಿಣೀತಾನಾಂ

ಮುಕ್ತಾಫಲರಚಿತಪ್ರಸಾಧನಾನಾಂ ದೌರ್ಭಾಗ್ಯಾತಿಶಯಃ ಖ್ಯಾಪ್ಯತೇ . ತತ್ಸಂಭೋಗ-

ಕಾಲೇ ಸ ಏವ ವ್ಯಾಧಃ ಕರಿವರವಧವ್ಯಾಪಾರಸಮರ್ಥ ಆಸೀದಿತ್ಯರ್ಥಪ್ರಕಾಶನಾತ್

ನನು ಧ್ವನಿಃ ಕಾವ್ಯವಿಶೇಷ ಇತ್ಯುಕ್ತಂ ತತ್ಕಥಂ ತಸ್ಯ ಪದಪ್ರಕಾಶತಾ .

ಕಾವ್ಯವಿಶೇಷೋ ಹಿ ವಿಶಿಷ್ಟಾರ್ಥಪ್ರತಿಪತ್ತಿಹೇತುಃ ಶಬ್ದಸಂದರ್ಭವಿಶೇಷಃ . ತದ್ಭಾವಶ್ಚ

ಪದಪ್ರಕಾಶತ್ವೇ ನೋಪಪದ್ಯತೇ . ಪದಾನಾಂ ಸ್ಮಾರಕತ್ವೇನಾವಾಚಕತ್ವಾತ್ .

ಉಚ್ಯತೇ —

ಸ್ಯಾದೇಷ ದೋಷಃ ಯದಿ ವಾಚಕತ್ವಂ ಪ್ರಯೋಜಕಂ ಧ್ವನಿವ್ಯವಹಾರೇ ಸ್ಯಾತ್ . ನ

ತ್ವೇವಂ ; ತಸ್ಯ ವ್ಯಂಜಕತ್ವೇನ ವ್ಯವಸ್ಥಾನಾತ್ . ಕಿಂ ಚ ಕಾವ್ಯಾನಾಂ ಶರೀರಾ-

ಣಾಮಿವ ಸಂಸ್ಥಾನವಿಶೇಷಾವಚ್ಛಿನ್ನಸಮುದಾಯಸಾಧ್ಯಾಪಿ ಚಾರುತ್ವಪ್ರತೀತಿರನ್ವಯ-

ವ್ಯತಿರೇಕಾಭ್ಯಾಂ ಭಾಗೇಷು ಕಲ್ಪ್ಯತ ಇತಿ ಪದಾನಾಮಪಿ ವ್ಯಂಜಕತ್ವಮುಖೇನ ವ್ಯವ-

ಸ್ಥಿತೋ ಧ್ವನಿವ್ಯವಹಾರೋ ನ ವಿರೋಧೀ .

ಅನಿಷ್ಟಸ್ಯ ಶ್ರುತಿಯರ್ಥದ್ವದಾಪಾದಯತಿ ದುಷ್ಟತಾಂ .

ಶ್ರುತಿದುಷ್ಟಾದಿಷು ವ್ಯಕ್ತಂ ತದ್ವದಿಷ್ಟಸ್ಮೃತಿಗುಣಂ ..

ಪದಾನಾಂ ಸ್ಮಾರಕತ್ವೇಽಪಿ ಪದಮಾತ್ರಾವಭಾಸಿನಃ .

ತೇನ ಧ್ವನೇಃ ಪ್ರಭೇದೇಷು ಸರ್ವೇಷ್ಟೇವಾಸ್ತಿ ರಮ್ಯತಾ ..

ವಿಚ್ಛಿತ್ತಿಶೋಭಿನೈಕೇನ ಭೂಷಣೇನೇವ ಕಾಮಿನೀ .

ಪದದ್ಯೋತೈನ ಸುಕವೇರ್ಷ್ವನಿನಾ ಭಾತಿ ಭಾರತೀ !

ಇತಿ ಪರಿಕರಶ್ಲೋಕಾಃ .. 1..

ಯಸ್ತ್ವ ಲಕ್ಷ್ಯಕ್ರಮವ್ಯಂಗ್ಯೋ ಧ್ವನಿವರ್ಣಪದಾದಿಷು .

ವಾಕ್ಯೇ ಸಂಘಟನಾಯಾಂ ಚ ಸ ಪ್ರಬಂಧೇಽಪಿ ದೀಪ್ಯತೇ .. 2..

ತತ್ರ ವರ್ಣಾನಾಮನರ್ಥಕತ್ವಾದ್ಯೋತಕತ್ವಮಸಂಭವೀತ್ಯಾಶಂಕ್ಯೇದಮುಚ್ಯತೇ —

ಶಷಾ ಸರೇಫಸಂಯೋಗೋ ಷಕಾರಶ್ಚಾಪಿ ಭೂಯಸಾ .

ವಿರೋಧಿನಃ ಸ್ಯುಃ ಶೃಂಗಾರೇ ತೇ ನ ವರ್ಣಾ ರಸಚ್ಯುತಃ .. 3..

ತ ಏವ ತು ನಿವೇಶ್ಯಂತೇ ಬೀಭತ್ಸಾದೌ ರಸೇ ಯದಾ .

ತದಾ ತಂ ದೀಪಯಂತ್ಯೇವ ತೇ ನ ವರ್ಣಾ ರಸಚ್ಯುತಃ .. 4..

ಶ್ಲೋಕದ್ವಯೇನಾನ್ವಯವ್ಯತಿರೇಕಾಭ್ಯಾಂ ವರ್ಣಾನಾಂ ದ್ಯೋತಕತ್ವಂ ದರ್ಶಿತಂ

ಭವತಿ .

ಪದೇ ಚಾಲಕ್ಷ್ಯಕ್ರಮವ್ಯಂಗ್ಯಸ್ಯ ದ್ಯೋತನಂ ಯಥಾ —

ಉತ್ಕಂಪಿನೀ ಭಯಪರಿಸ್ಪಲಿತಾಂಶುಕಾಂತಾ

ತೇ ಲೋಚನೇ ಪ್ರತಿದಿಶಂ ವಿಧುರೇ ಕ್ಷಿಪಂತೀ .

ಕ್ರೂರೇಣ ದಾರುಣತಯಾ ಸಹಸೈವ ದಗ್ಧಾ

ಧೂಮಾಂಧಿತೇನ ದಹನೇನ ನ ವೀಕ್ಷಿತಾಸಿ ..

ಅತ್ರ ಹಿ ತೇ ಇತ್ಯೇತತ್ಪದಂ ರಸಮಯತ್ವೇನ ಸ್ಫುಟಮೇವಾವಭಾಸತೇ

ಸಹೃದಯಾನಾಂ .

ಪದಾವಯವೇನ ದ್ಯೋತನಂ ಯಥಾ —

ವ್ರೀಡಾಯೋಗಾನ್ವತವದನಯಾ ಸನ್ನಿಧಾನೇ ಗುರೂಣಾಂ

ಬದ್ಧೋತ್ಕಂಪಂ ಕುಚಕಲಶಯೋರ್ಮನ್ಯಮಂತರ್ನಿಗೃಹ್ಯ .

ತಿಷ್ಠೇತ್ಯುಕ್ತಂ ಕಿಮಿವ ನ ತಯಾ ಯತ್ಸಮುತ್ಸೃಜ್ಯ ಬಾಷ್ಪಂ

ಮಯ್ಯಾಸಕ್ತಶ್ಚಕಿತಹರಿಣೀಹಾರಿನೇತ್ರತ್ರಿಭಾಗಃ ..

ಇತ್ಯತ್ರ ತ್ರಿಭಾಗಶಬ್ದಃ .

ವಾಕ್ಯರೂಪಶ್ಚಾಲಕ್ಷ್ಯಕ್ರಮವ್ಯಂಗ್ಯೋ ಧ್ವನಿಃ ಶುದ್ಧೋಲಂಕಾರಸಂಕೀರ್ಣಶ್ಚೇತಿ

ದ್ವಿಧಾ ಮತಃ . ತತ್ರ ಶುದ್ಧಸ್ಯೋದಾಹರಣಂ ಯಥಾ ರಾಮಾಭ್ಯುದಯೇ — ಕೃತಕ-

ಕುಪಿತೈಃ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ಲೋಕಃ . ಏತದ್ಧಿ ವಾಕ್ಯಂ ಪರಸ್ಪರಾನುರಾಗಂ ಪರಿಪೋಷ-

ಪ್ರಾಪ್ತಂ ಪ್ರದರ್ಶಯತ್ಸರ್ವತ ಏವ ಪರಂ ರಸತತ್ತ್ವಂ ಪ್ರಕಾಶಯತಿ .

ಅಲಂಕಾರಾಂತರಸಂಕೀರ್ಣೋ ಯಥಾ — 'ಸ್ಮರನವನದೀಪೂರೇಣೋಢಾಃ' ಇತ್ಯಾದಿಶ್ಲೋ-

ಕಃ . ಅತ್ರ ಹಿ ರೂಪಕೇಣ ಯಥೋಕ್ತವ್ಯಂಜಕಲಕ್ಷಣಾನುಗತೇನ ಪ್ರಸಾಧಿತೋ ರಸಃ ಸುತರಾಮಭಿವ್ಯಜ್ಯತೇ .. 3-4..

ಅಲಕ್ಷ್ಯಕ್ರಮವ್ಯಂಗ್ಯಃ ಸಂಘಟನಾಯಾಂ ಭಾಸತೇ ಧ್ವನಿರಿತ್ಯುಕ್ತಂ ತತ್ರ ಸಂಘಟನಾ-
ಸ್ವರೂಪಮೇವ ತಾವನ್ನಿರೂಪ್ಯತೇ —

ಅಸಮಾಸಾ ಸಮಾಸೇನ ಮಧ್ಯಮೇನ ಚ ಭೂಷಿತಾ .

ತಥಾ ದೀರ್ಘಸಮಾಸೇತಿ ತ್ರಿಧಾ ಸಂಘಟನೋದಿತಾ .. 5..

ಕೈಶ್ಚಿತ್ — ತಾಂ ಕೇವಲಮನೂದ್ಯೇದಮುಚ್ಯತೇ —

ಗುಣಾನಾಶ್ರಿತ್ಯ ತಿಷ್ಠಂತೀ ಮಾಧುರ್ಯಾದೀನ್ವ್ಯನಕ್ತಿ ಸಾ .

ರಸಾನ್ —

ಸಾ ಸಂಘಟನಾ ರಸಾದೀನ್ ವ್ಯನಕ್ತಿ ಗುಣಾನಾಶ್ರಿತ್ಯ ತಿಷ್ಠಂತೀತಿ . ಅತ್ರ

ಚ ವಿಕಲ್ಪಂ ಗುಣಾನಾಂ ಸಂಘಟನಾಯಾಶ್ಚೈಕ್ಯಂ ವ್ಯತಿರೇಕೋ ವಾ .
ವ್ಯತಿರೇಕೇಽಪಿ

ಧ್ವಯೀ ಗತಿಃ . ಗುಣಾಶ್ರಯಾ ಸಂಘಟನಾ , ಸಂಘಟನಾಶ್ರಯಾ ವಾ ಗುಣಾ ಇತಿ .
ತತ್ತ್ವೈ-

ಕೃಪಕ್ಷೇ ಸಂಘಟನಾಶ್ರಯಗುಣಪಕ್ಷೇ ಚ ಗುಣಾನಾತ್ಮಭೂತಾನಾಧೇಯಭೂತಾನ್ವಾಶ್ರಿತ್ಯ
ತಿಷ್ಠಂತೀ ಸಂಘಟನಾ ರಸಾದೀನ್ ವ್ಯನಕ್ತೀತ್ಯಯಮರ್ಥಃ . ಯದಾ ತು

ನಾನಾತ್ವಪಕ್ಷೇ

ಗುಣಾಶ್ರಯಸಂಘಟನಾಪಕ್ಷಃ ತದಾ ಗುಣಾನಾಶ್ರಿತ್ಯ ತಿಷ್ಠಂತೀ ಗುಣಪರತಂತ್ರಸ್ವಭಾವಾ
ನ ತು ಗುಣರೂಪೈವೇತ್ಯರ್ಥಃ . ಕಿಂ ಪುನರೇವಂ ವಿಕಲ್ಪನಸ್ಯ ಪ್ರಯೋಜನಮಿತಿ ?

ಅಭಿಧೀಯತೇ — ಯದಿ ಗುಣಾಃ ಸಂಘಟನಾ ಚೇತ್ಯೇಕಂ ತತ್ತ್ವಂ ಸಂಘಟನಾಶ್ರಯಾ
ವಾ ಗುಣಾಃ , ತದಾ ಸಂಘಟನಾಯಾ ಇವ ಗುಣಾನಾಮನಿಯತವಿಷಯತ್ವಪ್ರಸಂಗಃ

. ಗುಣಾ-

ನಾಂ ಹಿ ಮಾಧುರ್ಯಪ್ರಸಾದಪ್ರಕರ್ಷಃ ಕರುಣವಿಪ್ರಲಂಭಶೃಂಗಾರವಿಷಯ ಏವ .
ರೌದ್ರಾದ್ಯೈ-

ತಾದಿವಿಷಯಮೋಜಃ . ಮಾಧುರ್ಯಪ್ರಸಾದೌ ರಸಭಾವತದಾಭಾಸವಿಷಯಾವೇವೇತಿ
ವಿಷಯ-

ನಿಯಮೋ ವ್ಯವಸ್ಥಿತಃ , ಸಂಘಟನಾಯಾಸ್ತು ಸ ವಿಘಟತೇ . ತಥಾ ಹಿ ಶೃಂಗಾರೇಽಪಿ
ದೀರ್ಘಸಮಾಸಾ ದೃಶ್ಯತೇ ರೌದ್ರಾದಿಷ್ಟಸಮಾಸಾ ಚೇತಿ .

ತತ್ರ ಶೃಂಗಾರೇ ದೀರ್ಘಸಮಾಸಾ ಯಥಾ — 'ಮಂದಾರಕುಸುಮರೇಣುಪಿಂಜರಿತಾಲಕಾ'
ಇತಿ . ಯಥಾ ವಾ —

ಅನವರತನಯನಜಲಲವನಿಪತನಪರಿಮುಷಿತಪತ್ರಲೇಖಂ ತೇ .

ಕರತಲನಿಷಣ್ಣಮಬಲೇ ವದನಮಿದಂ ಕಂ ನ ತಾಪಯತಿ ..

ಇತ್ಯಾದೌ . ತಥಾ ರೌದ್ರಾದಿಷ್ಟಪ್ಯಸಮಾಸಾ ದೃಶ್ಯತೇ . ಯಥಾ ' ಯೋ ಯಃ ಶಸ್ತ್ರಂ
ಬಿಭೃತಿ ಸ್ವಭುಜಗುರುಮದಃ ಇತ್ಯಾದೌ . ತಸ್ಮಾನ್ನ ಸಂಘಟನಾಸ್ವರೂಪಾಃ . ನ ಚ
ಸಂಘಟನಾಶ್ರಯಾ ಗುಣಾಃ .

ನನು ಯದಿ ಸಂಘಟನಾ ಗುಣಾನಾಂ ನಾಶ್ರಯಸ್ತತ್ಕಿಮಾಲಂಬನಾ ಏತೇ ಪರಿ-
ಕಲ್ಪಂತಾಂ . ಉಚ್ಯತೇ — ಪ್ರತಿಪಾದಿತಮೇವೈಷಾಮಾಲಂಬನಂ .

ತಮರ್ಥಮವಲಂಬಂತೇ ಯೇಽಜ್ಞಾನಂ ತೇ ಗುಣಾಃ ಸ್ತೃತಾಃ .

ಅಂಗಾಶ್ರಿತಾಸ್ತ್ವಲಂಕಾರಾ ಮಂತವ್ಯಾಃ ಕಟಕಾದಿವತ್ .. ಇತಿ .

ಅಥವಾ ಭವಂತು ಶಬ್ದಾಶ್ರಯಾ ಏವ ಗುಣಾಃ , ನ ಚೈಷಾಮನುಪ್ರಾಸಾದಿತುಲ್ಯ-
ತ್ವಂ . ಯಸ್ಮಾದನುಪ್ರಾಸಾದಯೋಽನಪೇಕ್ಷಿತಾರ್ಥಶಬ್ದಧರ್ಮಾ ಏವ ಪ್ರತಿಪಾದಿತಾಃ

ಗುಣಾಸ್ತು ವ್ಯಂಗ್ಯವಿಶೇಷಾವಭಾಸಿವಾಚ್ಯಪ್ರತಿಪಾದನಸಮರ್ಥಶಬ್ದಧರ್ಮಾ ಏವ .
ಶಬ್ದಧರ್ಮತ್ವಂ ಚೈಷಾಮನ್ಯಾಶ್ರಯತ್ವೇಽಪಿ ಶರೀರಾಶ್ರಯತ್ವಮಿವ ಶೌರ್ಯಾದೀನಾಂ

ನನು ಯದಿ ಶಬ್ದಾಶ್ರಯಾ ಗುಣಾಸ್ತತ್ಸಂಘಟನಾರೂಪತ್ವಂ ತದಾಶ್ರಯತ್ವಂ ವಾ
ತೇಷಾಂ

ಪ್ರಾಪ್ತಮೇವ . ನ ಹ್ಯಸಂಘಟಿತಾಃ ಶಬ್ದಾ ಅರ್ಥವಿಶೇಷಪ್ರತಿಪಾದ್ಯರಸಾದ್ಯಾಶ್ರಿತಾನಾಂ
ಗುಣಾನಾಮವಾಚಕತ್ವಾದಾಶ್ರಯಾ ಭವಂತಿ . ನೈವಂ ; ವರ್ಣಪದವ್ಯಂಗ್ಯತ್ವಸ್ಯ
ರಸಾದೀನಾಂ ಪ್ರತಿಪಾದಿತತ್ವತ್ .

ಅಭ್ಯುಪಗತೇ ವಾ ವಾಕ್ಯವ್ಯಂಗ್ಯತ್ವೇ ರಸಾದೀನಾಂ ನ ನಿಯತಾ ಕಾಚಿತ್ಸ-

ಜ್ಞಟನಾ ತೇಷಾಮಾಶ್ರಯತ್ವಂ ಪ್ರತಿಪದ್ಯತ ಇತ್ಯನಿಯತಸಂಘಟನಾಃ ಶಬ್ದಾ ಏವ
ಗುಣಾನಾಂ

ವ್ಯಂಗ್ಯವಿಶೇಷಾನುಗತಾ ಆಶ್ರಯಾಃ . ನನು ಮಾಧುರ್ಯೇ ಯದಿ ನಾಮೈವಮುಚ್ಯತೇ
ತದುಚ್ಯ-

ತಾಂ : ಓಜಸಃ ಪುನಃ ಕಥಮನಿಯತಸಂಘಟನಶಬ್ದಾಶ್ರಯತ್ವಂ . ನ ಹ್ಯಸಮಾಸಾ
ಸಂಘಟನಾ ಕದಾಚಿದೋಜಸ ಆಶ್ರಯತಾಂ ಪ್ರತಿಪದ್ಯತೇ . ಉಚ್ಯತೇ — ಯದಿ ನ
ಪ್ರಸಿ-

ದ್ಧಿಮಾತ್ರಗ್ರಹದೂಷಿತಂ ಚೇತಸ್ತದತ್ರಾಪಿ ನ ನ ಬ್ರೂಮಃ . ಓಜಸಃ ಕಥಮಸಮಾಸಾ
ಸಂಘಟನಾ ನಾಶ್ರಯಃ . ಯತೋ ರೌದ್ರಾದೀನ್ ಹಿ ಪ್ರಕಾಶಯತಃ ಕಾವ್ಯಸ್ಯ
ದೀಪ್ತಿರೋಜ

ಇತಿ ಪ್ರಾಕೃತಿಪಾದಿತಂ . ತಚ್ಛ್ಲೋಜೋ ಯದ್ಯಸಮಾಸಾಯಾಮಪಿ ಸಂಘಟನಾಯಾಂ
ನ್ಯಾ-

ತ್ತತ್ಕೋ ದೋಷೋ ಭವೇತ್ . ನ ಚಾಚಾರುತ್ವಂ ಸಹೃದಯಹೃದಯಸಂವೇದ್ಯಮಸ್ತಿ
. ತಸ್ಮಾದನಿ-

ಯತಸಂಘಟನಶಬ್ದಾಶ್ರಯತ್ವೇ ಗುಣಾನಾಂ ನ ಕಾಚಿತ್ಕೃತಿಃ . ತೇಷಾಂ ತು
ಚಕ್ಷುರಾದೀ-

ನಾಮಿವ ಯಥಾಸ್ವಂ ವಿಷಯನಿಯಮಿತಸ್ಯ ಸ್ವರೂಪಸ್ಯ ನ ಕದಾಚಿದ್ವ್ಯಭಿಚಾರಃ .
ಯತ್ತೂಕ್ತಂ — ಸಂಘಟನಾವದ್ಗುಣಾನಾಮಪ್ಯನಿಯತವಿಷಯತ್ವಂ ಪ್ರಾಪ್ನೋತಿ .
ಲಕ್ಷ್ಯೇ ವ್ಯಭಿಚಾರದರ್ಶನಾತ್ ಇತಿ . ತತ್ರಾಪ್ಯೇತದುಚ್ಯತೇ - ಯತ್ರ ಲಕ್ಷ್ಯೇ ಪರಿಕಲ್ಪಿತ-
ವಿಷಯವ್ಯಭಿಚಾರಸ್ತದ್ವಿರೂಪಮೇವಾಸ್ತು . ಕಥಮಚಾರುತ್ವಂ ತಾದೃಶೇ ವಿಷಯೇ
ಸಹೃದಯಾನಾಂ

ನಾವಭಾತೀತಿ ಚೇತ್ ? ಕವಿಶಕ್ತಿತಿರೋಹಿತತ್ವಾತ್ . ದ್ವಿವಿಧೋ ಹಿ ದೋಷಃ -
ಕವೇರವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಕೃತೋಽಶಕ್ತಿಕೃತಶ್ಚ . ತತ್ರಾವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಕೃತೋ ದೋಷಃ ಶಕ್ತಿತಿರ-
ಸ್ಯ ತತ್ವಾತ್ ಕದಾಚಿನ್ನ ಲಕ್ಷ್ಯತೇ . ಯಸ್ತ್ವಶಕ್ತಿಕೃತೋ ದೋಷಃ ಸ ಝಟಿತಿ
ಪ್ರತೀಯತೇ . ಪರಿಕರಶ್ಲೋಕಶ್ಚಾತ್ರ —

'ಅವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಕೃತೋ ದೋಷಃ ಶಕ್ತ್ಯಾ ಸಂವ್ರಿಯತೇ ಕವೇಃ .

ಯಸ್ತ್ವಶಕ್ತಿಕೃತಸ್ತಸ್ಯ ಸ ಝಟಿತ್ಯವಭಾಸತೇ ..

ತಥಾ ಹಿ — ಮಹಾಕವೀನಾಮಪ್ಯುತ್ಪತ್ತಮದೇವತಾವಿಷಯಪ್ರಸಿದ್ಧಸಂಭೋಗಶೃಂಗಾರನಿಬ-

ನ್ಧನಾದ್ಯನೌಚಿತ್ಯಂ ಶಕ್ತಿತಿರಸ್ಯ ತತ್ವಾತ್ ಗ್ರಾಮ್ಯತ್ವೇನ ನ ಪ್ರತಿಭಾಸತೇ . ಯಥಾ
ಕುಮಾರಸಂಭವೇ ದೇವೀಸಂಭೋಗವರ್ಣನಂ . ಏವಮಾದೌ ಚ ವಿಷಯೇ
ಯಥೌಚಿತ್ಯಾ-

ತ್ಯಾಗಸ್ತಥಾ ದರ್ಶಿತಮೇವಾಗ್ರೇ . ಶಕ್ತಿಕೃತತ್ವಂ ಚಾನ್ವಯವ್ಯತಿರೇಕಾಭ್ಯಾಮವ-
ಸೀಯತೇ . ತಥಾ ಹಿ ಶಕ್ತಿರಹಿತೇನ ಕವಿನಾ ಏವಂವಿಧೇ ವಿಷಯೇ ಶೃಂಗಾರ ಉಪನಿ-
ಬದ್ಯಮಾನಃ ಸ್ಫುಟಮೇವ ದೋಷತ್ವೇನ ಪ್ರತಿಭಾಸತೇ . ನನ್ವಸ್ಮಿನ್ ಪಕ್ಷೇ ಯೋ ಯಃ
ಶಸ್ತಂ ಬಿಭರ್ತಿ ಇತ್ಯಾದೌ ಕಿಮಚಾರುತ್ವಂ ? ಅಪ್ರತೀಯಮಾನಮೇವಾರೋಪಯಾಮಃ

ತಸ್ಮಾದ್ ಗುಣವ್ಯತಿರಿಕ್ತತ್ವೇ ಗುಣರೂಪತ್ವೇ ಚ ಸಂಘಟನಾಯಾ ಅನ್ಯಃ

ಕಶ್ಚಿನ್ನಿಯಮಹೇತುರ್ವಕ್ತವ್ಯ ಇತ್ಯುಚ್ಯತೇ .

— ತನ್ನಿಯಮೇ ಹೇತುರೌಚಿತ್ಯಂ ವಕ್ತವಾಚ್ಯಯೋಃ .. 6..

ತತ್ರ ವಕ್ತಾ ಕವಿಃ ಕವಿನಿಬದ್ಧೋ ವಾ, ಕವಿನಿಬದ್ಧಶ್ಚಾಪಿ ರಸಭಾವರಹಿತೋ

ರಸಭಾವಸಮನ್ವಿತೋ ವಾ , ರಸೋಽಪಿ ಕಥಾನಾಯಕಾಶ್ರಯಸ್ತದ್ವಿಪಕ್ಷಾಶ್ರಯೋ
ವಾ,

ಕಥಾನಾಯಕಶ್ಚ ಧೀರೋದಾತ್ತಾದಿಭೇದಭಿನ್ನಃ ಪೂರ್ವಸ್ತದನಂತರೋ ವೇತಿ
ವಿಕಲ್ಪಾಃ .

ವಾಚ್ಯಂ ಚ ಧ್ವನ್ಯಾತ್ಮರಸಾಂಗಂ ರಸಾಭಾಸಾಂಗಂ ವಾ, ಅಭಿನೇಯಾರ್ಥಮನಭಿನೇಯಾರ್ಥಂ
ವಾ,

ಉತ್ತಮಪ್ರಕೃತ್ಯಾಶ್ರಯಂ ತದಿತರಾಶ್ರಯಂ ವೇತಿ ಬಹುಪ್ರಕಾರಂ . ತತ್ರ ಯದಾ
ಕವಿರಪಗತ-

ರಸಭಾವೋ ವಕ್ತಾ ತದಾ ರಚನಾಯಾಃ ಕಾಮಚಾರಃ . ಯದಾಪಿ ಕವಿನಿಬದ್ಧೋ
ವಕ್ತಾ

ರಸಭಾವರಹಿತಸ್ತದಾ ಸ ಏವ; ಯದಾ ತು ಕವಿಃ ಕವಿನಿಬದ್ಧೋ ವಾ ವಕ್ತಾ ರಸ-
ಭಾವಸಮನ್ವಿತೋ ರಸಶ್ಚ ಪ್ರಧಾನಾಶ್ರಿತತ್ವಾದ್ ಧ್ವನ್ಯಾತ್ಮಭೂತಸ್ತದಾ ನಿಯಮೇನೈವ
ತತ್ರಾಸಮಾಸಾಮಧ್ಯಸಮಾಸೇ ಏವ ಸಂಘಟನೇ . ಕರುಣವಿಪ್ರಲಂಭಶೃಂಗಾರಯೋಸ್ತ್ವ -

ಸಮಾಸೈವ ಸಂಘಟನಾ . ಕಥಮಿತಿ ಚೇತ್ ; ಉಚ್ಯತೇ — ರಸೋ ಯದಾ
ಪ್ರಾಧಾನ್ಯೇನ

ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯಸ್ತದಾ ತತ್ರತೀತೌ ವ್ಯವಧಾಯಕಾ ವಿರೋಧಿನಶ್ಚ ಸರ್ವಾತ್ಮನೈವ ಪರಿ-
ಹಾರ್ಯಾಃ . ಏವಂ ಚ ದೀರ್ಘಸಮಾಸಾ ಸಂಘಟನಾ ಸಮಾಸಾನಾಮನೇಕಪ್ರಕಾರಸಂಭಾವ
ಕದಾಚಿದ್ರಸಪ್ರತೀತಿಂ ವ್ಯವದಧಾತೀತಿ ತಸ್ಯಾಂ ನಾತ್ಯಂತಮಭಿನಿವೇಶಃ ಶೋಭತೇ .
ವಿಶೇಷತೋಽಭಿನೇಯಾರ್ಥೇ ಕಾವ್ಯೇ, ತತೋಽನ್ಯತ್ರ ಚ ವಿಶೇಷತಃ ಕರುಣವಿಪ್ರಲಂಭಶೃಂಗಾ-

ರಯೋಃ . ತಯೋರ್ಹಿ ಸುಕುಮಾರತರತ್ವಾತ್ ಸ್ವಲ್ಪಾಯಾಮಪ್ಯಸ್ವಚ್ಛತಾಯಾಂ
ಶಬ್ದಾರ್ಥಯೋಃ

ಪ್ರತೀತಿರ್ಮಂಥರೀಭವತಿ . ರಸಾಂತರೇ ಪುನಃ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯೇ ರೌದ್ರಾದೌ
ಮಧ್ಯಮಸಮಾಸಾ

ಸಂಘಟನಾ ಕದಾಚಿದ್ಧೀರೋದ್ಧತನಾಯಕಸಂಬಂಧವ್ಯಾಪಾರೇಣ ದೀರ್ಘಸಮಾಸಾಪಿ
ವಾ ತದಾಕ್ಷೇಪಾವಿನಾಭಾವಿರಸೋಚಿತವಾಚ್ಯಾಪೇಕ್ಷಯಾ ನ ವಿಗುಣಾ ಭವತೀತಿ
ಸಾಪಿ

ನಾತ್ಯಂತಂ ಪರಿಹಾರ್ಯಾ . ಸರ್ವಾಸು ಚ ಸಂಘಟನಾಸು ಪ್ರಸಾದಾಖ್ಯೋ ಗುಣೋ
ವ್ಯಾಪೀ . ಸ

ಹಿ ಸರ್ವರಸಸಾಧಾರಣಃ ಸರ್ವಸಂಘಟನಾಸಾಧಾರಣಶ್ಚೈತ್ಯುಕ್ತಂ . ಪ್ರಸಾದಾತಿಕ್ರಮೇ
ಹ್ಯಸ-

ಮಾಸಾಪಿ ಸಂಘಟನಾ ಕರುಣವಿಪ್ರಲಂಭಶೃಂಗಾರೌ ನ ವ್ಯನಕ್ತಿ . ತದಪರಿತ್ಯಾಗೇ ಚ ಮಧ್ಯಮಸಮಾಸಾಪಿ ನ ನ ಪ್ರಕಾಶಯತಿ . ತಸ್ಮಾತ್ಸರ್ವತ್ರ ಪ್ರಸಾದೋಽನುಸರ್ತವ್ಯಃ

ಅತ ಏವ ಚ ಯೋ ಯಃ ಶಸ್ತ್ರಂ ಬಿಭರ್ತಿ ಇತ್ಯಾದೌ ಯದ್ಯೋಜಸಃ ಸ್ಥಿತಿನೇಷ್ಯತೇ ತತ್ಪ್ರಸಾದಾಖ್ಯ ಏವ ಗುಣೋ ನ ಮಾಧುರ್ಯಂ . ನ ಚಾಚಾರುತ್ವಂ ; ಅಭಿಪ್ರೇತರಸ- ಪ್ರಕಾಶನಾತ್ . ತಸ್ಮಾದ್ಗುಣಾವ್ಯತಿರಿಕ್ತತ್ವೇ ಗುಣವ್ಯತಿರಿಕ್ತತ್ವೇ ವಾ ಸಂಘಟನಾಯಾ ಯಥೋಕ್ತಾದೌಚಿತ್ಯಾದ್ವಿಷಯನಿಯಮೋಽಸ್ತೀತಿ ತಸ್ಯಾ ಅಪಿ ರಸವ್ಯಂಜಕತ್ವಂ . ತಸ್ಯಾಶ್ಚ ರಸಾಭಿವ್ಯಕ್ತಿನಿಮಿತ್ತಭೂತಾಯಾ ಯೋಽಯಮನಂತರೋಕ್ತೋ ನಿಯಮಹೇತುಃ ಸ

ಏವ ಗುಣಾನಾಂ ನಿಯತೋ ವಿಷಯ ಇತಿ ಗುಣಾಶ್ರಯೇಣ ವ್ಯವಸ್ಥಾನಮಪ್ಯವಿರುದ್ಧಂ

ವಿಷಯಾಶ್ರಯಮಪ್ಯನ್ಯದೌಚಿತ್ಯಂ ತಾಂ ನಿಯಚ್ಛತಿ .

ಕಾವ್ಯಪ್ರಭೇದಾಶ್ರಯತಃ ಸ್ಥಿತಾ ಭೇದವತೀ ಹಿ ಸಾ ..7..

ವಕ್ರವಾಚ್ಯಗತೌಚಿತ್ಯೇ ಸತ್ಯಪಿ ವಿಷಯಾಶ್ರಯಮನ್ಯದೌಚಿತ್ಯಂ ಸಂಘಟನಾಂ ನಿಯಚ್ಛತಿ . ಯತಃ ಕಾವ್ಯಸ್ಯ ಪ್ರಭೇದಾ ಮುಕ್ತಕಂ ಸಂಸ್ಕೃತಪ್ರಾಕೃತಾಪಭೃಂಶ- ನಿಬದ್ಧಂ . ಸಂದಾನಿತಕವಿಶೇಷಕಲಾಪಕಕುಲಕಾನಿ . ಪರ್ಯಾಯಬಂಧಃ ಪರಿಕಥಾ ಖಂಡಕಥಾ-ಸಕಲಕಥೇ ಸರ್ಗಬಂಧೋಽಭಿನೇಯಾರ್ಥಮಾಖ್ಯಾಯಿಕಾ- ಕಥೇ

ಇತ್ಯೇವಮಾದಯಃ . ತದಾಶ್ರಯೇಣಾಪಿ ಸಂಘಟನಾ ವಿಶೇಷವತೀ ಭವತಿ . ತತ್ರ ಮುಕ್ತ-

ಕೇಷು ರಸಬಂಧಾಭಿನಿವೇಶಿನಃ ಕವೇಸ್ತದಾಶ್ರಯಮೌಚಿತ್ಯಂ . ತಚ್ಚ ದರ್ಶಿತಮೇವ . ಅನ್ಯತ್ರ ಕಾಮಚಾರಃ .

ಮುಕ್ತಕೇಷು ಪ್ರಬಂಧೇಷ್ಟಿವ ರಸಬಂಧಾಭಿನಿವೇಶಿನಃ ಕವಯೋ ದೃಶ್ಯಂತೇ . ಯಥಾ ಹ್ಯಮರುಕಸ್ಯ ಕವೇರ್ಮುಕ್ತಕಾಃ ಶೃಂಗಾರರಸಸ್ಯಂದಿನಃ ಪ್ರಬಂಧಾಯಮಾನಾಃ ಪ್ರಸಿದ್ಧಾ

ಏವ . ಸಂದಾನಿತಕಾದಿಷು ತು ವಿಕಟನಿಬಂಧನೌಚಿತ್ಯಾನ್ಮಧ್ಯಮಸಮಾಸಾದೀರ್ಘ- ಸಮಾಸೇ ಏವ ರಚನೇ . ಪ್ರಬಂಧಾಶ್ರಯೇಷು ಯಥೋಕ್ತಪ್ರಬಂಧೌಚಿತ್ಯಮೇವಾನುಸರ್ತವ್ಯಂ .

ಪರ್ಯಾಯಬಂಧೇ ಪುನರಸಮಾಸಾಮಧ್ಯಮಸಮಾಸೇ ಏವ ಸಂಘಟನೇ . ಕದಾಚಿದರ್ಥೌಚಿತ್ಯಾ-

ಶ್ರಯೇಣ ದೀರ್ಘಸಮಾಸಾಯಾಮಪಿ ಸಂಘಟನಾಯಾಂ ಪರುಷಾ ಗ್ರಾಮ್ಯಾ ಚ ವೃತ್ತಿಃ ಪರಿ-

ಹರ್ತವ್ಯಾ . ಪರಿಕಥಾಯಾಂ ಕಾಮಚಾರಃ, ತತ್ರೇತಿವೃತ್ತಮಾತ್ರೋಪನ್ಯಾಸೇನ
ನಾತ್ಯಂತಂ

ರಸಬಂಧಾಭಿನಿವೇಶಾತ್ . ಖಂಡಕಥಾಸಕಲಕಥಯೋಸ್ತು ಪ್ರಾಕೃತಪ್ರಸಿದ್ಧಯೋಃ
ಕುಲಕಾ-

ದಿನಿಬಂಧನಭೂಯಸ್ತ್ವಾದ್ವಿರ್ಘಸಮಾಸಾಯಾಮಪಿ ನ ವಿರೋಧಃ . ವೃತ್ತೌಚಿತ್ಯಂ
ತು ಯಥಾ-

ರಸಮನುಸರ್ತವ್ಯಂ . ಸರ್ಗಬಂಧೇ ತು ರಸತಾತ್ಪರ್ಯೇ ಯಥಾರಸಮೌಚಿತ್ಯಮನ್ಯಥಾ
ತು

ಕಾಮಚಾರಃ ದ್ವಯೋರಪಿ ಮಾರ್ಗಯೋಃ ಸರ್ಗಬಂಧವಿಧಾಯಿನಾಂ ದರ್ಶನಾದ್ರಸತಾತ್ಪರ್ಯ
ಸಾಧೀಯಃ . ಅಭಿನೇಯಾರ್ಥೇ ತು ಸರ್ವಥಾ ರಸಬಂಧೇಽಭಿನಿವೇಶಃ ಕಾರ್ಯಃ .

ಆಖ್ಯಾ-

ಯಿಕಾಕಥಯೋಸ್ತು ಗದ್ಯನಿಬಂಧನಬಾಹುಲ್ಯಾದ್ಗದ್ಯೇ ಚ ಛಂದೋಬಂಧಭಿನ್ನಪ್ರಸ್ಥಾನ-

ತ್ವಾದಿಹ ನಿಯಮೇ ಹೇತುರಕೃತಪೂರ್ವೋಽಪಿ ಮನಾಕ್ಶಿಯತೇ .. 7..

ಏತದ್ಯಥೋಕ್ತಮೌಚಿತ್ಯಮೇವ ತಸ್ಯಾ ನಿಯಾಮಕಂ .

ಸರ್ವತ್ರ ಗದ್ಯಬಂಧೇಽಪಿ ಛಂದೋನಿಯಮವರ್ಜಿತೇ .. 8..

ಯದೇತದೌಚಿತ್ಯಂ ವಕ್ತೃವಾಚ್ಯಗತಂ ಸಂಘಟನಾಯಾ ನಿಯಾಮಕಮುಕ್ತಮೇತದೇವ
ಗದ್ಯೇ ಛಂದೋನಿಯಮವರ್ಜಿತೇಽಪಿ ವಿಷಯಾಪೇಕ್ಷಂ ನಿಯಮಹೇತುಃ . ತಥಾ
ಹ್ಯತ್ರಾಪಿ ಯದಾ

ಕವಿಃ ಕವಿನಿಬದ್ಧೋ ವಾ ವಕ್ತಾ ರಸಭಾವರಹಿತಸ್ತದಾ ಕಾಮಚಾರಃ . ರಸಭಾವ-

ಸಮನ್ವಿತೇ ತು ವಕ್ತರಿ ಪೂರ್ವೋಕ್ತಮೇವಾನುಸರ್ತವ್ಯಂ . ತತ್ರಾಪಿ ಚ
ವಿಷಯೌಚಿತ್ಯ-

ಮೇವ . ಆಖ್ಯಾಯಿಕಾಯಾಂ ತು ಭೂಮ್ನಾ ಮಧ್ಯಮಸಮಾಸಾದೀರ್ಘಸಮಾಸೇ
ಏವ ಸಂಘಟನೇ .

ಗದ್ಯಸ್ಯ ವಿಕಟಬಂಧಾಶ್ರಯೇಣ ಛಾಯಾವತ್ತ್ವಾತ್ . ತತ್ರ ಚ ತಸ್ಯ ಪ್ರಕೃಷ್ಯಮಾಣ-

ತ್ವಾತ್ . ಕಥಾಯಾಂ ತು ವಿಕಟಬಂಧಪ್ರಾಚುರ್ಯೇಽಪಿ ಗದ್ಯಸ್ಯ ರಸಬಂಧೋಕ್ತಮೌಚಿತ್ಯ-

ಮನುಸರ್ತವ್ಯಂ .. 8..

ರಸಬಂಧೋಕ್ತಮೌಚಿತ್ಯಂ ಭಾತಿ ಸರ್ವತ್ರ ಸಂಶ್ರಿತಾ .

ರಚನಾ ವಿಷಯಾಪೇಕ್ಷಂ ತತ್ತು ಕಿಂಚಿದ್ವಿಭೇದವತ್ .. 9..

ಅಥವಾ ಪದ್ಯವದ್ಗದ್ಯಬಂಧೇಽಪಿ ರಸಬಂಧೋಕ್ತಮೌಚಿತ್ಯಂ ಸರ್ವತ್ರ ಸಂಶ್ರಿತಾ
ರಚನಾ

ಭವತಿ . ತತ್ತು ವಿಷಯಾಪೇಕ್ಷಂ ಕಿಂಚಿದ್ವಿಶೇಷವದ್ಭವತಿ, ನ ತು ಸರ್ವಾಕಾರಂ . ತಥಾ ಹಿ ಗದ್ಯಬಂಧೇಽಪ್ಯತಿರೀರ್ಘಸಮಾಸಾ ರಚನಾ ನ ವಿಪ್ರಲಂಭಶೃಂಗಾರಕರುಣಯೋರಾಖ್ಯಾ-

ಯಿಕಾಯಾಮಪಿ ಶೋಭತೇ . ನಾಟಕಾದಾವಪ್ಯಸಮಾಸೈವ ನ ರೌದ್ರವೀರಾದಿವರ್ಣನೇ

ವಿಷಯಾಪೇಕ್ಷಂ ತ್ವೌಚಿತ್ಯಂ ಪ್ರಮಾಣತೋಽಪಕೃಷ್ಯತೇ ಪ್ರಕೃಷ್ಯತೇ ಚ . ತಥಾ ಹ್ಯಾಖ್ಯಾಯಿ-

ಕಾಯಾಂ ನಾತ್ಯಂತಮಸಮಾಸಾ ಸ್ವವಿಷಯೇಽಪಿ ನಾಟಕಾದೌ ನಾತಿರೀರ್ಘಸಮಾಸಾ ಚೇತಿ

ಸಂಘಟನಾಯಾ ದಿಗನುಸರ್ತವ್ಯಾ .. 9..

ಇದಾನೀಮಲಕ್ಷ್ಯಕ್ರಮವ್ಯಂಗ್ಯೋ ಧ್ವನಿಃ ಪ್ರಬಂಧಾತ್ಮಾ ರಾಮಾಯಣಮಹಾಭಾರ-
ತಾದೌ ಪ್ರಕಾಶಮಾನಃ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಏವ . ತಸ್ಯ ತು ಯಥಾ ಪ್ರಕಾಶನಂ ತತ್ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯತೇ

ವಿಭಾವಭಾವಾನುಭಾವಸಂಚಾರ್ಯೌಚಿತ್ಯಚಾರುಣಃ .

ವಿಧಿಃ ಕಥಾಶರೀರಸ್ಯ ವೃತ್ತಸ್ಯೋತ್ಪ್ರೇಕ್ಷಿತಸ್ಯ ವಾ .. 10..

ಇತಿವೃತ್ತವಶಾಯಾತಾಂ ತ್ಯಕ್ತ್ವಾ ನನುಗುಣಾಂ ಸ್ಥಿತಿಂ .

ಉತ್ಪ್ರೇಕ್ಷ್ಯಾಽಪ್ಯಂತರಾಭೀಷ್ಟರಸೋಚಿತಕಥೋನ್ನಯಃ .. 11..

ಸಂಧಿಸಂಧ್ಯಂಗಘಟನಂ ರಸಾಭಿವ್ಯಕ್ತಪೇಕ್ಷಯಾ .

ನ ತು ಕೇವಲಯಾ ಶಾಸ್ತ್ರಸ್ಥಿತಿಸಂಪಾದನೇಚ್ಛಯಾ .. 12..

ಉದ್ದೀಪನಪ್ರಶಮನೇ ಯಥಾವಸರಮಂತರಾ .

ರಸಸ್ಯಾರಬ್ಧವಿಶ್ರಾಂತೇರನುಸಂಧಾನಮಂಗಿನಃ .. 13..

ಅಲಂಕೃತೀನಾಂ ಶಕ್ತಾವಪ್ಯಾನುರೂಪ್ಯೇಣ ಯೋಜನಂ .

ಪ್ರಬಂಧಸ್ಯ ರಸಾದೀನಾಂ ವ್ಯಂಜಕತ್ವೇ ನಿಬಂಧನಂ .. 14..

ಪ್ರಬಂಧೋಽಪಿ ರಸಾದೀನಾಂ ವ್ಯಂಜಕ ಇತ್ಯುಕ್ತಂ ತಸ್ಯ ವ್ಯಂಜಕತ್ವೇ ನಿಬಂಧ-

ನಂ . ಪ್ರಥಮಂ ತಾವದ್ವಿಭಾವಭಾವಾನುಭಾವಸಂಚಾರ್ಯೌಚಿತ್ಯಚಾರುಣಃ
ಕಥಾಶರೀರಸ್ಯ

ವಿಧಿಯರ್ಥಾಯಥಂ ಪ್ರತಿಪಿಪಾದಯಿಷಿತರಸಭಾವಾದ್ಯಪೇಕ್ಷಯಾ ಯ ಉಚಿತೋ
ವಿಭಾವೋ

ಭಾವೋಽನುಭಾವಃ ಸಂಚಾರೀ ವಾ ತದೌಚಿತ್ಯಚಾರುಣಃ ಕಥಾಶರೀರಸ್ಯ ವಿಧಿವ್ಯ-

ಜ್ಞಕತ್ವೇ ನಿಬಂಧನಮೇಕಂ . ತತ್ರ ವಿಭಾವೌಚಿತ್ಯಂ ತಾವತ್ಪ್ರಸಿದ್ಧಂ . ಭಾವೌಚಿ-

ತ್ಯಂ ತು ಪ್ರಕೃತ್ಯೌಚಿತ್ಯಾತ್ . ಪ್ರಕೃತಿಹ್ಯುಕ್ತಮಮಧ್ಯಮಾಧಮಭಾವೇನ
ದಿವ್ಯಮಾನುಷಾದಿ-

ಭಾವೇನ ಚ ವಿಭೇದಿನೀ . ತಾಂ ಯಥಾಯಥಮನುಸೃತ್ಯಾಸಂಕೀರ್ಣಃ ಸ್ಥಾಯೀ ಭಾವ

ಉಪನಿಬಧ್ಯಮಾನ ಔಚಿತ್ಯಭಾಗ್ ಭವತಿ . ಅನ್ಯಥಾ ತು ಕೇವಲಮಾನುಷಾಶ್ರಯೇಣ ದಿವ್ಯಸ್ಯ ಕೇವಲದಿವ್ಯಾಶ್ರಯೇಣ ವಾ ಕೇವಲಮಾನುಷಸ್ಯೋತ್ಸಾಹಾದಯ ಉಪನಿಬಧ್ಯ-

ಮಾನಾ ಅನುಚಿತಾ ಭವಂತಿ . ತಥಾ ಚ ಕೇವಲಮಾನುಷಸ್ಯ ರಾಜಾದೇರ್ವರ್ಣನೇ ಸಪ್ತಾ-

ರ್ಣವಲಂಘನಾದಿಲಕ್ಷಣಾ ವ್ಯಾಪಾರಾ ಉಪನಿಬಧ್ಯಮಾನಾ ಸೌಷ್ವವಭೃತೋಽಪಿ ನೀರಸಾ

ಏವ ನಿಯಮೇನ ಭವಂತಿ, ತತ್ರ ತ್ವನೌಚಿತ್ಯಮೇವ ಹೇತುಃ .

ನನು ನಾಗಲೋಕಗಮನಾದಯಃ ಸಾತವಾಹನಪ್ರಭೃತೀನಾಂ ಶ್ರೂಯಂತೇ, ತದಲೋ-

ಕಸಾಮಾನ್ಯಪ್ರಭಾವಾತಿಶಯವರ್ಣನೇ ಕಿಮನೌಚಿತ್ಯಂ ಸರ್ವೋರ್ವೀಭರಣಕ್ಷಮಾಣಾಂ ಕ್ಷಮಾ-

ಭುಜಾಮಿತಿ . ನ ತದಸ್ತಿ ; ನ ವಯಂ ಬ್ರೂಮೋ ಯತ್ಪ್ರಭಾವಾತಿಶಯವರ್ಣನಮನುಚಿತಂ ರಾಜ್ಞಾಂ, ಕಿಂ ತು ಕೇವಲಮಾನುಷಾಶ್ರಯೇಣ ಯೋತ್ಸಾದ್ಯವಸ್ತುಕಥಾ ಕ್ರಿಯತೇ ತಸ್ಯಾಂ

ದಿವ್ಯಮೌಚಿತ್ಯಂ ನ ಯೋಜನೀಯಂ . ದಿವ್ಯಮಾನುಷ್ಯಾಯಾಂ ತು ಕಥಾಯಾಮುಭಯೌಚಿತ್ಯಂ

ಯೋಜನಮವಿರುದ್ಧಮೇವ . ಯಥಾ ಪಾಂಡ್ವಾದಿಕಥಾಯಾಂ . ಸಾತವಾಹನಾದಿಷು ತು ಯೇಷು

ಯಾವದಪದಾನಂ ಶ್ರೂಯತೇ ತೇಷು ತಾವನ್ಮಾತ್ರಮನುಗಮ್ಯಮಾನಮನುಗುಣತ್ವೇನ ಪ್ರತಿಭಾಸತೇ .

ವ್ಯತಿರಿಕ್ತಂ ತು ತೇಷಾಮೇವೋಪನಿಬಧ್ಯಮಾನಮನುಚಿತಂ . ತದಯಮತ್ರ ಪರಮಾರ್ಥಃ —

ಅನೌಚಿತ್ಯಾದೃಶೇ ನಾನ್ಯದ್ರಸಭನ್ಗಸ್ಯ ಕಾರಣಂ .

ಪ್ರಸಿದ್ಧೌಚಿತ್ಯಬಂಧಸ್ತು ರಸಸ್ಯೋಪನಿಷತ್ಪರಾ ..

ಅತ ಏವ ಚ ಭರತೇ ಪ್ರಖ್ಯಾತವಸ್ತುವಿಷಯತ್ವಂ ಪ್ರಖ್ಯಾತೋದಾತ್ತನಾಯಕತ್ವಂ

ಚ ನಾಟಕಸ್ಯಾವಶ್ಯಕರ್ತವ್ಯತಯೋಪನ್ಯಸ್ತಂ . ತೇನ ಹಿ ನಾಯಕೌಚಿತ್ಯಾನೌಚಿ-

ತ್ಯವಿಷಯೇ ಕವಿರ್ನ ವ್ಯಾಮುಹ್ಯತಿ . ಯಸ್ತೂತ್ಪಾದ್ಯವಸ್ತು ನಾಟಕಾದಿ ಕುರ್ಯಾತ್ತಸ್ಯಾಪ್ತ-

ಸಿದ್ಧಾನುಚಿತನಾಯಕಸ್ವಭಾವವರ್ಣನೇ ಮಹಾನ್ ಪ್ರಮಾದಃ .

ನನು ಯದ್ಯುತ್ಸಾಹಾದಿಭಾವವರ್ಣನೇ ಕಥಂಚಿದ್ಧಿವ್ಯಮಾನುಷ್ಯಾದ್ಯೌಚಿತ್ಯಪರೀಕ್ಷಾ
ಕ್ರಿಯತೇ ತತ್ತ್ವಿಯತಾಂ, ರತ್ಯಾದೌ ತು ಕಿಂ ತಯಾ ಪ್ರಯೋಜನಂ ? ರತಿರ್ಹಿ ಭಾರತ-
ವರ್ಷೋಚಿತೇನೈವ ವ್ಯವಹಾರೇಣ ದಿವ್ಯಾನಾಮಪಿ ವರ್ಣನೀಯೇತಿ ಸ್ಥಿತಿಃ . ನೈವಂ
;

ತತ್ರೌಚಿತ್ಯಾತಿಕ್ರಮೇಣ ಸುತರಾಂ ದೋಷಃ . ತಥಾ ಹ್ಯಧಮಪ್ರಕೃತ್ಯೌಚಿತ್ಯೇನೋತ್ತಮ-
ಪ್ರಕೃತೇಃ ಶೃಂಗಾರೋಪನಿಬಂಧನೇ ಕಾ ಭವೇನ್ನೋಪಹಾಸ್ಯತಾ . ತ್ರಿವಿಧಂ
ಪ್ರಕೃತ್ಯೌಚಿ-

ತ್ಯಂ ಭಾರತೇ ವರ್ಷೇಽಪ್ಯಸ್ತಿ ಶೃಂಗಾರವಿಷಯಂ . ಯತ್ತಿ ದಿವ್ಯಮೌಚಿತ್ಯಂ
ತತ್ತತ್ರಾನುಪ-

ಕಾರಕಮೇವೇತಿ ಚೇತ್ — ನ ವಯಂ ದಿವ್ಯಮೌಚಿತ್ಯಂ ಶೃಂಗಾರವಿಷಯಮನ್ಯತ್ಕಿಂಚಿದ್-

ಬ್ರೂಮಃ . ಕಿಂ ತರ್ಹಿ ? ಭಾರತವರ್ಷವಿಷಯೇ ಯಥೋತ್ತಮನಾಯಕೇಷು
ರಾಜಾದಿಷು ಶೃಂಗಾ-

ರೋಪನಿಬಂಧಸ್ತಥಾ ದಿವ್ಯಾಶ್ರಯೋಽಪಿ ಶೋಭತೇ . ನ ಚ ರಾಜಾದಿಷು ಪ್ರಸಿದ್ಧ-
ಗ್ರಾಮ್ಯಶೃಂಗಾರೋಪನಿಬಂಧನಂ ಪ್ರಸಿದ್ಧಂ ನಾಟಕಾದೌ, ತಥೈವ ದೇವೇಷು
ತತ್ತರಿಹರ್ತವ್ಯಂ .

ನಾಟಕಾದೇರಭಿನೇಯಾರ್ಥತ್ವಾದಭಿನಯಸ್ಯ ಚ ಸಂಭೋಗಶೃಂಗಾರವಿಷಯಸ್ಯಾ-
ಸಭ್ಯತ್ವಾತ್ಪರಿಹಾರ ಇತಿ ಚೇತ್ — ನ; ಯದ್ಯಭಿನಯಸ್ಯೈವಂವಿಷಯಸ್ಯಾಸಭ್ಯತಾ
ತತ್ತ್ವಾಪ್ಯಸ್ಯೈವಂವಿಷಯಸ್ಯ ಸಾ ಕೇನ ನಿವಾರ್ಯತೇ ? ತಸ್ಮಾದಭಿನೇಯಾರ್ಥೇಽನಭಿನೇಯಾ
ವಾ ಕಾವ್ಯೇ ಯದುತ್ತಮಪ್ರಕೃತೇ ರಾಜಾದೇರುತ್ತಮಪ್ರಕೃತಿಭಿರ್ನಾರ್ಯಕಾಭಿಃ ಸಹ
ಗ್ರಾಮ್ಯ-

ಸಂಭೋಗವರ್ಣನಂ ತತ್ತಿತ್ರೋಃ ಸಂಭೋಗವರ್ಣನಮಿವ ಸುತರಾಮಸಭ್ಯಂ .
ತಥೈವೋ-

ತ್ತಮದೇವತಾದಿವಿಷಯಂ .

ನ ಚ ಸಂಭೋಗಶೃಂಗಾರಸ್ಯ ಸುರತಲಕ್ಷಣ ಏವೈಕಃ ಪ್ರಕಾರಃ, ಯಾವದನ್ಯೇ-
ಽಪಿ ಪ್ರಭೇದಾಃ ಪರಸ್ಪರಪ್ರೇಮದರ್ಶನಾದಯಃ ಸಂಭವಂತಿ, ತೇ ಕಸ್ಮಾದುತ್ತಮಪ್ರಕೃತಿ-

ವಿಷಯೇ ನ ವರ್ಣ್ಯಂತೇ ? ತಸ್ಮಾದುತ್ಸಾಹವದ್ರತಾವಪಿ ಪ್ರಕೃತ್ಯೌಚಿತ್ಯಮನುಸರ್ತವ್ಯಂ
.

ತಥೈವ ವಿಸ್ಮಯಾದಿಷು. ಯತ್ತೈವಂವಿಧೇ ವಿಷಯೇ ಮಹಾಕವೀನಾಮಪ್ಯಸಮೀಕ್ಷ್ಯ ಕಾರಿತಾ
ಲಕ್ಷ್ಯೇ ದೃಶ್ಯತೇ ಸ ದೋಷ ಏವ . ಸ ತು ಶಕ್ತಿತಿರಸ್ಕೃತತ್ವಾತ್ತೇಷಾಂ ನ ಲಕ್ಷ್ಯತೆ

ಇತ್ಯುಕ್ತಮೇವ . ಅನುಭಾವೌಚಿತ್ಯಂ ತು ಭರತಾದೌ ಪ್ರಸಿದ್ಧಮೇವ .

ಇಯತ್ನೂಚ್ಯತೇ - ಭರತಾದಿವಿರಚಿತಾಂ ಸ್ಥಿತಿಂ ಚಾನುವರ್ತಮಾನೇನ ಮಹಾಕವಿ-
ಪ್ರಬಂಧಾಂಶ್ಚ ಪರ್ಯಾಲೋಚಯತಾ ಸ್ವಪ್ರತಿಭಾಂ ಚಾನುಸರತಾ ಕವಿನಾವಹಿತಚೇತಸಾ
ಭೂತ್ವಾ ವಿಭಾವಾದ್ಯೌಚಿತ್ಯಭ್ರಂಶಪರಿತ್ಯಾಗೇ ಪರಃ ಪ್ರಯತ್ನೋ ವಿಧೇಯಃ . ಔಚಿ-
ತ್ಯವತಃ ಕಥಾಶರೀರಸ್ಯ ವೃತ್ತಸ್ಯೋತ್ಪ್ರೇಕ್ಷಿತಸ್ಯ ವಾ ಗ್ರಹೋ ವ್ಯಂಜಕ ಇತ್ಯನೇನೈತತ್
ಪ್ರತಿಪಾದಯತಿ - ಯದಿತಿಹಾಸಾದಿಷು ಕಥಾಸು ರಸವತೀಷು ವಿವಿಧಾಸು ಸತೀ-
ಷ್ವಪಿ ಯತ್ತತ್ರ ವಿಭಾವಾದ್ಯೌಚಿತ್ಯವತ್ಕಥಾಶರೀರಂ ತದೇವ ಗ್ರಾಹ್ಯಂ ನೇತರತ್ .
ವೃತ್ತಾ-

ದಪಿ ಚ ಕಥಾಶರೀರಾದುತ್ಪ್ರೇಕ್ಷಿತೇ ವಿಶೇಷತಃ ಪ್ರಯತ್ನವತಾ ಭವಿತವ್ಯಂ . ತತ್ರ
ಹ್ಯನವಧಾನಾತ್ಸ್ವಲ್ಪತಃ ಕವೇರವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಸಂಭಾವನಾ ಮಹತೀ ಭವತಿ .

ಪರಿಕರಶ್ಲೋಕಶ್ಚಾತ್ರ -

ಕಥಾಶರೀರಮುತ್ಪಾದ್ಯವಸ್ತು ಕಾರ್ಯಂ ತಥಾ ತಥಾ .

ಯಥಾ ರಸಮಯಂ ಸರ್ವಮೇವ ತತ್ಪ್ರತಿಭಾಸತೇ ..

ತತ್ರ ಚಾಭ್ಯುಪಾಯಃ ಸಮ್ಯಗ್ವಿಭಾವಾದ್ಯೌಚಿತ್ಯಾನುಸರಣಂ . ತಚ್ಚ ದರ್ಶಿ-
ತಮೇವ . ಕಿಂಚ -

ಸಂತಿ ಸಿದ್ಧರಸಪ್ರಖ್ಯಾಯೇ ಚ ರಾಮಾಯಣಾದಯಃ .

ಕಥಾಶ್ರಯಾ ನ ತ್ರೈಯೋಜ್ಯಾ ಸ್ವೇಚ್ಛಾ ರಸವಿರೋಧಿನೀ ..

ತೇಷು ಹಿ ಕಥಾಶ್ರಯೇಷು ತಾವತ್ಸ್ವೇಚ್ಛೈವ ನ ಯೋಜ್ಯಾ . ಯದುಕ್ತಂ - ಕಥಾ-
ಮಾರ್ಗೇ ನ ಚಾಲ್ಪೋಪ್ಯತಿಕ್ರಮಃ . ಸ್ವೇಚ್ಛಾಪಿ ಯದಿ ಯೋಜ್ಯಾ ತದ್ರಸವಿರೋಧಿನೀ
ನ ಯೋಜ್ಯಾ .

ಇದಮರಂ ಪ್ರಬಂಧಸ್ಯ ರಸಾಭಿವ್ಯಂಜಕತ್ವೇ ನಿಬಂಧನಂ . ಇತಿವೃತ್ತವಶಾ-

ಯಾತಾಂ ಕಥಂಚಿದ್ರಸಾನನುಗುಣಾಂ ಸ್ಥಿತಿಂ ತ್ಯಕ್ತ್ವಾ ಪುನರುತ್ಪ್ರೇಕ್ಷ್ಯಾಪ್ಯಂತರಾಭೀಷ್ಟ-

ರಸೋಚಿತಕಥೋನ್ನಯೋ ವಿಧೇಯಃ ಯಥಾ ಕಾಲಿದಾಸಪ್ರಬಂಧೇಷು . ಯಥಾ ಚ
ಸರ್ವ-

ಸೇನವಿರಚಿತೇ ಹರಿವಿಜಯೇ . ಯಥಾ ಚ ಮದೀಯ ಏವಾರ್ಜುನಚರಿತೇ
ಮಹಾಕಾವ್ಯೇ .

ಕವಿನಾ ಕಾವ್ಯಮುಪನಿಬದ್ಧತಾ ಸರ್ವಾತ್ಮನಾ ರಸಪರತಂತ್ರೇಣ ಭವಿತವ್ಯಂ . ತತ್ರೇ-
ತಿವೃತ್ತೇ ಯದಿ ರಸಾನನುಗುಣಾಂ ಸ್ಥಿತಿಂ ಪಶ್ಯೇತ್ತದೇಮಾಂ ಭಂಕ್ತ್ವಾಪಿ
ಸ್ವತಂತ್ರತಯಾ

ರಸಾನುಗುಣಂ ಕಥಾಂತರಮುತ್ಪಾದಯೇತ್ . ನ ಹಿ ಕವೇರಿತಿವೃತ್ತಮಾತ್ರನಿರ್ವಹಣೇನ
ಕಿಂಚಿತ್ಪ್ರಯೋಜನಂ, ಇತಿಹಾಸಾದೇವ ತನ್ನಿದೇಃ .

ರಸಾದಿವ್ಯಂಜಕತ್ವೇ ಪ್ರಬಂಧಸ್ಯ ಚೇದಮನ್ಯನ್ಮುಖ್ಯಂ ನಿಬಂಧನಂ, ಯತ್ಸಂಧೀನಾಂ ಮುಖಪ್ರತಿಮುಖಗರ್ಭಾವಮರ್ಶನಿರ್ವಹಣಾಖ್ಯಾನಾಂ ತದಂಗಾನಾಂ ಚೋಪಕ್ಷೇಪಾದೀನಾ ಘಟನಂ

ರಸಾಭಿವ್ಯಕ್ತಪೇಕ್ಷಯಾ, ಯಥಾ ರತ್ನಾವಲ್ಯಾಂ; ನ ತು ಕೇವಲಂ ಶಾಸ್ತ್ರಸ್ಥಿತಿ-
ಸಂಪಾದನೇಚ್ಛಯಾ . ಯಥಾ ವೇಣೀಸಂಹಾರೇ ವಿಲಾಸಾಖ್ಯಸ್ಯ ಪ್ರತಿಮುಖಸಂಧ್ಯಂಗ-

ಸ್ಯ ಪ್ರಕೃತರಸನಿಬಂಧಾನನುಗುಣಮಪಿ ದ್ವಿತೀಯೇಽಜ್ಞೇ ಭರತಮತಾನುಸರಣಮಾತ್ರೇಚ್ಛಯಃ ಘಟನಂ .

ಇದಂ ಚಾಪರಂ ಪ್ರಬಂಧಸ್ಯ ರಸವ್ಯಂಜಕತ್ವೇ ನಿಮಿತ್ತಂ ಯದುದ್ದೀಪನಪ್ರಶಮನೇ ಯಥಾವಸರಮಂತರಾ ರಸಸ್ಯ, ಯಥಾ ರತ್ನಾವಲ್ಯಾಮೇವ . ಪುನರಾರಬ್ಧವಿಶ್ರಾಂತೇ ರಸ-

ನ್ಯಾಂಗಿನೋಽನುಸಂಧಿಶ್ಚ . ಯಥಾ ತಾಪಸವತ್ಸರಾಜೇ . ಪ್ರಬಂಧವಿಶೇಷಸ್ಯ ನಾಟ-
ಕಾದೇ ರಸವ್ಯಕ್ತಿನಿಮಿತ್ತಮಿದಂ ಚಾಪರಮವಗಂತವ್ಯಂ ಯದಲಂಕೃತೀನಾಂ ಶಕ್ತಾವಪ್ಯಾ-

ನುರೂಪ್ಯೇಣ ಯೋಜನಂ . ಶಕ್ತೋ ಹಿ ಕವಿಃ ಕದಾಚಿದಲಂಕಾರನಿಬಂಧನೇ ತದಾ-
ಕ್ಷಿಪ್ರತಯೈವಾನಪೇಕ್ಷಿತರಸಬಂಧಃ ಪ್ರಬಂಧಮಾರಭತೇ ತದುಪದೇಶಾರ್ಥಮಿದಮುಕ್ತಂ

ದೃಶ್ಯಂತೇ ಚ ಕವಯೋಽಲಂಕಾರನಿಬಂಧನೈಕರಸಾ ಅನಪೇಕ್ಷಿತರಸಾಃ ಪ್ರಬಂಧೇಷು

ಕಿಂಚ —

ಅನುಸ್ವಾನೋಪಮಾತ್ಮಾಪಿ ಪ್ರಭೇದೋ ಯ ಉದಾಹೃತಃ .

ಧ್ವನೇರಸ್ಯ ಪ್ರಬಂಧೇಷು ಭಾಸತೇ ಸೋಽಪಿ ಕೇಷುಚಿತ್ .. 15..

ಅಸ್ಯ ವಿವಕ್ಷಿತಾನ್ಯಪರವಾಚ್ಯಸ್ಯ ಧ್ವನೇರನುರಣನರೂಪವ್ಯಂಗ್ಯೋಽಪಿ ಯಃ
ಪ್ರಭೇದ ಉದಾಹೃತೋ ದ್ವಿಪ್ರಕಾರಃ ಸೋಽಪಿ ಪ್ರಬಂಧೇಷು ಕೇಷುಚಿದ್ವ್ಯೋತತೇ .

ತದ್ಯಥಾ

ಮಧುಮಥನವಿಜಯೇ ಪಾಂಚಜನ್ಯೋಕ್ತಿಷು . ಯಥಾ ವಾ ಮಮೈವ
ಕಾಮದೇವಸ್ಯ ಸಹ-

ಚರಸಮಾಗಮೇ ವಿಷಮಬಾಣಲೀಲಾಯಾಂ . ಯಥಾ ಚ ಗೃಧ್ರಗೋಮಾಯುಸಂವಾದಾದೌ
ಮಹಾ-

ಭಾರತೇ .. 15..

ಸುಪ್ತಿಜ್ವಚನಸಂಬಂಧೈಸ್ತಥಾ ಕಾರಕಶಕ್ತಿಭಿಃ .

ಕೃತದ್ಧಿತಸಮಾಸೈಶ್ಚ ದ್ಯೋತೋಽಲಕ್ಷ್ಯಕ್ರಮಃ ಕ್ಷಚಿತ್ .. 16..

ಅಲಕ್ಷ್ಯಕ್ರಮೋ ಧ್ವನೇರಾತ್ಮಾ ರಸಾದಿಃ ಸುಬ್ಜಿಶೇಷೈಸ್ತಿಜ್ಜ್ವಲೇಷೈರ್ವಚನವಿಶೇ-
ಷೈಃ ಸಂಬಂಧವಿಶೇಷೈಃ ಕಾರಕಶಕ್ತಿಭಿಃ ಕೃದ್ವಿಶೇಷೈಸ್ತದ್ಧಿತವಿಶೇಷೈಃ ಸಮಾಸೈಶ್ಚೇತಿ .
ಚಶಬ್ದಾನ್ನಿವಾತೋಪಸರ್ಗಕಾಲಾದಿಭಿಃ ಪ್ರಯುಕ್ತೈರಭಿವ್ಯಜ್ಯಮಾನೋ ದೃಶ್ಯತೇ .
ಯಥಾ —

ನೃಕ್ಯಾರೋ ಹ್ಯಯಮೇವ ಮೇ ಯದರಯಸ್ತತ್ರಾಪ್ಯಸೌ ತಾಪಸಃ
ಸೋಽಪ್ಯತ್ಯೈವ ನಿಹಂತಿ ರಾಕ್ಷಸಕುಲಂ ಜೀವತ್ಯಹೋ ರಾವಣಃ .

ಧಿಗ್ಗಿಕ್ವಕ್ವಜಿತಂ ಪ್ರಬೋಧಿತವತಾ ಕಿಂ ಕುಂಭಕರ್ಣೇನ ವಾ

ಸ್ವರ್ಗಗ್ರಾಮಟಿಕಾವಿಲುಂಠನವೃಥೋಚ್ಛುನ್ಯೈಃ ಕಿಮೇಭಿರ್ಭುಜೈಃ ..

ಅತ್ರ ಹಿ ಶ್ಲೋಕೇ ಭೂಯಸಾ ಸರ್ವೇಷಾಮಪ್ಯೇಷಾಂ ಸ್ಫುಟಮೇವ ವ್ಯಂಜಕತ್ವಂ
ದೃಶ್ಯ-

ತೇ . ತತ್ರ ಮೇ ಯದರಯಃ ಇತ್ಯನೇನ ಸುಪ್ಪಂಬಂಧವಚನಾನಾಮಭಿವ್ಯಂಜಕತ್ವಂ .

'ತತ್ರಾಪ್ಯಸೌ ತಾಪಸಃ ಇತ್ಯತ್ರ ತದ್ಧಿತನಿಪಾತಯೋಃ . ಸೋಽಪ್ಯತ್ಯೈವ ನಿಹಂತಿ

ರಾಕ್ಷಸಕುಲಂ ಜೀವತ್ಯಹೋ ರಾವಣಃ ಇತ್ಯತ್ರ ತಿಂಕಾರಕಶಕ್ತೀನಾಂ . ಧಿಗ್ಗಿ

ಕ್ವಕ್ವಜಿತಂ ಇತ್ಯಾದೌ ಶ್ಲೋಕಾರ್ಥೇ ಕೃತ್ತದ್ಧಿತಸಮಾಸೋಪಸರ್ಗಾಣಾಂ . ಏವಂವಿ-

ಧಸ್ಯ ವ್ಯಂಜಕಭೂಯಸ್ತ್ವೇ ಚ ಘಟಮಾನೇ ಕಾವ್ಯಸ್ಯ ಸರ್ವಾತಿಶಾಯಿನೀ ಬಂಧ-

ಚ್ಛಾಯಾ ಸಮುನ್ಮೀಲತಿ . ಯತ್ರ ಹಿ ವ್ಯಂಗ್ಯಾವಭಾಸಿನಃ ಪದಸ್ಯೈಕಸ್ಯೈವ ತಾವ-

ದಾವಿಭಾವಸ್ತತ್ರಾಪಿ ಕಾವ್ಯೇ ಕಾಪಿ ಬಂಧಚ್ಛಾಯಾ ಕಿಮುತ ಯತ್ರ ತೇಷಾಂ

ಬಹೂನಾಂ

ಸಮವಾಯಃ . ಯಥಾತ್ರಾನಂತರೋದಿತಶ್ಲೋಕೇ . ಅತ್ರ ಹಿ ರಾವಣ ಇತ್ಯಸ್ಮಿನ್

ಪದೇ-

ಽರ್ಥಾಂತರಸಂಕ್ರಮಿತವಾಚ್ಯೇನ ಧ್ವನಿಪ್ರಭೇದೇನಾಲಂಕೃತೇಽಪಿ ಪುನರನಂತರೋಕ್ತಾನಾಂ

ವ್ಯಂಜಕಪ್ರಕಾರಾಣಾಮುದ್ಭಾಸನಂ . ದೃಶ್ಯಂತೇ ಚ ಮಹಾತ್ಮನಾಂ ಪ್ರತಿಭಾವಿಶೇಷಭಾ-

ಜಾಂ ಬಾಹುಲೈನೈವಂವಿಧಾ ಬಂಧಪ್ರಕಾರಾಃ .

ಯಥಾ ಮಹರ್ಷೇರ್ವ್ಯಾಸಸ್ಯ —

ಅತಿಕ್ರಾಂತಸುಖಾಃ ಕಾಲಾಃ ಪ್ರತ್ಯುಪಸ್ಥಿತದಾರುಣಾಃ .

ಶ್ವಃ ಶ್ವಃ ಪಾಪೀಯದಿವಸಾ ಪೃಥಿವೀ ಗತಯೌವನಾ ..

ಅತ್ರ ಹಿ ಕೃತ್ತದ್ಧಿತವಚನೈರಲಕ್ಷ್ಯಕ್ರಮವ್ಯಂಗ್ಯಃ, ಪೃಥಿವೀ ಗತಯೌವನಾ

ಇತ್ಯನೇನ ಚಾತ್ಯಂತತಿರಸ್ತ್ಯತವಾಚ್ಯೋ ಧ್ವನಿಃ ಪ್ರಕಾಶಿತಃ .

ಏಷಾಂ ಚ ಸುಬಾದೀನಾಮೇಕೈಕಶಃ ಸಮುದಿತಾನಾಂ ಚ ವ್ಯಂಜಕತ್ವಂ ಮಹಾಕವೀ-

ನಾಂ ಪ್ರಬಂಧೇಷು ಪ್ರಾಯೇಣ ದೃಶ್ಯತೇ . ಸುಬಂತಸ್ಯ ವ್ಯಂಜಕತ್ವಂ ಯಥಾ —

ತಾಲ್ಪಿಃ ಶಿಂಜದ್ವಲಯಸುಭಗೈಃ ಕಾಂತಯಾ ನರ್ತಿತೋ ಮೇ .

ಯಾಮಧ್ಯಾಸ್ತೇ ದಿವಸವಿಗಮೇ ನೀಲಕಂಠಃ ಸುಹೃದ್ವಃ ..

ತಿಜಂತಸ್ಯ ಯಥಾ —

ಅಪಸರ ರೋದಿತುಮೇವ ನಿರ್ಮಿತೇ ಮಾ ಪುಂಸಯ ಹತೇ ಅಕ್ಷಿಣೇ ಮೇ .

ದರ್ಶನಮಾತ್ರೋನ್ಮತ್ತಾಭ್ಯಾಂ ಯಾಭ್ಯಾಂ ತವ ಹೃದಯಮೇವಂರೂಪಂ ನ ಜ್ಞಾತಂ

..

ಯಥಾ ವಾ —

ಮಾ ಪಂಥಾನಂ ರುಧಃ ಅಪೇಹಿ ಬಾಲಕ ಅಪ್ರೌಢ ಅಹೋ ಅಸಿ ಅಹೀಕಃ .

ವಯಂ ಪರತಂತ್ರಾ ಯತಃ ಶೂನ್ಯಗೃಹಂ ಮಾಮಕಂ ರಕ್ಷಣೀಯಂ ವರ್ತತೇ ..

ಸಂಬಂಧಸ್ಯ ಯಥಾ —

ಅನಯತ್ರ ವ್ರಜ ಬಾಲಕ ಸ್ನಾಂತೀಂ ಕಿಂ ಮಾಂ ಪ್ರಲೋಕಯಸ್ಯೇತತ್ .

ಭೋ ಜಾಯಾಭೀರುಕಾಣಾಂ ತಟಮೇವ ನ ಭವತಿ ..

ಕೃತಕಪ್ರಯೋಗೇಷು ಪ್ರಾಕೃತೇಷು ತದ್ಧಿತವಿಷಯೇ ವ್ಯಂಜಕತ್ವಮಾವೇದ್ಯತ ಏವ .

ಅವಜ್ಞಾತಿಶಯೇ ಕಃ . ಸಮಾಸಾನಾಂ ಚ ವೃತ್ತೌಚಿತ್ಯೇನ ವಿನಿಯೋಜನೇ . ನಿಪಾ-

ತಾನಾಂ ವ್ಯಂಜಕತ್ವಂ ಯಥಾ —

ಅಯಮೇಕಪದೇ ತಯಾ ವಿಯೋಗಃ ಪ್ರಿಯಯಾ ಚೋಪನತಃ ಸುದುಃಸಹೋ ಮೇ .

ನವವಾರಿಧರೋದಯಾದಹೋಭಿರ್ಭವಿತವ್ಯಂ ಚ ನಿರಾತಪಾರ್ಥರಮ್ಯೈಃ ..

ಇತ್ಯತ್ರ ಚಶಬ್ದಃ . ಯಥಾ ವಾ

ಮುಹುರಂಗುಲಿಸಂವೃತಾಧರೌಷ್ಣಂ ಪ್ರತಿಷೇಧಾಕ್ಷರವಿಕ್ಲವಾಭಿರಾಮಂ .

ಮುಖಮಂಸವಿವರ್ತಿ ಪಕ್ಷಲಾಕ್ಷ್ಯಾಃ ಕಥಮಪ್ಯುನ್ನಮಿತಂ ನ ಚುಂಬಿತಂ ತು ..

ಅತ್ರ ತುಶಬ್ದಃ . ನಿಪಾತಾನಾಂ ಪ್ರಸಿದ್ಧಮಪೀಹ ದ್ಯೋತಕತ್ವಂ ರಸಾಪೇಕ್ಷಯೋಕ್ತ-

ಮಿತಿ ದ್ರಷ್ಟವ್ಯಂ . ಉಪಸರ್ಗಾಣಾಂ ವ್ಯಂಜಕತ್ವಂ ಯಥಾ —

ನೀವಾರಾಃ ಶುಕಗರ್ಭಕೋಟರಮುಖಭ್ರಷ್ಟಾಸ್ತರೂಪಾಮಧಃ

ಪ್ರಸ್ನಿಗ್ಧಾಃ ಕ್ವಚಿದಿಂಗುದೀಫಲಭಿದಃ ಸೂಚ್ಯಂತ ಏವೋಪಲಾಃ .

ವಿಶ್ವಾಸೋಪಗಮಾದಭಿನ್ನಗತಯಃ ಶಬ್ದಂ ಸಹಂತೇ ಮೃಗಾ-

ಸ್ತೋಯಾಧಾರಪಥಾಶ್ಚ ವಲ್ಕಲಶಿಖಾನಿಷ್ಯಂದಲೇಖಾಂಕಿತಾಃ ..

ಇತ್ಯಾದೌ . ದ್ವಿತ್ರಾಣಾಂ ಚೋಪಸರ್ಗಾಣಾಮೇಕತ್ರ ಪದೇ ಯಃ ಪ್ರಯೋಗಃ ಸೋಽಪಿ

ರಸವ್ಯಕ್ತನುಗುಣತಯೈವ ನಿರ್ದೋಷಃ . ಯಥಾ 'ಪ್ರಭೃಶ್ಯತ್ಯುತ್ತರೀಯತ್ವಿಷಿ

ತಮಸಿ ಸಮುದ್ವೀಕ್ಷ್ಯ ವೀತಾವೃತೀಂದ್ರಾಗ್ನಂತೂನ್ ಇತ್ಯಾದೌ . ಯಥಾ ವಾ —

'ಮನುಷ್ಯವೃತ್ತ್ಯಾ ಸಮುಪಾಚರಂತಂ ಇತ್ಯಾದೌ .

ನಿಪಾತಾನಾಮಪಿ ತಥೈವ . ಯಥಾ — 'ಅಹೋ ಬತಾಸಿ ಸ್ವ ಹಣೀಯವೀರ್ಯಃ

ಇತ್ಯಾದೌ . ಯಥಾ ವಾ —

ಯೇ ಜೀವಂತಿ ನ ಮಾಂತಿ ಯೇ ಸ್ಮ ವಪುಷಿ ಪ್ರೀತ್ಯಾ ಪ್ರನೃತ್ಯಂತಿ ಚ
ಪ್ರಸ್ಯಂದಿಪ್ರಮದಾಶ್ರವಃ ಪುಲಕಿತಾ ದೃಷ್ಟೇ ಗುಣಿನ್ಯೂರ್ಜಿತೇ .

ಹಾ ಧಿಕೃಷ್ಟಮಹೋ ಕ್ಷ ಯಾಮಿ ಶರಣಂ ತೇಷಾಂ ಜನಾನಾಂ ಕೃತೇ
ನೀತಾನಾಂ ಪ್ರಲಯಂ ಶರೇನ ವಿಧಿನಾ ಸಾಧುದ್ವಿಷಃ ಪುಷ್ಯತಾ .

ಇತ್ಯಾದೌ .

ಪದಪೌನರುಕ್ಯಂ ಚ ವ್ಯಂಜಕತ್ವಾಪೇಕ್ಷಯೈವ ಕದಾಚಿತ್ಪ್ರಯುಜ್ಯಮಾನಂ ಶೋಭಾ-
ಮಾವಹತಿ . ಯಥಾ —

ಯದ್ವಂಚನಾಹಿತಮತಿರ್ಬಹುಚಾಟುಗರ್ಭಂ

ಕಾರ್ಯೋನ್ಮುಖಃ ಖಲಜನಃ ಕೃತಕಂ ಬ್ರವೀತಿ .

ತತ್ಸಾಧವೋ ನ ನ ವಿದಂತಿ ವಿದಂತಿ ಕಿಂತು

ಕರ್ತುಂ ವೃಥಾಪ್ರಣಯಮಸ್ಯ ನ ಪಾರಯಂತಿ .

ಇತ್ಯಾದೌ .

ಕಾಲಸ್ಯ ವ್ಯಂಜಕತ್ವಂ ಯಥಾ —

ಸಮವಿಷಮನಿರ್ವಿಶೇಷಾಃ ಸಮಂತತೋ ಮಂದಮಂದಸಂಚಾರಾಃ .

ಅಚಿರಾದ್ಭವಿಷ್ಯಂತಿ ಪಂಥಾನೋ ಮನೋರಥಾನಾಮಪಿ ದುರ್ಲಂಘ್ಯಾಃ ..

ಅತ್ರ ಹ್ಯಚಿರಾದ್ಭವಿಷ್ಯಂತಿ ಪಂಥಾನ ಇತ್ಯತ್ರ ಭವಿಷ್ಯಂತೀತ್ಯಸ್ಮಿನ್ ಪದೇ

ಪ್ರತ್ಯಯಃ ಕಾಲವಿಶೇಷಾಭಿಧಾಯೀ ರಸಪರಿಪೋಷಹೇತುಃ ಪ್ರಕಾಶತೇ . ಅಯಂ ಹಿ

ಗಾಥಾರ್ಥಃ ಪ್ರವಾಸವಿಪ್ರಲಂಬಶೃಂಗಾರವಿಭಾವತಯಾ ವಿಭಾವ್ಯಮಾನೋ
ರಸವಾನ್ .

ಯಥಾತ್ರ ಪ್ರತ್ಯಯಾಂಶೋ ವ್ಯಂಜಕಸ್ತಥಾ ಕ್ವಚಿತ್ಪ್ರಕೃತ್ಯಂಶೋಽಪಿ ದೃಶ್ಯತೇ . ಯಥಾ

—

ತದ್ಗೇಹಂ ನತಭಿತ್ತಿ ಮಂದಿರಮಿದಂ ಲಬ್ಧಾವಗಾಹಂ ದಿವಃ

ಸಾ ಧೇನುರ್ಜರತೀ ಚರಂತಿ ಕರಿಣಾಮೇತಾ ಘನಾಭಾ ಘಟಾಃ .

ಸ ಕ್ಷುದ್ರೋ ಮುಸಲಧ್ವನಿಃ ಕಲಮಿದಂ ಸಂಗೀತಕಂ ಯೋಷಿತಾ-

ಮಾಶ್ಚರ್ಯಂ ದಿವಸೈರ್ದ್ವಿಜೋಽಯಮಿಯತೀಂ ಭೂಮಿಂ ಸಮಾರೋಪಿತಃ ..

ಅತ್ರ ಶ್ಲೋಕೇ ದಿವಸೈರಿತ್ಯಸ್ಮಿನ್ ಪದೇ ಪ್ರಕೃತ್ಯಂಶೋಽಪಿ ದ್ಯೋತಕಃ . ಸರ್ವ-

ನಾಮ್ನಾಂ ಚ ವ್ಯಂಜಕತ್ವಂ ಯಥಾನಂತರೋಕ್ಷೇ ಶ್ಲೋಕೇ . ಅತ್ರ ಚ ಸರ್ವನಾಮ್ನಾಮೇವ

ವ್ಯಂಜಕತ್ವಂ ಹೃದಿ ವ್ಯವಸ್ಥಾಪ್ಯ ಕವಿನಾ ಕ್ಷೇತ್ರಾದಿಶಬ್ದಪ್ರಯೋಗೋ ನ ಕೃತಃ .

ಅನಯಾ ದಿಶಾ ಸಹೃದಯೈರನ್ಯೇಽಪಿ ವ್ಯಂಜಕವಿಶೇಷಾಃ ಸ್ವಯಮುತ್ಪ್ರೇಕ್ಷಣೀಯಾಃ

. ಏತ-

ಚ್ಚ ಸರ್ವಂ ಪದವಾಕ್ಯರಚನಾದ್ಯೋತನೋಕ್ತ್ಯವ ಗತಾರ್ಥಮಪಿ ವೈಚಿತ್ರ್ಯೇಣ
ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಯೇ
ಪುನರುಕ್ತಂ .

ನನು ಚಾರ್ಥಸಾಮರ್ಥ್ಯಕ್ಷೇಪ್ಯಾ ರಸಾದಯ ಇತ್ಯುಕ್ತಂ, ತಥಾ ಚ ಸುಬಾದೀನಾಂ
ವ್ಯಂಜಕತ್ವವೈಚಿತ್ರ್ಯಕಥನಮನನ್ವಿತಮೇವ . ಉಕ್ತಮತ್ರ ಪದಾನಾಂ ವ್ಯಂಜಕತ್ವೋ-
ಕ್ತವಸರೇ . ಕಿಂಚಾರ್ಥವಿಶೇಷಾಕ್ಷೇಪ್ಯತ್ವೇಽಪಿ ರಸಾದೀನಾಂ ತೇಷಾಮರ್ಥವಿಶೇಷಾಣಾಂ
ವ್ಯ-

ಇಹಕಶಬ್ದಾವಿನಾಭಾವಿತ್ವಾದ್ಯಧಾಪ್ರದರ್ಶಿತಂ ವ್ಯಂಜಕಸ್ವರೂಪಪರಿಜ್ಞಾನಂ
ವಿಭಜ್ಯೋ-

ಪಯುಜ್ಯತ ಏವ . ಶಬ್ದವಿಶೇಷಾಣಾಂ ಚಾನ್ಯತ್ರ ಚ ಚಾರುತ್ವಂ ಯದ್ವಿಭಾಗೇನೋಪದರ್ಶಿತಂ
ತದಪಿ ತೇಷಾಂ ವ್ಯಂಜಕತ್ವೇನೈವಾವಸ್ಥಿತಮಿತ್ಯವಗಂತವ್ಯಂ .

ಯತ್ರಾಪಿ ತತ್ಸಂಪ್ರತಿ ನ ಪ್ರತಿಭಾಸತೇ ತತ್ರಾಪಿ ವ್ಯಂಜಕೇ ರಚನಾಂತರೇ
ಯದ್ ದೃಷ್ಟಂ ಸೌಷ್ಠವಂ ತೇಷಾಂ ಪ್ರವಾಹಪತಿತಾನಾಂ ತದೇವಾಭ್ಯಾಸಾದಪೋದ್ಭೂತಾನಾಮ್

ಭಾಸತ ಇತ್ಯವಸಾತವ್ಯಂ . ಕೋಽನ್ಯಥಾ ತುಲ್ಯೇ ವಾಚಕತ್ವೇ ಶಬ್ದಾನಾಂ ಚಾರುತ್ವ-
ವಿಷಯೋ ವಿಶೇಷಃ ಸ್ಯಾತ್ .

ಅನ್ಯ ಏವಾಸೌ ಸಹೃದಯಸಂವೇದ್ಯ ಇತಿ ಚೇತ್, ಕಿಮಿದಂ ಸಹೃದಯತ್ವಂ
ನಾಮ ? ಕಿಂ ರಸಭಾವಾನಪೇಕ್ಷಕಾವ್ಯಾಶ್ರಿತಸಮಯವಿಶೇಷಾಭಿಜ್ಞತ್ವಂ, ಉತ
ರಸಭಾವಾದಿಮಯಕಾವ್ಯಸ್ವರೂಪಪರಿಜ್ಞಾನನೈಪುಣ್ಯಂ . ಪೂರ್ವಸ್ಮಿನ್ ಪಕ್ಷೇ ತಥಾ-
ವಿಧಸಹೃದಯವ್ಯವಸ್ಥಾಪಿತಾನಾಂ ಶಬ್ದವಿಶೇಷಾಣಾಂ ಚಾರುತ್ವನಿಯಮೋ ನ
ಸ್ಯಾತ್ .

ಪುನಃ ಸಮಯಾಂತರೇಣಾನ್ಯಥಾಪಿ ವ್ಯವಸ್ಥಾಪನಸಂಭವಾತ್ . ದ್ವಿತೀಯಸ್ಮಿಂಸ್ತು
ಪಕ್ಷೇ

ರಸಜ್ಞತೈವ ಸಹೃದಯತ್ವಮಿತಿ . ತಥಾವಿದ್ಯೈಃ ಸಹೃದಯೈಃ ಸಂವೇದ್ಯೋ
ರಸಾದಿಸಮರ್ಪಣ-

ಸಾಮರ್ಥ್ಯಮೇವ ನೈಸರ್ಗಿಕಂ ಶಬ್ದಾನಾಂ ವಿಶೇಷ ಇತಿ ವ್ಯಂಜಕತ್ವಾಶ್ರಯ್ಯೇವ
ತೇಷಾಂ

ಮುಖ್ಯಂ ಚಾರುತ್ವಂ . ವಾಚಕತ್ವಾಶ್ರಯಾಣಾಂತು ಪ್ರಸಾದ ಏವಾರ್ಥಪೇಕ್ಷಾಯಾಂ
ತೇಷಾಂ

ವಿಶೇಷಃ . ಅರ್ಥಾನಪೇಕ್ಷಾಯಾಂ ತ್ವನುಪ್ರಾಸಾದಿರೇವ .. 15-16..

ಏವಂ ರಸಾದೀನಾಂ ವ್ಯಂಜಕಸ್ವರೂಪಮಭಿಧಾಯ ತೇಷಾಮೇವ ವಿರೋಧಿರೂಪಂ
ಲಕ್ಷ-

ಯಿತುಮಿದಮುಪಕ್ರಮ್ಯತೇ —

ಪ್ರಬಂಧೇ ಮುಕ್ತಕೇ ವಾಪಿ ರಸಾದೀನ್ವಂದ್ಯಮಿಚ್ಛತಾ .

ಯತ್ನಃ ಕಾರ್ಯಃ ಸುಮತಿನಾ ಪರಿಹಾರೇ ವಿರೋಧಿನಾಂ .. 17..

ಪ್ರಬಂಧೇ ಮುಕ್ತಕೇ ವಾಪಿ ರಸಭಾವನಿಬಂಧನಂ ಪ್ರತ್ಯಾದೃಶತಮನಾಃ ಕವಿರ್ವಿರೋ-
ಧಿಪರಿಹಾರೇ ಪರಂ ಯತ್ನಮಾದಧೀತ . ಅನ್ಯಥಾ ತ್ವಸ್ಯ ರಸಮಯಃ ಶ್ಲೋಕ
ಏಕೋಽಪಿ

ಸಮ್ಯಜ್ಞ ಸಂಪದ್ಯತೇ .. 17..

ಕಾನಿ ಪುನಸ್ತಾನಿ ವಿರೋಧೀನಿ ಯಾನಿ ಯತ್ನತಃ ಕವೇಃ ಪರಿಹರ್ತವ್ಯಾನೀತ್ಯುಚ್ಯತೇ

—
ವಿರೋಧಿರಸಸಂಬಂಧಿವಿಭಾವಾದಿಪರಿಗ್ರಹಃ .

ವಿಸ್ತರೇಣಾನ್ವಿತಸ್ಯಾಪಿ ವಸ್ತುನೋಽನ್ಯಸ್ಯ ವರ್ಣನಂ .. 18..

ಅಕಾಂಡ ಏವ ವಿಚ್ಛಿತ್ತಿರಕಾಂಡೇ ಚ ಪ್ರಕಾಶನಂ .

ಪರಿಪೋಷಂ ಗತಸ್ಯಾಪಿ ಪೌನಃಪುನ್ಯೇನ ದೀಪನಂ .

ರಸಸ್ಯ ಸ್ಯಾದ್ವಿರೋಧಾಯ ವೃತ್ತ್ಯನೌಚಿತ್ಯಮೇವ ಚ .. 19..

ಪ್ರಸ್ತುತರಸಾಪೇಕ್ಷಯಾ ವಿರೋಧೀ ಯೋ ರಸಸ್ತಸ್ಯ ಸಂಬಂಧಿನಾಂ ವಿಭಾವಭಾವಾ-
ನುಭಾವಾನಾಂ ಪರಿಗ್ರಹೋ ರಸವಿರೋಧಹೇತುಕಃ ಸಂಭವನೀಯಃ . ತತ್ರ
ವಿರೋಧಿರಸ-

ವಿಭಾವಪರಿಗ್ರಹೋ ಯಥಾ ಶಾಂತರಸವಿಭಾವೇಷು ತದ್ವಿಭಾವತಯೈವ
ನಿರೂಪಿತೇಷ್ವನಂತ-

ರಮೇವ ಶೃಂಗಾರಾದಿವಿಭಾವವರ್ಣನೇ . ವಿರೋಧಿರಸಭಾವಪರಿಗ್ರಹೋ ಯಥಾ
ಪ್ರಿಯಂ ಪ್ರತಿ

ಪ್ರಣಯಕಲಹಕುಪಿತಾಸು ಕಾಮಿನೀಷು ವೈರಾಗ್ಯಕಥಾಭಿರನುನಯೇ .

ವಿರೋಧಿರಸಾನು-

ಭಾವಪರಿಗ್ರಹೋ ಯಥಾ ಪ್ರಣಯಕುಪಿತಾಯಾಂ ಪ್ರಿಯಾಯಾಮಪ್ರಸೀದಂತ್ಯಾಂ
ನಾಯಕಸ್ಯ ಕೋ-

ಪಾವೇಶವಿವಶಸ್ಯ ರೌದ್ರಾನುಭಾವವರ್ಣನೇ .

ಅಯಂ ಚಾನೋ ರಸಭಂಗಹೇತುರ್ಯತ್ಪ್ರಸ್ತುತರಸಾಪೇಕ್ಷಯಾ ವಸ್ತುನೋಽನ್ಯಸ್ಯ
ಕಥ-

ಇಷ್ಟದನ್ವಿತಸ್ಯಾಪಿ ವಿಸ್ತರೇಣ ಕಥನಂ . ಯಥಾ ವಿಪ್ರಲಂಭಶೃಂಗಾರೇ ನಾಯಕಸ್ಯ

ಕಸ್ಯಚಿತ್ಪ್ರಣಯಿತುಮುಪಕ್ರಾಂತೇ ಕವೇರ್ಯಮಕಾದ್ಯಲಂಕಾರನಿಬಂಧನರಸಿಕತಯಾ
ಮಹತಾ

ಪ್ರಬಂಧೇನ ಪರ್ವತಾದಿವರ್ಣನೇ . ಅಯಂ ಚಾಪರೋ ರಸಭಂಗಹೇತುರವಗಂತವ್ಯೋ
ಯದಕಾಂಡ-

ಏವ ವಿಚ್ಛಿತ್ತಿಃ ರಸಸ್ಯಾಕಂಡ ಏವ ಚ ಪ್ರಕಾಶನಂ . ತತ್ರಾನವಸರೇ ವಿರಾಮೋ
ರಸಸ್ಯ ಯಥಾ ನಾಯಕಸ್ಯ ಕಸ್ಯಚಿತ್ಸ್ತೂಹಣೀಯಸಮಾಗಮಯಾ ನಾಯಿಕಯಾ
ಕಯಾ-

ಚಿತ್ತರಾಂ ಪರಿಪೋಷಪದವೀಂ ಪ್ರಾಪ್ತೇ ಶೃಂಗಾರೇ ವಿದಿತೇ ಚ ಪರಸ್ಪರಾನುರಾಗೇ
ಸಮಾಗ-

ಮೋಪಾಯಚಿಂತೋಚಿತಂ ವ್ಯವಹಾರಮುತ್ಸೃಜ್ಯ ಸ್ವತಂತ್ರತಯಾ ವ್ಯಾಪಾರಾಂತರವರ್ಣನೇ

ಅನವಸರೇ ಚ ಪ್ರಕಾಶನಂ ರಸಸ್ಯ ಯಥಾ ಪ್ರವೃತ್ತೇ ಪ್ರವೃತ್ತವಿವಿಧವೀರಸಂಕ್ಷಯೇ
ಕಲ್ಪ-

ಸಂಕ್ಷಯಕಲ್ಪೇ ಸಂಗ್ರಾಮೇ ರಾಮದೇವಪ್ರಾಯಸ್ಯಾಪಿ ತಾವನ್ನಾಯಕಸ್ಯಾನುಪಕ್ರಾಂತವಿಪ್ರಲ

ಮ್ಭುಶೃಂಗಾರಸ್ಯ ನಿಮಿತ್ತಮುಚಿತಮಂತರೇಣೈವ ಶೃಂಗಾರಕಥಾಯಾಮವತಾರವರ್ಣನೇ
ನ

ಚೈವಂವಿಧೇ ವಿಷಯೇ ದೈವವ್ಯಾಮೋಹಿತತ್ವಂ ಕಥಾಪುರುಷಸ್ಯ ಪರಿಹಾರೋ
ಯತೋ ರಸಬಂಧ

ಏವ ಕವೇಃ ಪ್ರಾಧಾನ್ಯೇನ ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಬಂಧನಂ ಯುಕ್ತಂ . ಇತಿವೃತ್ತವರ್ಣನಂ
ತದುಪಾಯ

ಏವೇತ್ಯುಕ್ತಂ ಪ್ರಾಕ್ ಆಲೋಕಾರ್ಥಿ ಯಥಾ ದೀಪಶಿಖಾಯಾಂ ಯತ್ನವಾಂಜನಃ
ಇತ್ಯಾದಿನಾ .

ಅತ ಏವ ಚೇತಿವೃತ್ತಮಾತ್ರವರ್ಣನಪ್ರಾಧಾನ್ಯೇಽಙ್ಗಾಗಿಭಾವರಹಿತರಸಭಾವನಿಬ-
ನ್ಧೇನ ಚ ಕವೀನಾಮೇವಂವಿಧಾನಿ ಸ್ವಲಿತಾನಿ ಭವಂತೀತಿ ರಸಾದಿರೂಪವ್ಯಂಗ್ಯ-
ತಾತ್ಪರ್ಯಮೇವೈಷಾಂ ಯುಕ್ತಮಿತಿ ಯತ್ನೋಽಸ್ಮಾಭಿರಾರಬ್ಧೋ ನ ಧ್ವನಿಪ್ರತಿಪಾದನ-

ಮಾತ್ರಾಭಿನಿವೇಶೇನ . ಪುನಶ್ಚಾಯಮನ್ಯೋ ರಸಭಂಗಹೇತುರವಧಾರಣೀಯೋ
ಯತ್ಪರಿಪೋಷಂ

ಗತಸ್ಯಾಪಿ ರಸಸ್ಯ ಪೌನಃಪುನ್ಯೇನ ದೀಪನಂ . ಉಪಭುಕ್ತೋ ಹಿ ರಸಃ ಸ್ವಸಾಮಗ್ರೀ-
ಲಭ್ಯಪರಿಪೋಷಃ ಪುನಃ ಪುನಃ ಪರಾಮೃಶ್ಯಮಾನಃ ಪರಿಮ್ಲಾನಕುಸುಮಕಲ್ಪಃ
ಕಲ್ಪತೇ .

ತಥಾ ವೃತ್ತೇರ್ವ್ಯವಹಾರಸ್ಯ ಯದನೌಚಿತ್ಯಂ ತದಪಿ ರಸಭಂಗಹೇತುರೇವ . ಯಥಾ
ನಾಯಕಂ

ಪ್ರತಿ ನಾಯಿಕಾಯಾಃ ಕಸ್ಯಾಶ್ಚಿದುಚಿತಾಂ ಭಂಗಿಮಂತರೇಣ ಸ್ವಯಂ ಸಂಭೋಗಾಭಿಲಾ-

ಷಕಥನೇ . ಯದಿ ವಾ ವೃತ್ತೀನಾಂ ಭರತಪ್ರಸಿದ್ಧಾನಾಂ ಕೈಶಿಕ್ಯಾದೀನಾಂ ಕಾವ್ಯಾ-
ಲಂಕಾರಾಂತರಪ್ರಸಿದ್ಧಾನಾಮುಪನಾಗರಿಕಾದ್ಯಾನಾಂ ವಾ ಯದನೌಚಿತ್ಯಮವಿಷಯೇ
ನಿಬಂಧನಂ

ತದಪಿ ರಸಭಂಗಹೇತುಃ . ಏವಮೇಷಾಂ ರಸವಿರೋಧಿನಾಮನೈಷಾಂ ಚಾನಯಾ
ದಿಶಾ ಸ್ವಯಮು-

ತ್ಯೇಕ್ಷಿತಾನಾಂ ಪರಿಹಾರೇ ಸತ್ಕವಿಭಿರವಹಿತೈರ್ಭವಿತವ್ಯಂ . ಪರಿಕರಶ್ಲೋಕಾಶ್ಚಾತ್ರ —
ಮುಖ್ಯಾ ವ್ಯಾಪಾರವಿಷಯಾಃ ಸುಕವೀನಾಂ ರಸಾದಯಃ .

ತೇಷಾಂ ನಿಬಂಧನೇ ಭಾವ್ಯೇ ತೈಃ ಸದೈವಾಪ್ರಮಾದಿಭಿಃ ..

ನೀರಸಸ್ತು ಪ್ರಬಂಧೋ ಯಃ ಸೋಽಪಶಬ್ದೋ ಮಹಾನ್ ಕವೇಃ .

ಸ ತೇನಾಕವಿರೇವ ಸ್ಯಾದನೈನಾಸ್ಮ ತಲಕ್ಷಣಃ ..

ಪೂರ್ವೇ ವಿಶ್ವಂಖಲಗಿರಃ ಕವಯಃ ಪ್ರಾಪ್ಯಕೀರ್ತಯಃ .

ತಾನ್ಮಮಾಶ್ರಿತ್ಯ ನ ತ್ಯಾಜ್ಯಾ ನೀತಿರೇಷಾ ಮನೀಷಿಣಾ ..

ವಾಲ್ಮೀಕಿವ್ಯಾಸಮುಖ್ಯಾಶ್ಚ ಯೇ ಪ್ರಖ್ಯಾತಾಃ ಕವೀಶ್ವರಾಃ .

ತದಭಿಪ್ರಾಯಬಾಹ್ಯೋಽಯಂ ನಾಸ್ಮಾಭಿದರ್ಶಿತೋ ನಯಃ .. ಇತಿ .. 19..

ವಿವಕ್ಷಿತೇ ರಸೇ ಲಬ್ಧಪ್ರತಿಷ್ಠೇ ತು ವಿರೋಧಿನಾಂ .

ಬಾಧ್ಯಾನಾಮಂಗಭಾವಂ ವಾ ಪ್ರಾಪ್ತಾನಾಮುಕ್ತಿರಚ್ಛಲಾ .. 20..

ಸ್ವಸಾಮಗ್ರ್ಯಾ ಲಬ್ಧಪರಿಪೋಷೇ ತು ವಿವಕ್ಷಿತೇ ರಸೇ ವಿರೋಧಿನಾಂ ವಿರೋಧಿ-

ರಸಾಂಗಾನಾಂ ಬಾಧ್ಯಾನಾಮಂಗಭಾವಂ ವಾ ಪ್ರಾಪ್ತಾನಾಂ ಸತಾಮುಕ್ತಿರದೋಷಾ .

ಬಾಧ್ಯತ್ವಂ ಹಿ

ವಿರೋಧಿನಾಂ ಶಕ್ಯಾಭಿಭವತ್ಸೇ ಸತಿ ನಾನ್ಯಥಾ . ತಥಾ ಚ ತೇಷಾಮುಕ್ತಿಃ ಪ್ರಸ್ತುತ-

ರಸಪರಿಪೋಷಾಯೈವ ಸಂಪದ್ಯತೇ . ಅಂಗಭಾವಂ ಪ್ರಾಪ್ತಾನಾಂ ಚ ತೇಷಾಂ

ವಿರೋಧಿತ್ವಮೇವ

ನಿವರ್ತತೇ . ಅಂಗಭಾವಪ್ರಾಪ್ತಿರ್ಹಿ ತೇಷಾಂ ಸ್ವಾಭಾವಿಕೇ ಸಮಾರೋಪಕೃತಾ ವಾ .

ತತ್ರ

ಯೇಷಾಂ ನೈಸರ್ಗಿಕೇ ತೇಷಾಂ ತಾವದುಕ್ತಾವವಿರೋಧ ಏವ . ಯಥಾ

ವಿಪ್ರಲಂಭಶೃಂಗಾರೇ ತದ-

ಜ್ಞಾನಾಂ ವ್ಯಾಧ್ಯಾದೀನಾಂ ತೇಷಾಂಚ ತದಂಗಾನಾಂಏವಾದೋಷೋ ನಾತದಂಗಾನಾಂ

. ತದಂಗತ್ವೇ

ಚ ಸಂಭವತ್ಯಪಿ ಮರಣಸ್ಯೋಪನ್ಯಾಸೋ ನ ಜ್ಯಾಯಾನ್ . ಅಶ್ರಯವಿಚ್ಛೇದೇ

ರಸಸ್ಯಾ-

ತ್ಯಂತವಿಚ್ಛೇದಪ್ರಾಪ್ತೇಃ . ಕರುಣಸ್ಯ ತು ತಥಾವಿಧೇ ವಿಷಯೇ ಪರಿಪೋಷೋ ಭವಿಷ್ಯ-

ತೀತಿ ಚೇತ್ ನ ; ತಸ್ಯಾಪ್ಸುತತ್ವಾತ್ ಪ್ರಸ್ತುತಸ್ಯ ಚ ವಿಚ್ಛೇದಾತ್ . ಯತ್ರ ತು ಕರುಣರಸಸ್ಯೈವ ಕಾವ್ಯಾರ್ಥತ್ವಂ ತತ್ರಾವಿರೋಧಃ . ಶೃಂಗಾರೇ ವಾ ಮರಣಸ್ಯಾದೀರ್ಘಕಾಲ

ಪ್ರತ್ಯಾಪತ್ತಿಸಂಭವೇ ಕದಾಚಿದುಪನಿಬಂಧೋ ನಾತ್ಯಂತವಿರೋಧೀ . ದೀರ್ಘಕಾಲ-
ಪ್ರತ್ಯಾಪತ್ತೌ ತು ತಸ್ಯಾಂತರಾ ಪ್ರವಾಹವಿಚ್ಛೇದ ಏವೇತ್ಯೇವಂವಿಧೇತಿವೃತ್ತೋಪನಿಬಂಧನಂ
ರಸಬಂಧಪ್ರಧಾನೇನ ಕವಿನಾ ಪರಿಹರ್ತವ್ಯಂ .

ತತ್ರ ಲಬ್ಧಪ್ರತಿಷ್ಠೇ ತು ವಿವಕ್ಷಿತೇ ರಸೇ ವಿರೋಧಿರಸಾಂಗಾನಾಂ ಬಾಧ್ಯತ್ವೇನೋಕ್ತಾ-
ವದೋಷೋ ಯಥಾ —

ಕ್ಷಾಕರ್ಯಂ ಶಶಲಕ್ಷಣಃ ಕ್ಷ ಚ ಕುಲಂ ಭೂಯೋಽಪಿ ದೃಶ್ಯೇತ ಸಾ

ದೋಷಾಣಾಂ ಪ್ರಶಮಾಯ ಮೇ ಶ್ರುತಮಹೋ ಕೋಪೇಽಪಿ ಕಾಂತಂ ಮುಖಂ .

ಕಿಂ ವಕ್ಷ್ಯಂತ್ಯಪಕಲ್ಮಷಾಃ ಕೃತಧಿಯಃ ಸ್ವಪ್ನೇಽಪಿ ಸಾ ದುರ್ಲಭಾ

ಚೇತಃ ಸ್ವಾಸ್ಥ್ಯಮುಪೈಹಿ ಕಃ ಖಲು ಯುವಾ ಧನ್ಯೋಽಧರಂ ಪಾಸ್ಯತಿ ..

ಯಥಾ ವಾ ಪುಂಡರೀಕಸ್ಯ ಮಹಾಶ್ವೇತಾಂ ಪ್ರತಿ ಪ್ರವೃತ್ತನಿರ್ಭರಾನುರಾಗಸ್ಯ
ದ್ವಿತೀಯ-

ಮುನಿಕುಮಾರೋಪದೇಶವರ್ಣನೇ . ಸ್ವಾಭಾವಿಕ್ಯಾಮಂಗಭಾವಪ್ರಾಪ್ತಾವದೋಷೋ
ಯಥಾ —

ಭ್ರಮಿಮರತಿಮಲಸಹೃದಯತಾಂ ಪ್ರಲಯಂ ಮೂರ್ಚ್ಛಾಂ ತಮಃ ಶರೀರಸಾದಂ .

ಮರಣಂ ಚ ಜಲದಭುಜಗಜಂ ಪ್ರಸಹ್ಯ ಕುರುತೇ ವಿಷಂ ವಿಯೋಗಿನೀನಾಂ ..

ಇತ್ಯಾದೌ . ಸಮಾರೋಪಿತಾಯಾಮಪ್ಯವಿರೋಧೋ ಯಥಾ — 'ಪಾಂಡುಕ್ಷಾಮಂ
ಇತ್ಯಾದೌ .

ಇಯಂ ಚಾಂಗಭಾವಪ್ರಾಪ್ತಿರನ್ಯಾ ಯದಾಧಿಕಾರಿಕತ್ವಾತ್ಪ್ರಧಾನ ಏಕಸ್ಮಿನ್ವಾಕ್ಯಾರ್ಥೇ
ರಸಯೋರ್ಭಾವಯೋರ್ವಾ ಪರಸ್ಪರವಿರೋಧಿನೋರ್ದ್ವಯೋರಂಗಭಾವಗಮನಂ
ತಸ್ಯಾಮಪಿ

ನ ದೋಷಃ . ಯಥೋಕ್ತಂ 'ಕ್ಷಿಪ್ರೋ ಹಾಸ್ತಾವಲಗ್ನಃ ಇತ್ಯಾದೌ . ಕಥಂ ತತ್ರಾವಿರೋಧ
ಇತಿ ಚೇತ್, ದ್ವಯೋರಪಿ ತಯೋರನ್ಯಪರತ್ವೇನ ವ್ಯವಸ್ಥಾನಾತ್ . ಅನ್ಯಪರತ್ವೇಽಪಿ
ವಿರೋಧಿನೋಃ ಕಥಂ ವಿರೋಧನಿವೃತ್ತಿರಿತಿ ಚೇತ್, ಉಚ್ಯತೇ — ವಿಧೌ ವಿರುದ್ಧ-
ಸಮಾವೇಶಸ್ಯ ದುಷ್ಟತ್ವಂ ನಾನುವಾದೇ .

ಯಥಾ —

ಏಹಿ ಗಚ್ಛ ಪತೋತ್ತಿಷ್ಠ ವದ ಮೌನಂ ಸಮಾಚರ .

ಏವಮಾಶಾಗ್ರಹಗ್ರಸ್ತೈಃ ಕ್ರೀಡಂತಿ ಧನಿನೋಽರ್ಥಿಭಿಃ ..

ಇತ್ಯಾದೌ . ಅತ್ರ ಹಿ ವಿಧಿಪ್ರತಿಷೇಧಯೋರನೂದ್ಯಮಾನತ್ವೇನ ಸಮಾವೇಶೇ ನ
ವಿರೋಧಸ್ತಥೇಹಾಪಿ ಭವಿಷ್ಯತಿ . ಶ್ಲೋಕೇ ಹ್ಯಸ್ಮಿನ್ನೀರ್ಷ್ಯಾವಿಪ್ರಲಂಬಶೃಂಗಾರಕರುಣ-

ವಸ್ತುನೋರ್ನ ವಿಧೀಯಮಾನತ್ವಂ . ತ್ರಿಪುರರಿಪುಪ್ರಭಾವಾತಿಶಯಸ್ಯ ವಾಕ್ಯಾರ್ಥತ್ವಾ-

ತ್ತದಂಗತ್ವೇನ ಚ ತಯೋರ್ವ್ಯವಸ್ಥಾನಾತ್ .

ನ ಚ ರಸೇಷು ವಿಧ್ಯನುವಾದವ್ಯವಹಾರೋ ನಾಸ್ತೀತಿ ಶಕ್ಯಂ ವಕ್ತುಂ . ತೇಷಾಂ
ವಾಕ್ಯಾರ್ಥತ್ವೇನಾಭ್ಯುಪಗಮಾತ್ . ವಾಕ್ಯಾರ್ಥಸ್ಯ ವಾಚ್ಯಸ್ಯ ಚ ಯೌ ವಿಧ್ಯನುವಾದೌ
ತೌ ತದಾಕ್ಷಿಪ್ತಾನಾಂ ರಸಾನಾಂ ಕೇನ ವಾಯುತೇ . ಯೈರ್ವಾ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರ್ಯಾರ್ಥತಾ
ರಸಾದೀನಾಂ

ನಾಭ್ಯುಪಗಮ್ಯತೇ, ತೈಸ್ತೇಷಾಂ ತನ್ನಿಮಿತ್ತತಾ ತಾವದವಶ್ಯಮಭ್ಯುಪಗಂತವ್ಯಾ .

ತಥಾಪ್ಯತ್ರ ಶ್ಲೋಕೇ ನ ವಿರೋಧಃ . ಯಸ್ಮಾದನೂದ್ಯಮಾನಾಂಗನಿಮಿತ್ತೋಭಯರಸವಸ್ತು-

ಸಹಕಾರಿಣೋ ವಿಧೀಯಮಾನಾಂಶಾದ್ಭಾವವಿಶೇಷಪ್ರತೀತಿರುತ್ಪದ್ಯತೇ ತತಶ್ಚ ನ
ಕಶ್ಚಿದ್ವಿರೋಧಃ . ದೃಶ್ಯತೇ ಹಿ ವಿರುದ್ಧೋಭಯಸಹಕಾರಿಣಃ ಕಾರಣಾತ್ಕಾರ್ಯವಿಶೇಷೋ-

ತ್ವತ್ತಿಃ . ವಿರುದ್ಧಫಲೋತ್ಪಾದನಹೇತುತ್ವಂ ಹಿ ಯುಗಪದೇಕಸ್ಯ ಕಾರಣಸ್ಯ ವಿರುದ್ಧಂ
ನ ತು ವಿರುದ್ಧೋಭಯಸಹಕಾರಿತ್ವಂ . ಏವಂವಿಧವಿರುದ್ಧಪದಾರ್ಥವಿಷಯಃ
ಕಥಮಭಿನಯಃ

ಪ್ರಯೋಕ್ತವ್ಯ ಇತಿ ಚೇತ್, ಅನೂದ್ಯಮಾನೈವಂವಿಧವಾಚ್ಯವಿಷಯೇ ಯಾ ವಾರ್ತಾ
ಸಾತ್ರಾಪಿ

ಭವಿಷ್ಯತಿ . ಏವಂ ವಿಧ್ಯನುವಾದನಯಾಶ್ರಯೇಣಾತ್ರ ಶ್ಲೋಕೇ ಪರಿಹೃತಸ್ತಾವದ್ವಿರೋಧಃ

ಕಿಂ ಚ ನಾಯಕಸ್ಯಾಭಿನಂದನೀಯೋದಯಸ್ಯ ಕಸ್ಯಚಿತ್ಪ್ರಭಾವಾತಿಶಯ-

ವರ್ಣನೇ ತತ್ಪ್ರತಿಪಕ್ಷಾಣಾಂ ಯಃ ಕರುಣೋ ರಸಃ ಸ ಪರೀಕ್ಷಕಾಣಾಂ ನ
ವೈಕಲ್ಯಮಾದ-

ಧಾತಿ ಪ್ರತ್ಯುತ ಪ್ರೀತ್ಯತಿಶಯನಿಮಿತ್ತತಾಂ ಪ್ರತಿಪದ್ಯತ ಇತ್ಯತಸ್ತಸ್ಯ ಕುಂಠಶಕ್ತಿ-
ಕತ್ವಾತ್ಪದ್ವಿರೋಧವಿಧಾಯಿನೋ ನ ಕಶ್ಚಿದ್ವಿರೋಧಃ . ತಸ್ಮಾದ್ವಾಕ್ಯಾರ್ಥೀಭೂತಸ್ಯ
ರಸಸ್ಯ ಭಾವಸ್ಯ ವಾ ವಿರೋಧೀ ರಸವಿರೋಧೀತಿ ವಕ್ತುಂ ನ್ಯಾಯ್ಯಃ, ನ ತ್ವಂಗ-
ಭೂತಸ್ಯ ಕಸ್ಯಚಿತ್ .

ಅಥವಾ ವಾಕ್ಯಾರ್ಥೀಭೂತಸ್ಯಾಪಿ ಕಸ್ಯಚಿತ್ಕರುಣರಸವಿಷಯಸ್ಯ ತಾದೃಶೇನ

ಶೃಂಗಾರವಸ್ತುನಾ ಭಂಗಿವಿಶೇಷಾಶ್ರಯೇಣ ಸಂಯೋಜನಂ ರಸಪರಿಪೋಷಾಯೈವ ಜಾಯತೇ .

ಯತಃ ಪ್ರಕೃತಿಮಧುರಾಃ ಪದಾರ್ಥಾಃ ಶೋಚನೀಯತಾಂ ಪ್ರಾಪ್ತಾಃ ಪ್ರಾಗವಸ್ಥಾಭಾವಿಭಿಃ ಸಂಸ್ಕರ್ಮಮಾಣೈರ್ವಿಲಾಸೈರಧಿಕತರಂ ಶೋಕಾವೇಶಮುಪಜನಯಂತಿ . ಯಥಾ

—
ಅಯಂ ಸ ರಶನೋತ್ಕರ್ಷಿಣಿ ಪೀನಸ್ತನವಿಮರ್ದನಃ .

ನಾಭ್ಯೂರುಜಘನಸ್ಪರ್ಶೀ ನೀವೀವಿಸ್ರಂಸನಃ ಕರಃ ..

ಇತ್ಯಾದೌ . ತದತ್ರ ತ್ರಿಪುರಯುವತೀನಾಂ ಶಾಂಭವಃ ಶರಾಗ್ನಿರಾದ್ರಾಪರಾಧಃ

ಕಾಮೀ ಯಥಾ ವ್ಯವಹರತಿ ಸ್ಮ ತಥಾ ವ್ಯವಹೃತವಾನಿತ್ಯನೇನಾಪಿ ಪ್ರಕಾರೇಣಾಸ್ತೈವ

ನಿರ್ವಿರೋಧತ್ವಂ . ತಸ್ಮಾದ್ವ್ಯಥಾ ಯಥಾ ನಿರೂಪ್ಯತೇ ತಥಾ ತಥಾತ್ರ ದೋಷಾಭಾವಃ

ಇತ್ಯಂ ಚ —

ಕ್ರಾಮಂತ್ಯಃ ಕ್ಷತಕೋಮಲಾಂಗುಲಿಗಲದ್ರಕ್ತೈಃ ಸದರ್ಭಾಃ ಸ್ಥಲೀಃ

ಪಾದ್ಯೈಃ ಪಾತಿತಯಾವಕೈರಿವ ಪತದ್ಬಾಷ್ಪಾಂಬುಧೌತಾನನಾಃ .

ಭೀತಾ ಭರ್ತೃಕರಾವಲಂಬಿತಕರಾಸ್ತ್ವದ್ವೈರಿನಾಥೋಽಧುನಾ

ದಾವಾಗ್ನಿಂ ಪರಿತೋ ಭ್ರಮಂತಿ ಪುನರಪ್ಯುದ್ಯದ್ವಿವಾಹಾ ಇವ ..

ಇತ್ಯೈವಮಾದೀನಾಂ ಸರ್ವೇಷಾಮೇವ ನಿರ್ವಿರೋಧತ್ವಮವಗಂತವ್ಯಂ .

ಏವಂ ತಾವದ್ರಸಾದೀನಾಂ ವಿರೋಧಿರಸಾದಿಭಿಃ ಸಮಾವೇಶಾಸಮಾವೇಶಯೋರ್ವಿಷಯ-

ವಿಭಾಗೋ ದರ್ಶಿತಃ .. 20..

ಇದಾನೀಂ ತೇಷಾಮೇಕಪ್ರಬಂಧವಿನಿವೇಶನೇ ನ್ಯಾಯೋ ಯಃ ಕ್ರಮಸ್ತಂ

ಪ್ರತಿಪಾದಯಿತು-

ಮುಚ್ಯತೇ —

ಪ್ರಸಿದ್ಧೇಽಪಿ ಪ್ರಬಂಧಾನಾಂ ನಾನಾರಸನಿಬಂಧನೇ .

ಏಕೋ ರಸೋಽನ್ಗೀಕರ್ತವ್ಯಸ್ತೇಷಾಮುತ್ಕರ್ಷಮಿಚ್ಛತಾ .. 21..

ಪ್ರಬಂಧೇಷು ಮಹಾಕಾವ್ಯಾದಿಷು ನಾಟಕಾದಿಷು ವಾ ವಿಪ್ರಕೀರ್ಣತಯಾಂಗಾಂಗಿಭಾವೇನ

ಬಹವೋ ರಸಾ ಉಪನಿಬಂಧ್ಯಂತ ಇತ್ಯತ್ರ ಪ್ರಸಿದ್ಧೌ ಸತ್ಯಾಮಪಿ ಯಃ ಪ್ರಬಂಧಾನಾಂ

ಛಾಯಾತಿಶಯಯೋಗಮಿಚ್ಛತಿ ತೇನ ತೇಷಾಂ ರಸಾನಾಮನ್ಯತಮಃ ಕಶ್ಚಿದ್ವಿವಕ್ಷಿತೋ

ರಸೋಽನ್ಗೀತ್ವೇನ ವಿನಿವೇಶಯಿತವ್ಯ ಇತ್ಯಯಂ ಯುಕ್ತತರೋ ಮಾರ್ಗಃ .. 21..

ನನು ರಸಾಂತರೇಷು ಬಹುಷು ಪ್ರಾಪ್ತಪರಿಪೋಷೇಷು ಸತ್ತು ಕಥಮೇಕಸ್ಯಾಂಗಿತಾ

ನ

ವಿರುದ್ಧತ ಇತ್ಯಾಶಂಕೈದಮುಚ್ಯತೇ —

ರಸಾಂತರಸಮಾವೇಶಃ ಪ್ರಸ್ತುತಸ್ಯ ರಸಸ್ಯ ಯಃ .

ನೋಪಹಂತ್ಯಂಗಿತಾಂ ಸೋಽಸ್ಯ ಸ್ಥಾಯಿತ್ವೇನಾವಭಾಸಿನಃ .. 22..

ಪ್ರಬಂಧೇಷು ಪ್ರಥಮತರಂ ಪ್ರಸ್ತುತಃ ಸನ್ ಪುನಃ ಪುನರನುಸಂಧೀಯಮಾನತ್ವೇನ
ಸ್ಥಾಯೀ ಯೋ ರಸಸ್ತಸ್ಯ ಸಕಲಬಂಧವ್ಯಾಪಿನೋ ರಸಾಂತರೈರಂತರಾಲವರ್ತಿಭಿಃ
ಸಮಾವೇಶೋ ಯಃ ಸ ನಾಂಗಿತಾಮುಪಹಂತಿ .

ಏತದೇವೋಪಪಾದಯಿತುಮುಚ್ಯತೇ —

ಕಾರ್ಯಮೇಕಂ ಯಥಾ ವ್ಯಾಪಿ ಪ್ರಬಂಧಸ್ಯ ವಿಧೀಯತೇ .

ತಥಾ ರಸಸ್ಯಾಪಿ ವಿಧೌ ವಿರೋಧೋ ನೈವ ವಿದ್ಯತೇ .. 23..

ಸಂಧ್ಯಾದಿಮಯಸ್ಯ ಪ್ರಬಂಧಶರೀರಸ್ಯ ಯಥಾ ಕಾರ್ಯಮೇಕಮನುಯಾಯಿ
ವ್ಯಾಪಕಂ

ಕಲ್ಪ್ಯತೇ ನ ಚ ತತ್ಕಾರ್ಯಾಂತರೈರ್ನ ಸಂಕೀರ್ಯತೇ, ನ ಚ ತೈಃ ಸಂಕೀರ್ಯಮಾಣಸ್ಯಾಪಿ
ತಸ್ಯ ಪ್ರಾಧಾನ್ಯಮಪಚೀಯತೇ, ತಥೈವ ರಸಸ್ಯಾಪ್ಯೇಕಸ್ಯ ಸನ್ನಿವೇಶೇ ಕ್ರಿಯಮಾಣೇ
ವಿರೋಧೋ ನ ಕಶ್ಚಿತ್ . ಪ್ರತ್ಯುತ ಪ್ರತ್ಯುದಿತವಿವೇಕಾನಾಮನುಸಂಧಾನವತಾಂ
ಸಚೇತಸಾಂ

ತಥಾವಿಧೇ ವಿಷಯೇ ಪ್ರಹ್ಲಾದಾತಿಶಯಃ ಪ್ರವರ್ತತೇ .. 23..

ನನು ಯೇಷಾಂ ರಸಾನಾಂ ಪರಸ್ಪರಾವಿರೋಧಃ ಯಥಾ — ವೀರಶೃಂಗಾರಯೋಃ
ಶೃಂಗಾರ-

ಹಾಸ್ಯಯೋಃ ರೌದ್ರಶೃಂಗಾರಯೋರ್ವೀರಾದ್ಭುತಯೋರ್ವೀರರೌದ್ರಯೋ
ರೌದ್ರಕರುಣಯೋಃ ಶೃಂಗಾರಾದ್ಭುತ-

ಯೋರ್ವಾ ತತ್ರ ಭವತ್ವಂಗಾಂಗಿಭಾವಃ . ತೇಷಾಂ ತು ಸ ಕಥಂ ಭವೇದ್ಯೇಷಾಂ
ಪರಸ್ಪರಂ ಬಾಧ್ಯ-

ಬಾಧಕಭಾವಃ . ಯಥಾ — ಶೃಂಗಾರಬೀಭತ್ಸಯೋರ್ವೀರಭಯಾನಕಯೋಃ
ಶಾಂತರೌದ್ರಯೋಃ

ಶಂತಶೃಂಗಾರಯೋರ್ವಾ ಇತ್ಯಾಶಂಕೈದಮುಚ್ಯತೇ —

ಅವಿರೋಧೀ ವಿರೋಧೀ ವಾ ರಸೋಽಜ್ಞಿನಿ ರಸಾಂತರೇ .

ಪರಿಪೋಷಂ ನ ನೇತವ್ಯಸ್ತಥಾ ಸ್ಯಾದವಿರೋಧಿತಾ .. 24..

ಅಂಗಿನಿ ರಸಾಂತರೇ ಶೃಂಗಾರಾದೌ ಪ್ರಬಂಧವ್ಯಂಗ್ಯೇ ಸತಿ ಅವಿರೋಧೀ ವಿರೋಧೀ
ವಾ ರಸಃ ಪರಿಪೋಷಂ ನ ನೇತವ್ಯಃ . ತತ್ರಾವಿರೋಧಿನೋ ರಸಸ್ಯಾಂಗಿರಸಾಪೇಕ್ಷಯಾ-

ತ್ಯಂತಮಾಧಿಕ್ಯಂ ನ ಕರ್ತವ್ಯಮಿತ್ಯಯಂ ಪ್ರಥಮಃ ಪರಿಪೋಷಪರಿಹಾರಃ .
ಉತ್ಕರ್ಷ-

ಸಾಮ್ಯೇಽಪಿ ತಯೋರ್ವಿರೋಧಾಸಂಭವಾತ್ .

ಯಥಾ —

ಏಕತೋ ರೋದಿತಿ ಪ್ರಿಯಾ ಅನ್ಯತಃ ಸಮರತೂರ್ಯನಿಘೋಷಃ .
ಸ್ನೇಹೇನ ರಣರಸೇನ ಚ ಭಟಸ್ಯ ದೋಲಾಯಿತಂ ಹೃದಯಂ .

ಯಥಾ ವಾ —

ಕಂಠಾಚ್ಛಿತ್ತಾಕ್ಷಮಾಲಾವಲಯಮಿವ ಕರೇ ಹಾರಮಾವರ್ತಯಂತೀ
ಕೃತ್ವಾ ಪರ್ಯಂಕಬಂಧಂ ವಿಷಧರಪತಿನಾ ಮೇಖಲಾಯಾ ಗುಣೇನ .
ಮಿಥ್ಯಾಮಂತ್ರಾಭಿಜಾಪಸ್ಪುರದಧರಪುಟವ್ಯಂಜಿತಾವ್ಯಕ್ತಹಾಸಾ
ದೇವೀ ಸಂಧ್ಯಾಭ್ಯಸೂಯಾಹಸಿತಪಶುಪತಿಸ್ತತ್ರ ದೃಷ್ಟಾ ತು ವೋಽವ್ಯಾತ್ ..
ಇತ್ಯತ್ರ .

ಅಂಗಿರಸವಿರುದ್ಧಾನಾಂ ವ್ಯಭಿಚಾರಿಣಾಂ ಪ್ರಾಚುರ್ಯೇಣಾನಿವೇಶನಂ, ನಿವೇಶನೇ
ವಾ ಕ್ಷಿಪ್ರಮೇವಾಂಗಿರಸವ್ಯಭಿಚಾರ್ಯನುವೃತ್ತಿರಿತಿ ದ್ವಿತೀಯಃ .

ಅಂಗತ್ವೇನ ಪುನಃ ಪುನಃ ಪ್ರತ್ಯವೇಕ್ಷಾ ಪರಿಪೋಷಂ ನೀಯಮಾನಸ್ಯಾಪ್ಯಂಗಭೂತಸ್ಯ
ರಸಸ್ಯೇತಿ ತೃತೀಯಃ . ಅನಯಾ ದಿಶಾನ್ಯೇಽಪಿ ಪ್ರಕಾರಾ ಉತ್ತ್ರೇಕ್ಷಣೀಯಾಃ .

ವಿರೋಧಿನಸ್ತು ರಸಸ್ಯಾಂಗಿರಸಾಪೇಕ್ಷಯಾ ಕಸ್ಯಚಿನ್ನೂನ್ಯತಾ ಸಂಪಾದನೀಯಾ .

ಯಥಾ ಶಾಂತೇಽಜ್ಞಿನಿ ಶೃಂಗಾರಸ್ಯ ಶೃಂಗಾರೇ ವಾ ಶಾಂತಸ್ಯ . ಪರಿಪೋಷರಹಿತಸ್ಯ
ರಸಸ್ಯ ಕಥಂ ರಸತ್ವಮಿತಿ ಚೇತ್ — ಉಕ್ತಮತ್ರಾಂಗಿರಸಾಪೇಕ್ಷಯೇತಿ . ಅಂಗಿನೋ
ಹಿ

ರಸಸ್ಯ ಯಾವಾನ್ ಪರಿಪೋಷಸ್ತಾವಾಂಸ್ತಸ್ಯ ನ ಕರ್ತವ್ಯಃ, ಸ್ವತಸ್ತು ಸಂಭವೀ
ಪರಿಪೋಷಃ ಕೇನ ವಾರ್ಯತೇ . ಏತಚ್ಚಾಪೇಕ್ಷಿಕಂ ಪ್ರಕರ್ಷಯೋಗಿತ್ವಮೇಕಸ್ಯ
ರಸಸ್ಯ

ಬಹುರಸೇಷು ಪ್ರಬಂಧೇಷು ರಸಾನಾಮಂಗಾಂಗಿಭಾವಮನಭ್ಯುಪಗಚ್ಛತಾಪ್ಯಶಕ್ಯಪ್ರತಿಕ್ಷೇಪ-

ಮಿತ್ಯನೇನ ಪ್ರಕಾರೇಣಾವಿರೋಧಿನಾಂ ವಿರೋಧಿನಾಂ ಚ ರಸಾನಾಮಂಗಾಂಗಿಭಾವೇನ
ಸಮಾವೇಶೇ

ಪ್ರಬಂಧೇಷು ಸ್ಯಾದವಿರೋಧಃ . ಏತಚ್ಚ ಸರ್ವಂ ಯೇಷಾಂ ರಸೋ ರಸಾಂತರಸ್ಯ
ವ್ಯಭಿಚಾರೀ-

ಭವತಿ ಇತಿ ದರ್ಶನಂ ತನ್ಮತೇನೋಚ್ಯತೇ . ಮತಾಂತರೇಽಪಿ ರಸಾನಾಂ ಸ್ಥಾಯಿನೋ
ಭಾವಾ ಉಪಚಾರಾದ್ರಸಶಬ್ದೇನೋಕ್ತಾಸ್ತೇಷಾಮಂಗತ್ವಂ ನಿರ್ವಿರೋಧಮೇವ .. 24..
ಏವಮವಿರೋಧಿನಾಂ ವಿರೋಧಿನಾಂ ಚ ಪ್ರಬಂಧಸ್ಥೇನಾಂಗಿನಾ ರಸೇನ
ಸಮಾವೇಶೇ

ಸಾಧಾರಣಮವಿರೋಧೋಪಾಯಂ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯೇದಾನೀಂ ವಿರೋಧಿವಿಷಯಮೇವ
ತಂ ಪ್ರತಿಪಾದ-

ಯಿತುಮಿದಮುಚ್ಯತೇ —

ವಿರುದ್ಧೈಕಾಶ್ರಯೋ ಯಸ್ತು ವಿರೋಧೀ ಸ್ಥಾಯಿನೋ ಭವೇತ್ .

ಸ ವಿಭಿನ್ನಾಶ್ರಯಃ ಕಾರ್ಯಸ್ತಸ್ಯ ಪೋಷೇಽಪ್ಯದೋಷತಾ .. 25..

ಏಕಾಧಿಕರಣ್ಯವಿರೋಧೀ ನೈರಂತರ್ಯವಿರೋಧೀ ಚೇತಿ ದ್ವಿವಿಧೋ ವಿರೋಧೀ .

ತತ್ರ ಪ್ರಬಂಧಸ್ಥೇನ ಸ್ಥಾಯಿನಾಂಗಿನಾ ರಸೇನೌಚಿತ್ಯಾಪೇಕ್ಷಯಾ ವಿರುದ್ಧೈಕಾಶ್ರಯೋ

ಯೋ ವಿರೋಧೀ ಯಥಾ ವೀರೇಣ ಭಯಾನಕಃ ಸ ವಿಭಿನ್ನಾಶ್ರಯಃ ಕಾರ್ಯಃ . ತಸ್ಯ

ವೀರಸ್ಯ ಯ ಆಶ್ರಯಃ ಕಥಾನಾಯಕಸ್ತದ್ವಿಪಕ್ಷವಿಷಯೇ ಸನ್ನಿವೇಶಯಿತವ್ಯಃ .

ತಥಾ ಸತಿ ಚ ತಸ್ಯ ವಿರೋಧಿನೋಽಪಿ ಯಃ ಪರಿಪೋಷಃ ಸ ನಿರ್ದೋಷಃ . ವಿಪಕ್ಷ-
ವಿಷಯೇ ಹಿ ಭಯಾತಿಶಯವರ್ಣನೇ ನಾಯಕಸ್ಯ ನಯಪರಾಕ್ರಮಾದಿಸಂಪತ್ತುತರಾಮು-

ದ್ವೋತಿತಾ ಭವತಿ . ಏತಚ್ಚ ಮದೀಯೇಽರ್ಜುನಚರಿತೇಽರ್ಜುನಸ್ಯ ಪಾತಾಲಾವತರಣ-

ಪ್ರಸಂಗೇ ವೈಶದ್ಯೇನ ಪ್ರದರ್ಶಿತಂ .

ಏವಮೈಕಾಧಿಕರಣ್ಯವಿರೋಧಿನಃ ಪ್ರಬಂಧಸ್ಥೇನ ಸ್ಥಾಯಿನಾ ರಸೇನಾಂಗಭಾವ-

ಗಮನೇ ನಿರ್ವಿರೋಧತ್ವಂ ಯಥಾ ತಥಾ ತದ್ದರ್ಶಿತಂ . ದ್ವಿತೀಯಸ್ಯ ತು ತತ್ಪ್ರತಿಪಾದ-

ಯಿತುಮುಚ್ಯತೇ —

ಏಕಾಶ್ರಯತ್ವೇ ನಿರ್ದೋಷೋ ನೈರಂತರ್ಯೇ ವಿರೋಧವಾನ್ .

ರಸಾಂತರವ್ಯವಧಿನಾ ರಸೋ ವ್ಯಂಗ್ಯಃ ಸುಮೇಧಸಾ .. 26..

ಯಃ ಪುನರೇಕಾಧಿಕರಣತ್ವೇ ನಿರ್ವಿರೋಧೋ ನೈರಂತರ್ಯೇ ತು ವಿರೋಧೀ ಸ

ರಸಾಂತ-

ರವ್ಯವಧಾನೇನ ಪ್ರಬಂಧೇ ನಿವೇಶಯಿತವ್ಯಃ . ಯಥಾ ಶಾಂತಶೃಂಗಾರೌ

ನಾಗಾನಂದೇ

ನಿವೇಶಿತೌ .

ಶಾಂತಶ್ಚ ತೃಷ್ಣಾಕ್ಷಯಸುಖಸ್ಯ ಯಃ ಪರಿಪೋಷಸ್ತಲ್ಲಕ್ಷಣೋ ರಸಃ ಪ್ರತೀಯತ

ಏವ . ತಥಾ ಚೋಕ್ತಂ —

ಯಚ್ಚ ಕಾಮಸುಖಂ ಲೋಕೇ ಯಚ್ಚ ದಿವ್ಯಂ ಮಹತ್ತುಖಂ .

ತೃಷ್ಣಾಕ್ಷಯಸುಖಸ್ಯೈತೇ ನಾರ್ಹತಃ ಷೋಡಶೀಂ ಕಲಾಂ ..

ಯದಿ ನಾಮ ಸರ್ವಜನಾನುಭವಗೋಚರತಾ ತಸ್ಯ ನಾಸ್ತಿ ನೈತಾವತಾಸಾ-

ವಲೋಕಸಾಮಾನ್ಯಮಹಾನುಭಾವಚಿತ್ತವೃತ್ತಿವಿಶೇಷಃ ಪ್ರತಿಕ್ಷೇಪ್ತಂ ಶಕ್ಯಃ . ನ ಚ

ವೀರೇ ತಸ್ಯಾಂತರ್ಭಾವಃ ಕರ್ತುಂ ಯುಕ್ತಃ . ತಸ್ಯಾಭಿಮಾನಮಯತ್ವೇನ

ವ್ಯವಸ್ಥಾಪನಾತ್ .

ಅಸ್ಯ ಚಾಹಂಕಾರಪ್ರಶಮೈಕರೂಪತಯಾ ಸ್ಥಿತೇಃ . ತಯೋಶ್ಚೈವಂವಿಧವಿಶೇಷಸದ್ಭಾವೇಽಪಿ

ಯದ್ಯೈಶ್ಯಂ ಪರಿಕಲ್ಪ್ಯತೇ ತದ್ವೀರರೌದ್ರಯೋರಪಿ ತಥಾ ಪ್ರಸಂಗಃ . ದಯಾವೀರಾದೀನಾಂ
ಚ ಚಿತ್ತವೃತ್ತಿವಿಶೇಷಾಣಾಂ ಸರ್ವಾಕಾರಮಹಂಕಾರರಹಿತತ್ವೇನ ಶಾಂತರಸಪ್ರಭೇದತ್ವಂ,
ಇತರಥಾ ತು ವೀರಪ್ರಭೇದತ್ವಮಿತಿ ವ್ಯವಸ್ಥಾವ್ಯಮಾನೇ ನ ಕಶ್ಚಿದ್ವಿರೋಧಃ .
ತದೇವಮಸ್ಮಿ ಶಾಂತೋ ರಸಃ . ತಸ್ಯ ಚಾವಿರುದ್ಧರಸವ್ಯವಧಾನೇನ ಪ್ರಬಂಧೇ
ವಿರೋಧಿ-

ರಸಸಮಾವೇಶೇ ಸತ್ಯಪಿ ನಿರ್ವಿರೋಧತ್ವಂ . ಯಥಾ ಪ್ರದರ್ಶಿತೇ ವಿಷಯೇ .

ಏತದೇವ ಸ್ಥಿರೀಕರ್ತುಮಿದಮುಚ್ಯತೇ —

ರಸಾಂತರಾಂತರಿತಯೋರೇಕವಾಕ್ಯಸ್ಥಯೋರಪಿ .

ನಿವರ್ತತೇ ಹಿ ರಸಯೋಃ ಸಮಾವೇಶೇ ವಿರೋಧಿತಾ .. 27..

ರಸಾಂತರವ್ಯವಹಿತಯೋರೇಕಪ್ರಬಂಧಸ್ಥಯೋರ್ವಿರೋಧಿತಾ ನಿವರ್ತತ ಇತ್ಯತ್ರ ನ

ಕಾಚಿದ್ಭ್ರಾಂತಿಃ . ಯಸ್ಮಾದೇಕವಾಕ್ಯಸ್ಥಯೋರಪಿ ರಸಯೋರುಕ್ತಯಾ ನೀತ್ಯಾ

ವಿರುದ್ಧತಾ ನಿವರ್ತತೇ . ಯಥಾ —

ಭೂರೇಣುದಿಗ್ಧಾನ್ನವಪಾರಿಜಾತಮಾಲಾರಜೋವಾಸಿತಬಾಹುಮಧ್ಯಾಃ .

ಗಾಢಂ ಶಿವಾಭಿಃ ಪರಿರಭ್ಯಮಾಣಾನುರಾಂಗನಾಶ್ಲಿಷ್ಟಭುಜಾಂತರಾಲಾಃ ..

ಸಶೋಣಿಶೈಃ ಕ್ರವ್ಯಭುಜಾಂ ಸ್ಪುರದ್ಭಿಃ ಪಕ್ಷೈಃ ಖಗಾನಾಮುಪವೀಜ್ಯಮಾನಾನ್ .

ಸಂವೀಜಿತಾಶ್ಚಂದನವಾರಿಸೇಕೈಃ ಸುಗಂಧಿಭಿಃ ಕಲ್ಪಲತಾದುಕೂಲೈಃ ..

ವಿಮಾನಪರ್ಯಂಕತಲೇ ನಿಷಣ್ಣಾಃ ಕುತೂಹಲಾವಿಷ್ಟತಯಾ ತದಾನೀಂ .

ನಿರ್ದಿಶ್ಯಮಾನಾಂಲ್ಲಲನಾಂಗುಲೀಭಿರ್ವೀರಾಃ ಸ್ವದೇಹಾನ್ ಪತಿತಾನಪಶ್ಯನ್ ..

ಇತ್ಯಾದೌ ಅತ್ರ ಹಿ ಶೃಂಗಾರಬೀಭತ್ಸಯೋಸ್ತದಂಗಯೋರ್ವಾ ವೀರರಸವ್ಯವಧಾನೇನ

ಸಮಾವೇಶೋ ನ ವಿರೋಧಿ .

ವಿರೋಧಮವಿರೋಧಂ ಚ ಸರ್ವತ್ರೇತ್ಥಂ ನಿರೂಪಯೇತ್ .

ವಿಶೇಷತಸ್ತು ಶೃಂಗಾರೇ ಸುಕುಮಾರತಮಾ ಹ್ಯಸೌ .. 28..

ಯಥೋಕ್ತಲಕ್ಷಣಾನುಸಾರೇಣ ವಿರೋಧಾವಿರೋಧೌ ಸರ್ವೇಷು ರಸೇಷು

ಪ್ರಬಂಧೇಽನ್ಯತ್ರ

ಚ ನಿರೂಪಯೇತ್ಸಹೃದಯಃ, ವಿಶೇಷತಸ್ತು ಶೃಂಗಾರೇ . ಸ ಹಿ ರತಿಪರಿಪೋಷಾತ್ಮಕತ್ವಾದ್

ರತೇಶ್ಚ ಸ್ವಲ್ಪೇನಾಪಿ ನಿಮಿತ್ತೇನ ಭಂಗಸಂಭವಾತ್ಸುಕುಮಾರತಮಃ ಸರ್ವೇಭ್ಯೋ

ರಸೇಭ್ಯೋ

ಮನಾಗಪಿ ವಿರೋಧಿಸಮಾವೇಶಂ ನ ಸಹತೇ .

ಅವಧಾನಾತಿಶಯವಾನ್ ರಸೇ ತತ್ತ್ವೈವ ಸತ್ಕವಿಃ .

ಭವೇತ್ತಸ್ಮಿನ್ ಪ್ರಮಾದೋ ಹಿ ಝಟಿತೈವೋಪಲಕ್ಷ್ಯತೇ .. 29..

ತತ್ತ್ವೈವ ಚ ರಸೇ ಸರ್ವೇಭ್ಯೋಽಪಿ ರಸೇಭ್ಯಃ ಸೌಕುಮಾರ್ಯಾತಿಶಯಯೋಗಿನಿ

ಕವಿರವಧಾನವಾನ್ ಪ್ರಯತ್ನವಾನ್ ಸ್ಯಾತ್ . ತತ್ರ ಹಿ ಪ್ರಮಾದ್ಯತಸ್ತಸ್ಯ
ಸಹೃದಯಮಧ್ಯೇ

ಕ್ಷಿಪ್ರಮೇವಾವಜ್ಞಾನವಿಷಯತಾ ಭವತಿ . ಶೃಂಗಾರರಸೋ ಹಿ ಸಂಸಾರಿಣಾಂ
ನಿಯಮೇನಾ-

ನುಭವವಿಷಯತ್ವಾತ್ ಸರ್ವರಸೇಭ್ಯಃ ಕಮನೀಯತಯಾ ಪ್ರಧಾನಭೂತಃ .

ಏವಂ ಚ ಸತಿ —

ವಿನೇಯಾನುನ್ಮುಖೀಕರ್ತುಂ ಕಾವ್ಯಶೋಭಾರ್ಥಮೇವ ವಾ .

ತದ್ವಿರುದ್ಧರಸಸ್ಪರ್ಶಸ್ತದಂಗಾನಾಂ ನ ದುಷ್ಯತಿ .. 30..

ಶೃಂಗಾರವಿರುದ್ಧರಸಸ್ಪರ್ಶಃ ಶೃಂಗಾರಾಂಗಾನಾಂ ಯಃ ಸ ನ ಕೇವಲಮವಿರೋಧಲಕ್ಷ-

ಣಯೋಗೇ ಸತಿ ನ ದುಷ್ಯತಿ ಯಾವದ್ವಿನೇಯಾನುನ್ಮುಖೀಕರ್ತುಂ ಕಾವ್ಯಶೋಭಾರ್ಥಮೇವ
ವಾ

ಕ್ರಿಯಮಾಣೋ ನ ದುಷ್ಯತಿ . ಶೃಂಗಾರರಸಾಂಗೈರುನ್ಮುಖೀಕೃತಾಃ ಸಂತೋ ಹಿ
ವಿನೇಯಾಃ

ಸುಖಂ ವಿನಯೋಪದೇಶಾನ್ ಗೃಹ್ಣಂತಿ . ಸದಾಚಾರೋಪದೇಶರೂಪಾ ಹಿ
ನಾಟಕಾದಿಗೋಷ್ಠೀ

ವಿನೇಯಜನಹಿತಾರ್ಥಮೇವ ಮುನಿಭಿರವತಾರಿತಾ .

ಕಿಂ ಚ ಶೃಂಗಾರಸ್ಯ ಸಕಲಜನಮನೋಹರಾಭಿರಾಮತ್ವಾತ್ತದಂಗಸಮಾವೇಶಃ

ಕಾವ್ಯೇ ಶೋಭಾತಿಶಯಂ ಪುಷ್ಯತೀತ್ಯನೇನಾಪಿ ಪ್ರಕಾರೇಣ ವಿರೋಧಿನಿ ರಸೇ
ಶೃಂಗಾರಾ-

ಜ್ಞಸಮಾವೇಶೋ ನ ವಿರೋಧೀ . ತತಶ್ಚ —

ಸತ್ಯಂ ಮನೋರಮಾ ರಾಮಾಃ ಸತ್ಯಂ ರಮ್ಯಾ ವಿಭೂತಯಃ .

ಕಿಂ ತು ಮತ್ತಾಂಗನಾಪಾಂಗಭಂಗಲೋಲಂ ಹಿ ಜೀವಿತಂ ..

ಇತ್ಯಾದಿಷು ನಾಸ್ತಿ ರಸವಿರೋಧದೋಷಃ .

ವಿಜ್ಞಾಯೇತ್ಥಂ ರಸಾದೀನಾಮವಿರೋಧವಿರೋಧಯೋಃ .

ವಿಷಯಂ ಸುಕವಿಃ ಕಾವ್ಯಂ ಕುರ್ವನ್ಮುಹ್ಯತಿ ನ ಕ್ವಚಿತ್ .. 31..

ಇತ್ಯಮನೇನಾನಂತರೋಕ್ತೇನ ಪ್ರಕಾರೇಣ ರಸಾದೀನಾಂ ರಸಭಾವತದಾಭಾಸಾನಾಂ
ಪರಸ್ಪರಂ ವಿರೋಧಸ್ಯಾವಿರೋಧಸ್ಯ ಚ ವಿಷಯಂ ವಿಜ್ಞಾಯ ಸುಕವಿಃ

ಕಾವ್ಯವಿಷಯೇ

ಪ್ರತಿಭಾತಿಶಯಯುಕ್ತಃ ಕಾವ್ಯಂ ಕುರ್ವನ್ ಕ್ವಚಿನ್ಮುಹ್ಯತಿ .

ಏವಂ ರಸಾದಿಷು ವಿರೋಧಾವಿರೋಧನಿರೂಪಣಸ್ಯೋಪಯೋಗಿತ್ವಂ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯ
ವ್ಯಂಜಕವಾಚ್ಯವಾಚಕನಿರೂಪಣಸ್ಯಾಪಿ ತದ್ವಿಷಯಸ್ಯ ತತ್ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯತೇ —

ವಾಚ್ಯಾನಾಂ ವಾಚಕಾನಾಂ ಚ ಯದೌಚಿತ್ಯೇನ ಯೋಜನಂ .

ರಸಾದಿವಿಷಯೇಣೈತತ್ಕರ್ಮ ಮುಖ್ಯಂ ಮಹಾಕವೇಃ .. 32..

ವಾಚ್ಯಾನಾಮಿತಿವೃತ್ತವಿಶೇಷಾಣಾಂ ವಾಚಕಾನಾಂ ಚ ತದ್ವಿಷಯಾಣಾಂ ರಸಾದಿ-

ವಿಷಯೇಣೌಚಿತ್ಯೇನ ಯದ್ಯೋಜನಮೇತನ್ಮಹಾಕವೇರ್ಮುಖ್ಯಂ ಕರ್ಮ .

ಅಯಮೇವ ಹಿ ಮಹಾಕ-

ವೇರ್ಮುಖ್ಯೋ ವ್ಯಾಪಾರೋ ಯದ್ರಸಾದೀನಾಮೇವ ಮುಖ್ಯತಯಾ ಕಾವ್ಯಾರ್ಥೀಕೃತ್ಯ
ತದ್ವ್ಯಕ್ತ್ಯ-

ನುಗುಣತ್ವೇನ ಶಬ್ದಾನಾಮರ್ಥಾನಾಂ ಚೋಪನಿಬಂಧನಂ .

ಏತಚ್ಚ ರಸಾದಿತಾತ್ಪರ್ಯೇಣ ಕಾವ್ಯನಿಬಂಧನಂ ಭರತಾದಾವಪಿ ಸುಪ್ರಸಿದ್ಧ-

ಮೇವೇತಿ ಪ್ರತಿಪಾದಯಿತುಮಾಹ —

ರಸಾದ್ಯನುಗುಣತ್ವೇನ ವ್ಯವಹಾರೋಽರ್ಥಶಬ್ದಯೋಃ .

ಔಚಿತ್ಯವಾನ್ಯಸ್ತಾ ಏತಾ ವೃತ್ತಯೋ ದ್ವಿವಿಧಾಃ ಸ್ಥಿತಾಃ .. 33..

ವ್ಯವಹಾರೋ ಹಿ ವೃತ್ತಿರಿತ್ಯುಚ್ಯತೇ . ತತ್ರ ರಸಾನುಗುಣ ಔಚಿತ್ಯವಾನ್

ವಾಚ್ಯಾಶ್ರಯೋ ಯೋ ವ್ಯವಹಾರಸ್ತಾ ಏತಾಃ ಕೈಶಿಕ್ಯಾದ್ಯಾ ವೃತ್ತಯಃ .

ವಾಚಕಾಶ್ರಯಾ-

ಶ್ಲೋಪನಾಗರಿಕಾದ್ಯಾಃ . ವೃತ್ತಯೋ ಹಿ ರಸಾದಿತಾತ್ಪರ್ಯೇಣ ಸಂನಿವೇಶಿತಾಃ
ಕಾಮಪಿ

ನಾಟ್ಯಸ್ಯ ಕಾವ್ಯಸ್ಯ ಚ ಛಾಯಾಮಾವಹಂತಿ . ರಸಾದಯೋ ಹಿ ದ್ವಯೋರಪಿ

ತಯೋರ್ಜೀವಭೂತಾಃ . ಇತಿವೃತ್ತಾದಿ ತು ಶರೀರಭೂತಮೇವ .

ಅತ್ರ ಕೇಚಿದಾಹುಃ — ' ಗುಣಗುಣಿವ್ಯವಹಾರೋ ರಸಾದೀನಾಮಿತಿವೃತ್ತಾದಿಭಿಃ

ಸಹ ಯುಕ್ತಃ, ನ ತು ಜೀವಶರೀರವ್ಯವಹಾರಃ . ರಸಾದಿಮಯಂ ಹಿ ವಾಚ್ಯಂ

ಪ್ರತಿಭಾಸತೇ

ನ ತು ರಸಾದಿಭಿಃ ಪೃಥಗ್ಗೂತಂ ಇತಿ . ಅತ್ರೋಚ್ಯತೇ — ಯದಿ ರಸಾದಿಮಯಮೇವ

ವಾಚ್ಯಂ ಯಥಾ ಗೌರತ್ವಮಯಂ ಶರೀರಂ . ಏವಂ ಸತಿ ಯಥಾ ಶರೀರೇ

ಪ್ರತಿಭಾಸಮಾನೇ

ನಿಯಮೇನೈವ ಗೌರತ್ವಂ ಪ್ರತಿಭಾಸತೇ ಸರ್ವಸ್ಯ ತಥಾ ವಾಚ್ಯೇನ ಸಹೈವ

ರಸಾದಯೋಽಪಿ

ಸಹೃದಯಸ್ಯಾಸಹೃದಯಸ್ಯ ಚ ಪ್ರತಿಭಾಸೇರನ್ . ನ ಚೈವಂ; ತಥಾ ಚೈತತ್ಪ್ರತಿಪಾದಿ-

ತಮೇವ ಪ್ರಥಮೋದ್ಯೋತೇ .

ಸ್ಯಾನ್ಮತಂ ; ರತ್ನಾನಾಮಿವ ಜಾತ್ಯತ್ವಂ ಪ್ರತಿಪತ್ತವಿಶೇಷತಃ ಸಂವೇದ್ಯಂ ವಾಚ್ಯಾನಾಂ

ರಸಾದಿರೂಪತ್ವಮಿತಿ . ನೈವಂ ; ಯತೋ ಯಥಾ ಜಾತ್ಯತ್ವೇನ ಪ್ರತಿಭಾಸಮಾನೇ

ರತ್ನೇ

ರತ್ನಸ್ವರೂಪಾನತಿರಿಕ್ತತ್ವಮೇವ ತಸ್ಯ ಲಕ್ಷ್ಯತೇ ತಥಾ ರಸಾದೀನಾಮಪಿ ವಿಭಾವಾ-
ನುಭಾವಾದಿರೂಪವಾಚ್ಯಾವ್ಯತಿರಿಕ್ತತ್ವಮೇವ ಲಕ್ಷ್ಯತ . ನ ಚೈವಂ; ನ ಹಿ
ವಿಭಾವಾನುಭಾವವ್ಯಭಿಚಾರಿಣ ಏವ ರಸಾ ಇತಿ ಕಸ್ಯಚಿದವಗಮಃ . ಅತ ಏವ
ಚ ವಿಭಾವಾದಿಪ್ರತೀತ್ಯವಿನಾಭಾವಿನೀ ರಸಾದೀನಾಂ ಪ್ರತೀತಿರಿತಿ ತತ್ಪ್ರತೀತ್ಯೋಃ
ಕಾರ್ಯಕಾರಣಭಾವೇನ ವ್ಯವಸ್ಥಾನಾತ್ಯಮೋಽವಶ್ಯಂಭಾವೀ . ಸ ತು ಲಾಘವಾನ್ನ
ಪ್ರಕಾಶ್ಯತೇ ಇತ್ಯಲಕ್ಷ್ಯಕ್ರಮಾ ಏವ ಸಂತೋ ವ್ಯಂಗ್ಯಾ ರಸಾದಯಃ ಇತ್ಯುಕ್ತಂ .
ನನು ಶಬ್ದ ಏವ ಪ್ರಕರಣಾದ್ಯವಚ್ಛಿನ್ನೋ ವಾಚ್ಯವ್ಯಂಗ್ಯಯೋಃ ಸಮಮೇವ
ಪ್ರತೀತಿಮುಪಜನಯತೀತಿ ಕಿಂ ತತ್ರ ಕ್ರಮಕಲ್ಪನಯಾ . ನ ಹಿ ಶಬ್ದಸ್ಯ ವಾಚ್ಯ-
ಪ್ರತೀತಿಪರಾಮರ್ಶ ಏವ ವ್ಯಂಜಕತ್ವೇ ನಿಬಂಧನಂ . ತಥಾ ಹಿ ಗೀತಾದಿಶಬ್ದೇಭ್ಯೋಃ
ಸಪಿ ರಸಾಭಿವ್ಯಕ್ತಿರಸ್ತಿ . ನ ಚ ತೇಷಾಮಂತರಾ ವಾಚ್ಯಪರಾಮರ್ಶಃ . ಅತ್ರಾಪಿ
ಬ್ರೂಮಃ — ಪ್ರಕರಣಾದ್ಯವಚ್ಛೇದೇನ ವ್ಯಂಜಕತ್ವಂ ಶಬ್ದಾನಾಮಿತ್ಯನುಮತಮೇವೈತದಸ್ಮಾ-

ಕಂ . ಕಿಂ ತು ತದ್ವ್ಯಂಜಕತ್ವಂ ತೇಷಾಂ ಕದಾಚಿತ್ಸ್ವ ರೂಪವಿಶೇಷನಿಬಂಧನಂ ಕದಾಚಿ-
ದ್ವಾಚಕಶಕ್ತಿನಿಬಂಧನಂ . ತತ್ರ ಯೇಷಾಂ ವಾಚಕಶಕ್ತಿನಿಬಂಧನಂ ತೇಷಾಂ ಯದಿ
ವಾಚ್ಯಪ್ರತೀತಿಮಂತರೇಣೈವ ಸ್ವರೂಪಪ್ರತೀತ್ಯಾ ನಿಷ್ಪನ್ನಂ ತದ್ಭವೇನ್ನ ತರ್ಹಿ ವಾಚಕ-
ಶಕ್ತಿನಿಬಂಧನಂ . ಅಥ ತನ್ನಿಬಂಧನಂ ತನ್ನಿಯಮೇನೈವ ವಾಚ್ಯವಾಚಕಭಾವ-
ಪ್ರತೀತ್ಯುಕ್ತರಕಾಲತ್ವಂ ವ್ಯಂಗ್ಯಪ್ರತೀತೇಃ ಪ್ರಾಪ್ತಮೇವ .

ಸ ತು ಕ್ರಮೋ ಯದಿ ಲಾಘವಾನ್ನ ಲಕ್ಷ್ಯತೇ ತತ್ಕಿಂ ಕ್ರಿಯತೇ . ಯದಿ ಚ
ವಾಚ್ಯಪ್ರತೀತಿಮಂತರೇಣೈವ ಪ್ರಕರಣಾದ್ಯವಚ್ಛಿನ್ನಶಬ್ದಮಾತ್ರಸಾಧ್ಯಾ ರಸಾದಿಪ್ರತೀತಿಃ
ಸ್ಯಾತ್ತದನವಧಾರಿತಪ್ರಕರಣಾನಾಂ ವಾಚ್ಯವಾಚಕಭಾವೇ ಚ ಸ್ವಯಮವ್ಯತ್ಯನ್ನಾನಾಂ
ಪ್ರತಿಪತ್ತಾಣಾಂ ಕಾವ್ಯಮಾತ್ರಶ್ರವಣಾದೇವಾಸೌ ಭವೇತ್ . ಸಹಭಾವೇ ಚ
ವಾಚ್ಯಪ್ರತೀತೇ-

ರನುಪಯೋಗಃ, ಉಪಯೋಗೇ ವಾ ನ ಸಹಭಾವಃ . ಯೇಷಾಮಪಿ ಸ್ವರೂಪವಿಶೇಷಪ್ರತೀತಿ-

ನಿಮಿತ್ತಂ ವ್ಯಂಜಕತ್ವಂ ಯಥಾ ಗೀತಾದಿಶಬ್ದಾನಾಂ ತೇಷಾಮಪಿ ಸ್ವರೂಪಪ್ರತೀತೇವ್ಯಂಗ್ಯ-

ಪ್ರತೀತೇಶ್ಚ ನಿಯಮಭಾವೀ ಕ್ರಮಃ . ತತ್ತು ಶಬ್ದಸ್ಯ ಕ್ರಿಯಾಪೌರ್ವಾಪರ್ಯಮನನ್ಯಸಾಧ್ಯ-

ತತ್ಪಲಘಟನಾಸ್ವಾಶುಭಾವಿನೀಷು ವಾಚ್ಯೇನಾವಿರೋಧಿನ್ಯಭಿಧೇಯಾಂತರವಿಲಕ್ಷಣೇ
ರಸಾದೌ ನ ಪ್ರತೀಯತೇ .

ಕ್ಷಚಿತ್ತು ಲಕ್ಷ್ಯತ ಏವ . ಯಥಾನುರಣನರೂಪವ್ಯಂಗ್ಯಪ್ರತೀತಿಷು . ತತ್ರಾಪಿ

ಕಥಮಿತಿ ಚೇದುಚ್ಯತೇ — ಅರ್ಥಶಕ್ತಿಮೂಲಾನುರಣನರೂಪವ್ಯಂಗ್ಯೇ ಧ್ವನೌ
ತಾವದ-
ಭಿಧೇಯಸ್ಯ ತನ್ನಾಮರ್ಥ್ಯಾಕ್ಷಿಪ್ತಸ್ಯ ಚಾರ್ಥಸ್ಯಾಭಿಧೇಯಾಂತರವಿಲಕ್ಷಣತಯಾತ್ಯಂತ-

ವಿಲಕ್ಷಣೇ ಯೇ ಪ್ರತೀತೀ ತಯೋರಶಕ್ಯನಿಹವೋ ನಿಮಿತ್ತನಿಮಿತ್ತಿಭಾವ ಇತಿ
ಸ್ಫುಟಮೇವ ತತ್ರ ಪೌರ್ವಾಪರ್ಯಂ . ಯಥಾ ಪ್ರಥಮೋದ್ಯೋತೇ ಪ್ರತೀಯಮಾನಾರ್ಥಸಿದ್ಧಿ-

ಮುದಾಹೃತಾಸು ಗಾಥಾಸು . ತಥಾವಿಧೇ ಚ ವಿಷಯೇ ವಾಚ್ಯವ್ಯಂಗ್ಯಯೋರತ್ಯಂತ-
ವಿಲಕ್ಷಣತ್ವಾದ್ಯೈವ ಏಕಸ್ಯ ಪ್ರತೀತಿಃ ಸೈವೇತರಸ್ಯೇತಿ ನ ಶಕ್ಯತೇ ವಕ್ತುಂ .
ಶಬ್ದಶಕ್ತಿಮೂಲಾನುರಣನರೂಪವ್ಯಂಗ್ಯೇ ತು ಧ್ವನೌ —
ಗಾವೋ ವಃ ಪಾವನಾನಾಂ ಪರಮಪರಿಮಿತಾಂ ಪ್ರೀತಿಮುತ್ಪಾದಯಂತು
ಇತ್ಯಾದಾವರ್ಥದ್ವಯಪ್ರತೀತೌ ಶಾಬ್ದ್ಯಮರ್ಥದ್ವಯಸ್ಯೋಪಮಾನೋಪಮೇಯಭಾವಪ್ರತಿ-

ರುಪಮಾವಾಚಕಪದವಿರಹೇ ಸತ್ಯರ್ಥಸಾಮರ್ಥ್ಯದಾಕ್ಷಿಪ್ತೇತಿ . ತತ್ರಾಪಿ ಸುಲಕ್ಷಮಭಿಧೇಯ-

ವ್ಯಂಗ್ಯಾಲಂಕಾರಪ್ರತೀತ್ಯೋಃ ಪೌರ್ವಾಪರ್ಯಂ .
ಪದಪ್ರಕಾಶಶಬ್ದಶಕ್ತಿಮೂಲಾನುರಣನರೂಪವ್ಯಂಗ್ಯೇಽಪಿ ಧ್ವನೌ ವಿಶೇಷಣಪದ-
ಸ್ಯೋಭಯಾರ್ಥಸಂಬಂಧಯೋಗ್ಯಸ್ಯ ಯೋಜಕಂ ಪದಮಂತರೇಣ ಯೋಜನಮಶಾಬ್ದಮು-

ದವಸ್ಥಿತಮಿತ್ಯತ್ರಾಪಿ ಪೂರ್ವವದಭಿಧೇಯತನ್ನಾಮರ್ಥ್ಯಾಕ್ಷಿಪ್ತಾಲಂಕಾರಮಾತ್ರಪ್ರತೀತ್ಯೋಃ
ಸುಸ್ಥಿತಮೇವ ಪೌರ್ವಾಪರ್ಯಂ . ಆರ್ಥ್ಯಪಿ ಚ ಪ್ರತಿಪತ್ತಿಸ್ತಥಾವಿಧೇ ವಿಷಯೇ
ಉಭಯಾರ್ಥಸಂಬಂಧಯೋಗ್ಯಶಬ್ದಸಾಮರ್ಥ್ಯಪ್ರಸಾವಿತೇತಿ ಶಬ್ದಶಕ್ತಿಮೂಲಾ
ಕಲ್ಪತೇ .

ಅವಿವಕ್ಷಿತವಾಚ್ಯಸ್ಯ ತು ಧ್ವನೇಃ ಪ್ರಸಿದ್ಧಸ್ವವಿಷಯವೈಮುಖ್ಯಪ್ರತೀತಿಪೂರ್ವಕಮೇವಾರ್ಥ-

ನ್ತರಪ್ರಕಾಶನಮಿತಿ ನಿಯಮಭಾವೀ ಕ್ರಮಃ . ತತ್ರಾವಿವಕ್ಷಿತವಾಚ್ಯತ್ವಾದೇವ
ವಾಚ್ಯೇನ ಸಹ ವ್ಯಂಗ್ಯಸ್ಯ ಕ್ರಮಪ್ರತೀತಿವಿಚಾರೋ ನ ಕೃತಃ .
ತಸ್ಮಾದಭಿಧಾನಾಭಿಧೇಯಪ್ರತೀತ್ಯೋರಿವ ವಾಚ್ಯವ್ಯಂಗ್ಯಪ್ರತೀತ್ಯೋರ್ನಿಮಿತ್ತನಿ-
ಮಿತ್ತಿಭಾವಾನ್ನಿಯಮಭಾವೀ ಕ್ರಮಃ . ಸ ತೂಕ್ತಯುಕ್ತ್ಯಾ ಕ್ಷಚಿಲ್ಲಕ್ಷ್ಯತೇ ಕ್ಷಚಿನ್ನ
ಲಕ್ಷ್ಯತೇ .

ತದೇವಂ ವ್ಯಂಜಕಮುಖೇನ ಧ್ವನಿಪ್ರಕಾರೇಷು ನಿರೂಪಿತೇಷು ಕಶ್ಚಿದ್ಭ್ರೂಯಾತ್ —
ಕಿಮಿದಂ ವ್ಯಂಜಕತ್ವಂ ನಾಮ ವ್ಯಂಗ್ಯಾರ್ಥಪ್ರಕಾಶನಂ , ನ ಹಿ ವ್ಯಂಜಕತ್ವಂ

ವ್ಯಂಗ್ಯತ್ವಂ ಚಾರ್ಥಸ್ಯ ವ್ಯಂಜಕಸಿದ್ಧ್ಯಧೀನಂ ವ್ಯಂಗ್ಯತ್ವಂ, ವ್ಯಂಗ್ಯಾಪೇಕ್ಷಯಾ ಚ
ವ್ಯಂಜಕತ್ವಸಿದ್ಧಿರಿತ್ಯನ್ಯೋನ್ಯಸಂಶ್ರಯಾದವ್ಯವಸ್ಥಾನಂ . ನನು ವಾಚ್ಯವ್ಯತಿ-
ರಿಕ್ತಸ್ಯ ವ್ಯಂಗ್ಯಸ್ಯ ಸಿದ್ಧಿಃ ಪ್ರಾಗೇವ ಪ್ರತಿಪಾದಿತಾ ತನ್ನಿದ್ಧ್ಯಧೀನಾ ಚ
ವ್ಯಂಜಕಸಿದ್ಧಿರಿತಿ ಕಃ ಪರ್ಯನುಯೋಗಾವಸರಃ . ಸತ್ಯಮೇವೈತತ್; ಪ್ರಾಗುಕ್ತಯುಕ್ತಿ-
ಭಿರ್ವಾಚ್ಯವ್ಯತಿರಿಕ್ತಸ್ಯ ವಸ್ತುನಃ ಸಿದ್ಧಿಃ ಕೃತಾ, ಸ ತ್ವರ್ಥೋ ವ್ಯಂಗ್ಯತಯೈವ
ಕಸ್ಮಾದ್ವ್ಯಪದಿಶ್ಯತೇ ಯತ್ರ ಚ ಪ್ರಾಧಾನ್ಯೇನಾನವಸ್ಥಾನಂ ತತ್ರ ವಾಚ್ಯತಯೈವಾಸೌ
ವ್ಯಪದೇಷ್ಟುಂ ಯುಕ್ತಃ, ತತ್ರರತ್ವಾದ್ವಾಕ್ಯಸ್ಯ . ಅತಶ್ಚ ತತ್ಪ್ರಕಾಶಿನೋ ವಾಕ್ಯಸ್ಯ
ವಾಚಕತ್ವಮೇವ ವ್ಯಾಪಾರಃ . ಕಿಂ ತಸ್ಯ ವ್ಯಾಪಾರಾಂತರಕಲ್ಪನಯಾ ? ತಸ್ಮಾ-
ತ್ತಾತ್ಪರ್ಯವಿಷಯೋ ಯೋಽರ್ಥಃ ಸ ತಾವನ್ಮುಖ್ಯತಯಾ ವಾಚ್ಯಃ . ಯಾ ತ್ವಂತರಾ
ತಥಾವಿಧೇ ವಿಷಯೇ ವಾಚ್ಯಾಂತರಪ್ರತೀತಿಃ ಸಾ ತತ್ಪ್ರತೀತೇರುಪಾಯಮಾತ್ರಂ
ಪದಾರ್ಥಪ್ರತೀ-

ತಿರಿವ ವಾಕ್ಯಾರ್ಥಪ್ರತೀತೇಃ .

ಅತ್ರೋಚ್ಯತೇ — ಯತ್ರ ಶಬ್ದಃ ಸ್ವಾರ್ಥಮಭಿದಧಾನೋಽರ್ಥಾಂತರಮವಗಮಯತಿ
ತತ್ರ

ಯತ್ತಸ್ಯ ಸ್ವಾರ್ಥಭಿಧಾಯಿತ್ವಂ ಯಚ್ಚ ತದರ್ಥಾಂತರಾವಗಮಹೇತುತ್ವಂ
ತಯೋರವಿಶೇಷೋ

ವಿಶೇಷೋ ವಾ . ನ ತಾವದವಿಶೇಷಃ; ಯಸ್ಮಾತ್ತೌ ದ್ವೌ ವ್ಯಾಪಾರೌ ಭಿನ್ನವಿಷಯೌ
ಭಿನ್ನರೂಪೌ ಚ ಪ್ರತೀಯೇತೇ ಏವ . ತಥಾಹಿ ವಾಚಕತ್ವಲಕ್ಷಣೋ ವ್ಯಾಪಾರಃ
ಶಬ್ದಸ್ಯ ಸ್ವಾರ್ಥವಿಷಯಃ ಗಮಕತ್ವಲಕ್ಷಣಸ್ತ್ವಾರ್ಥಾಂತರವಿಷಯಃ . ನ ಚ
ಸ್ವಪರವ್ಯವಹಾರೋ ವಾಚ್ಯವ್ಯಂಗ್ಯಯೋರಪಹೋತುಂ ಶಕ್ಯಃ, ಏಕಸ್ಯ ಸಂಬಂಧಿತ್ವೇನ
ಪ್ರತೀತೇರಪರಸ್ಯ ಸಂಬಂಧಿಸಂಬಂಧಿತ್ವೇನ . ವಾಚ್ಯೋ ಹ್ಯರ್ಥಃ ಸಾಕ್ಷಾಚ್ಚಬ್ದಸ್ಯ
ಸಂಬಂಧಿ ತದಿಂತರಸ್ತ್ವಭಿಧೇಯಸಾಮರ್ಥ್ಯಾಕ್ಷಿಪ್ತಃ ಸಂಬಂಧಿಸಂಬಂಧಿ . ಯದಿ
ಚ ಸ್ವಸಂಬಂಧಿತ್ವಂ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಸ್ಯ ಸ್ಯಾತ್ತದಾರ್ಥಾಂತರತ್ವವ್ಯವಹಾರ ಏವ ನ ಸ್ಯಾತ್ .
ತಸ್ಮಾದ್ವಿಷಯಭೇದಸ್ತಾವತ್ತಯೋರ್ವ್ಯಾಪಾರಯೋಃ ಸುಪ್ರಸಿದ್ಧಃ . ರೂಪಭೇದೋಽಪಿ
ಪ್ರಸಿದ್ಧ

ಏವ . ನ ಹಿ ಯೈವಾಭಿಧಾನಶಕ್ತಿಃ ಸೈವಾವಗಮನಶಕ್ತಿಃ . ಅವಾಚಕಸ್ಯಾಪಿ
ಗೀತಶಬ್ದಾದೇ ರಸಾದಿಲಕ್ಷಣಾರ್ಥಾವಗಮದರ್ಶನಾತ್ . ಅಶಬ್ದಸ್ಯಾಪಿ ಚೇಷ್ಟಾದೇರರ್ಥ-

ವಿಶೇಷಪ್ರಕಾಶನಪ್ರಸಿದ್ಧೇಃ . ತಥಾ ಹಿ 'ವ್ರೀಡಾಯೋಗಾನ್ನತವದನಯಾ'
ಇತ್ಯಾದಿಶ್ಲೋಕೇ

ಚೇಷ್ಟಾವಿಶೇಷಃ ಸುಕವಿನಾರ್ಥಪ್ರಕಾಶನಹೇತುಃ ಪ್ರದರ್ಶಿತ ಏವ . ತಸ್ಮಾದ್ಭಿನ್ನವಿಷಯ-

ತ್ವಾದ್ಭಿನ್ನರೂಪತ್ವಾಚ್ಚ ಸ್ವಾರ್ಥಾಭಿಧಾಯಿತ್ವಮರ್ಥಾಂತರಾವಗಮಹೇತುತ್ವಂ ಚ
ಶಬ್ದಸ್ಯ
ಯತ್ತಯೋಃ ಸ್ಪಷ್ಟ ಏವ ಭೇದಃ . ವಿಶೇಷಶ್ಚೇನ್ನ ತರ್ಹಿದಾನೀಮವಗಮನಸ್ಯಾಭಿಧೇಯಸಾ-

ಮರ್ಥ್ಯಾಕ್ಷಿಪ್ತಸ್ವಾರ್ಥಾಂತರಸ್ಯ ವಾಚ್ಯತ್ವವ್ಯಪದೇಶ್ಯತಾ . ಶಬ್ದವ್ಯಾಪಾರಗೋಚರತ್ವಂ
ತು ತಸ್ಯಾಸ್ಮಾಭಿರಿಷ್ಯತ ಏವ, ತತ್ತು ವ್ಯಂಗ್ಯತ್ವೇನೈವ ನ ವಾಚ್ಯತ್ವೇನ . ಪ್ರಸಿದ್ಧಾ-
ಭಿಧಾನಾಂತರಸಂಬಂಧಯೋಗ್ಯತ್ವೇನ ಚ ತಸ್ವಾರ್ಥಾಂತರಸ್ಯ ಪ್ರತೀತೇಃ ಶಬ್ದಾಂತ-
ರೇಣ ಸ್ವಾರ್ಥಾಭಿಧಾಯಿನಾ ಯದ್ವಿಷಯೀಕರಣಂ ತತ್ರ ಪ್ರಕಾಶನೋಕ್ತಿರೇವ
ಯುಕ್ತಾ .

ನ ಚ ಪದಾರ್ಥವಾಕ್ಯಾರ್ಥನ್ಯಾಯೋ ವಾಚ್ಯವ್ಯಂಗ್ಯಯೋಃ . ಯತಃ ಪದಾರ್ಥಪ್ರತಿ-
ತಿರಸತ್ಯೈವೇತಿ ಕೃಶ್ಚಿದ್ವಿದ್ವಿದ್ಭಿರಾಸ್ಥಿತಂ . ಯೈರಪ್ಯಸತ್ಯತ್ವಮಸ್ಯಾ ನಾಭ್ಯುಪೇಯತೇ
ತೈರ್ವಾಕ್ಯಾರ್ಥಪದಾರ್ಥಯೋರ್ಘಟತದುಪಾದಾನಕಾರಣನ್ಯಾಯೋಽಭ್ಯುಪಗಂತವ್ಯಃ
. ಯಥಾಹಿ

ಘಟೇ ನಿಷ್ಪನ್ನೇ ತದುಪಾದಾನಕಾರಣಾನಾಂ ನ ಪೃಥಗುಪಲಂಭಸ್ತಥೈವ ವಾಕ್ಯೇ
ತದರ್ಥೇ

ವಾ ಪ್ರತೀತೇ ಪದತದರ್ಥಾನಾಂ ತೇಷಾಂ ತದಾ ವಿಭಕ್ತತಯೋಪಲಂಭೇ
ವಾಕ್ಯಾರ್ಥಬುದ್ಧಿರೇವ

ದೂರೀಭವೇತ್ . ನ ತ್ವೇಷ ವಾಚ್ಯವ್ಯಂಗ್ಯಯೋರ್ನ್ಯಾಯಃ, ನ ಹಿ ವ್ಯಂಗ್ಯೇ
ಪ್ರತೀಯಮಾನೇ

ವಾಚ್ಯಬುದ್ಧಿದೂರೀಭವತಿ, ವಾಚ್ಯಾವಭಾಸಾವಿನಾಭಾವೇನ ತಸ್ಯ ಪ್ರಕಾಶನಾತ್ .
ತಸ್ಮಾದ್ ಘಟಪ್ರದೀಪನ್ಯಾಯಸ್ತಯೋಃ, ಯಥೈವ ಹಿ ಪ್ರದೀಪದ್ವಾರೇಣ
ಘಟಪ್ರತೀತಾವೃತ್ತನ್ನಾ-

ಯಾಂ ನ ಪ್ರದೀಪಪ್ರಕಾಶೋ ನಿವರ್ತತೇ ತದ್ವ್ಯಂಗ್ಯಪ್ರತೀತೌ ವಾಚ್ಯಾವಭಾಸಃ .
ಯತ್ತು

ಪ್ರಥಮೋದ್ಯೋತೇ ಯಥಾ ಪದಾರ್ಥದ್ವಾರೇಣ ಇತ್ಯಾದ್ಯುಕ್ತಂ ತದುಪಾಯತ್ವಮಾತ್ರಾತ್ಸಾಮ್ಯ-

ವಿವಕ್ಷಯಾ .

ನನ್ವೇವಂ ಯುಗಪದರ್ಥದ್ವಯಯೋಗಿತ್ವಂ ವಾಕ್ಯಸ್ಯ ಪ್ರಾಪ್ತಂ ತದ್ಭಾವೇ ಚ ತಸ್ಯ
ವಾ-

ಕೃತ್ವೈವ ವಿಘಟತೇ, ತಸ್ಯಾ ಐಕಾರ್ಥ್ಯಲಕ್ಷಣತ್ವಾತ್ ; ನೈಷ ದೋಷಃ ; ಗುಣಪ್ರಧಾನಭಾ-

ವೇನ ತಯೋರ್ವ್ಯವಸ್ಥಾನಾತ್ . ವ್ಯಂಗ್ಯಸ್ಯ ಹಿ ಕ್ವಚಿತ್ಪ್ರಾಧಾನ್ಯಂ ವಾಚ್ಯಸ್ಯೋಪಸ-

ಜನಭಾವಃ ಕ್ವಚಿದ್ವಾಚ್ಯಸ್ಯ ಪ್ರಾಧಾನ್ಯಮಪರಸ್ಯ ಗುಣಭಾವಃ . ತತ್ರ ವ್ಯಂಗ್ಯಪ್ರಾ-
ಧಾನ್ಯೇ ದ್ವನಿರಿತ್ಯುಕ್ತಮೇವ ; ವಾಚ್ಯಪ್ರಾಧಾನ್ಯೇ ತು ಪ್ರಕಾರಾಂತರಂ ನಿರ್ದೇಕ್ಷ್ಯತೇ .
ತನ್ಮಾತ್ ಸ್ಥಿತಮೇತತ್ — ವ್ಯಂಗ್ಯಪರತ್ವೇಽಪಿ ಕಾವ್ಯಸ್ಯ ನ ವ್ಯಂಗ್ಯಸ್ಯಾಭಿಧೇ-
ಯತ್ವಮಪಿ ತು ವ್ಯಂಗ್ಯತ್ವಮೇವ .

ಕಿಂ ಚ ವ್ಯಂಗ್ಯಸ್ಯ ಪ್ರಾಧಾನ್ಯೇನಾವಿವಕ್ಷಾಯಾಂ ವಾಚ್ಯತ್ವಂ ತಾವದ್ಭವದ್ಭಿರ್ನಾ-
ಭ್ಯುಪಗಂತವ್ಯಮತತ್ಪರತ್ವಾಚ್ಛಬ್ದಸ್ಯ . ತದಸ್ತಿ ತಾವದ್ವ್ಯಂಗ್ಯಃ ಶಬ್ದಾನಾಂ ಕಶ್ಚಿ-
ದ್ವಿಷಯ ಇತಿ . ಯತ್ರಾಪಿ ತಸ್ಯ ಪ್ರಾಧಾನ್ಯಂ ತತ್ರಾಪಿ ಕಿಮಿತಿ ತಸ್ಯ ಸ್ವರೂಪಮ-
ಪಹ್ನುಯತೇ . ಏವಂ ತಾವದ್ವಾಚಕತ್ವಾದನ್ಯದೇವ ವ್ಯಂಜಕತ್ವಂ ; ಇತಶ್ಚ ವಾಚಕತ್ವಾ-
ದ್ವ್ಯಂಜಕತ್ವಸ್ಯಾನ್ಯತ್ವಂ ಯದ್ವಾಚಕತ್ವಂ ಶಬ್ದೈಕಾಶ್ರಯಮಿತರತ್ತು ಶಬ್ದಾಶ್ರಯಮರ್ಥಾಶ್ರಯಂ
ಚ ಶಬ್ದಾರ್ಥಯೋರ್ದ್ವಯೋರಪಿ ವ್ಯಂಜಕತ್ವಸ್ಯ ಪ್ರತಿಪಾದಿತತ್ವಾತ್ .

ಗುಣವೃತ್ತಿಸ್ತೂಪಚಾರೇಣ ಲಕ್ಷಣಯಾ ಚೋಭಯಾಶ್ರಯಾಪಿ ಭವತಿ . ಕಿಂತು
ತತೋಽಪಿ ವ್ಯಂಜಕತ್ವಂ ಸ್ವರೂಪತೋ ವಿಷಯತಶ್ಚ ಭಿದ್ಯತೇ . ರೂಪಭೇದಸ್ತಾವದಯಂ

ಯದಮುಖ್ಯತಯಾ ವ್ಯಾಪಾರೋ ಗುಣವೃತ್ತಿಃ ಪ್ರಸಿದ್ಧಾ . ವ್ಯಂಜಕತ್ವಂ ತು
ಮುಖ್ಯತಯೈವ

ಶಬ್ದಸ್ಯ ವ್ಯಾಪಾರಃ . ನ ಹ್ಯರ್ಥಾದ್ವ್ಯಂಗ್ಯತ್ರಯಪ್ರತೀತಿಯಾ ತಸ್ಯಾ ಅಮುಖ್ಯತ್ವಂ
ಮನಾಗಪಿ ಲಕ್ಷ್ಯತೇ .

ಅಯಂ ಚಾನ್ಯಃ ಸ್ವರೂಪಭೇದಃ — ಯದ್ಗುಣವೃತ್ತಿರಮುಖ್ಯತ್ವೇನ ವ್ಯವಸ್ಥಿತಂ ವಾಚ-
ಕತ್ವಮೇವೋಚ್ಯತೇ . ವ್ಯಂಜಕತ್ವಂ ತು ವಾಚಕತ್ವಾದತ್ಯಂತಂ ವಿಭಿನ್ನಮೇವ . ಏತಚ್ಚ
ಪ್ರತಿಪಾದಿತಂ . ಅಯಂ ಚಾಪರೋ ರೂಪಭೇದೋ ಯದ್ಗುಣವೃತ್ತೌ ಯದಾರ್ಥೋಽರ್ಥಾಂತರಂ

ಕ್ಷಯತಿ ತದೋಪಲಕ್ಷಣೀಯಾರ್ಥಾತ್ಮನಾ ಪರಿಣತ ಏವಾಸೌ ಸಂಪದ್ಯತೇ . ಯಥಾ
ಗಂಗಾ-

ಯಾಂ ಘೋಷಃ ಇತ್ಯಾದೌ . ವ್ಯಂಜಕತ್ವಮಾರ್ಗೇ ತು ಯದಾರ್ಥೋಽರ್ಥಾಂತರಂ
ದ್ರೋತಯತಿ ತದಾ

ಸ್ವರೂಪಂ ಪ್ರಕಾಶಯನ್ನೇವಾಸಾವನ್ಯಸ್ಯ ಪ್ರಕಾಶಕಃ ಪ್ರತೀಯತೇ ಪ್ರದೀಪವತ್ .
ಯಥಾ —

'ಲೀಲಾಕಮಲಪತ್ರಾಣಿ ಗಣಯಾಮಾಸ ಪಾರ್ವತೀ' ಇತ್ಯಾದೌ . ಯದಿ ಚ ಯತ್ರಾತಿ-
ರಸ್ಮತ್ಸಪ್ತಪ್ರತೀತಿರರ್ಥೋಽರ್ಥಾಂತರಂ ಲಕ್ಷಯತಿ ತತ್ರ ಲಕ್ಷಣಾವ್ಯವಹಾರಃ
ಕ್ರಿಯತೇ, ತ-

ದೇವಂ ಸತಿ ಲಕ್ಷಣೈವ ಮುಖ್ಯಃ ಶಬ್ದವ್ಯಾಪಾರ ಇತಿ ಪ್ರಾಪ್ತಂ . ಯಸ್ಮಾತ್ಪ್ರಾಯೇಣ

ವಾಕ್ಯಾನಾಂ ವಾಚ್ಯವ್ಯತಿರಿಕ್ತತಾತ್ಪರ್ಯವಿಷಯಾರ್ಥಾವಭಾಸಿತ್ವಂ .

ನನು ತ್ವತ್ಪಕ್ಷೇಽಪಿ ಯದಾರ್ಥೋ ವ್ಯಂಗ್ಯತ್ರಯಂ ಪ್ರಕಾಶಯತಿ ತದಾ ಶಬ್ದಸ್ಯ
ಕೀದೃಶೋ ವ್ಯಾಪಾರಃ . ಉಚ್ಯತೇ — ಪ್ರಕರಣಾದ್ಯವಚ್ಛಿನ್ನಶಬ್ದವಶೇನೈವಾರ್ಥಸ್ಯ
ತಥಾ-

ವಿಧಂ ವ್ಯಂಜಕತ್ವಮಿತಿ ಶಬ್ದಸ್ಯ ತತ್ರೋಪಯೋಗಃ ಕಥಮಪಹ್ನೂಯತೇ .
ವಿಷಯಭೇದೋಽಪಿ

ಗುಣವೃತ್ತಿವ್ಯಂಜಕತ್ವಯೋಃ ಸ್ಪಷ್ಟ ಏವ . ಯತೋ ವ್ಯಂಜಕತ್ವಸ್ಯ ರಸಾದಯೋಽಲ
ಜ್ಯಾರವಿಶೇಷಾ ವ್ಯಂಗ್ಯರೂಪಾವಚ್ಛಿನ್ನಂ ವಸ್ತು ಚೇತಿ ತ್ರಯಂ ವಿಷಯಃ . ತತ್ರ
ರಸಾದಿ-

ಪ್ರತೀತಿಗುಣವೃತ್ತಿರಿತಿ ನ ಕೇನಚಿದುಚ್ಯತೇ ನ ಚ ಶಕ್ಯತೇ ವಕ್ತುಂ . ವ್ಯಂಗ್ಯಾ-
ಲಂಕಾರಪ್ರತೀತಿರಪಿ ತಥೈವ . ವಸ್ತುಚಾರುತ್ವಪ್ರತೀತಯೇ ಸ್ವಶಬ್ದಾನಭಿಧೇಯತ್ವೇನ
ಯತ್ಪ್ರತಿಪಿಪಾದಯಿತುಮಿಷ್ಯತೇ ತದ್ವ್ಯಂಗ್ಯಂ . ತಚ್ಚ ನ ಸರ್ವಂ ಗುಣವೃತ್ತೇರ್ವಿಷಯಃ
ಪ್ರಸಿದ್ಧ್ಯನುರೋಧಾಭ್ಯಾಮಪಿ ಗೌಣಾನಾಂ ಶಬ್ದಾನಾಂ ಪ್ರಯೋಗದರ್ಶನಾತ್ .
ತಥೋಕ್ತಂ

ಪ್ರಾಕ್ . ಯದಪಿ ಚ ಗುಣವೃತ್ತೇರ್ವಿಷಯಸ್ತದಪಿ ಚ ವ್ಯಂಜಕತ್ವಾನುಪ್ರವೇಶೇನ .
ತಸ್ಮಾ-

ದ್ಗುಣವೃತ್ತೇರಪಿ ವ್ಯಂಜಕತ್ವಸ್ಯಾತ್ಯಂತವಿಲಕ್ಷಣತ್ವಂ . ವಾಚಕತ್ವಗುಣವೃತ್ತಿವಿ-
ಲಕ್ಷಣಸ್ಯಾಪಿ ಚ ತಸ್ಯ ತದುಭಯಾಶ್ರಯತ್ವೇನ ವ್ಯವಸ್ಥಾನಂ .

ವ್ಯಂಜಕತ್ವಂ ಹಿ ಕ್ವಚಿದ್ವಾಚಕತ್ವಾಶ್ರಯೇಣ ವ್ಯವತಿಷ್ಯತೇ, ಯಥಾ ವಿವಕ್ಷಿತಾ-
ನ್ಯಪರವಾಚ್ಯೇ ಧ್ವನೌ . ಕ್ವಚಿತ್ತು ಗುಣವೃತ್ತಾಶ್ರಯೇಣ ಯಥಾ ಅವಿವಕ್ಷಿತವಾಚ್ಯೇ
ಧ್ವನೌ . ತದುಭಯಾಶ್ರಯತ್ವಪ್ರತಿಪಾದನಾಯೈವ ಚ ಧ್ವನೇಃ ಪ್ರಥಮತರಂ ದ್ವೌ
ಪ್ರಭೇದಾವುಪ-

ನ್ಯಸ್ತೌ . ತದುಭಯಾಶ್ರಿತತ್ವಾಚ್ಚ ತದೇಕರೂಪತ್ವಂ ತಸ್ಯ ನ ಶಕ್ಯತೇ ವಕ್ತುಂ .

ಯಸ್ಮಾನ್ನ ತದ್ವಾಚಕತ್ವೈಕರೂಪಮೇವ, ಕ್ವಚಿಲ್ಲಕ್ಷಣಾಶ್ರಯೇಣ ವೃತ್ತೇಃ . ನ ಚ
ಲಕ್ಷಣೈ-

ಕರೂಪಮೇವಾನ್ಯತ್ರ ವಾಚಕತ್ವಾಶ್ರಯೇಣ ವ್ಯವಸ್ಥಾನಾತ್ . ನ ಚೋಭಯಧರ್ಮತ್ವೇನೈವ
ತದೇಕೈಕರೂಪಂ ನ ಭವತಿ . ಯಾವದ್ವಾಚಕತ್ವಲಕ್ಷಣಾದಿರೂಪರಹಿತಶಬ್ದಧರ್ಮತ್ವೇನಾ-

ಪಿ . ತಥಾಹಿ ಗೀತಧ್ವನೀನಾಮಪಿ ವ್ಯಂಜಕತ್ವಮಸ್ತಿ ರಸಾದಿವಿಷಯಂ . ನ ಚ
ತೇಷಾಂ ವಾಚಕತ್ವಂ ಲಕ್ಷಣಾ ವಾ ಕಥಂಚಿಲ್ಲಕ್ಷ್ಯತೇ . ಶಬ್ದಾದನ್ಯತ್ರಾಪಿ ವಿಷಯೇ ವ್ಯ-
ಜ್ಞಾಕತ್ವಸ್ಯ ದರ್ಶನಾದ್ವಾಚಕತ್ವಾದಿಶಬ್ದಧರ್ಮಪ್ರಕಾರತ್ವಮಯುಕ್ತಂ ವಕ್ತುಂ . ಯದಿ
ಚ

ವಾಚಕತ್ವಲಕ್ಷಣಾದೀನಾಂ ಶಬ್ದಪ್ರಕಾರಾಣಾಂ ಪ್ರಸಿದ್ಧಪ್ರಕಾರವಿಲಕ್ಷಣತ್ವೇಽಪಿ
ವ್ಯಂಜ-

ಕತ್ವಂ ಪ್ರಕಾರತ್ವೇನ ಪರಿಕಲ್ಪ್ಯತೇ ತಚ್ಚಬ್ಧಸ್ಯೈವ ಪ್ರಕಾರತ್ವೇನ ಕಸ್ಮಾನ್ನ ಪರಿಕ-
ಲ್ಪ್ಯತೇ . ತದೇವಂ ಶಾಬ್ದೇ ವ್ಯವಹಾರೇ ತ್ರಯಃ ಪ್ರಕಾರಾಃ — ವಾಚಕತ್ವಂ
ಗುಣವೃತ್ತಿವ್ಯಾ-

ಇಷ್ಯತವಂ ಚ . ತತ್ರ ವ್ಯಂಜಕತ್ವೇ ಯದಾ ವ್ಯಂಗ್ಯಪ್ರಾಧಾನ್ಯಂ ತದಾ ಧ್ವನಿಃ, ತಸ್ಯ
ಚಾವಿವಕ್ಷಿತವಾಚ್ಯೋ ವಿವಕ್ಷಿತಾನ್ಯಪರವಾಚ್ಯಶ್ಚೇತಿ ದ್ವೌ ಪ್ರಭೇದಾವನುಕ್ರಾಂತೌ
ಪ್ರಥಮತರಂ ತೌ ಸವಿಸ್ತರಂ ನಿರ್ಣೇತೌ .

ಅನ್ಯೋ ಬ್ರೂಯಾತ್ — ನನು ವಿವಕ್ಷಿತಾನ್ಯಪರವಾಚ್ಯೇ ಧ್ವನೌ ಗುಣವೃತ್ತಿತಾ
ನಾಸ್ತಿತಿ ಯದುಚ್ಯತೇ ತದ್ಯುಕ್ತಂ . ಯಸ್ಮಾದ್ವಾಚ್ಯವಾಚಕಪ್ರತೀತಿಪೂರ್ವಿಕಾ
ಯತ್ರಾರ್ಥ-

ನ್ತರಪ್ರತಿಪತ್ತಿಸ್ತತ್ರ ಕಥಂ ಗುಣವೃತ್ತಿವ್ಯವಹಾರಃ, ನ ಹಿ ಗುಣವೃತ್ತೌ ಯದಾ ನಿಮಿ-
ತ್ತೇನ ಕೇನಚಿದ್ವಿಷಯಾಂತರೇ ಶಬ್ದ ಆರೋಪ್ಯತೇ ಅತ್ಯಂತತಿರಸ್ಕೃತಸ್ವಾರ್ಥಃ ಯಥಾ
-

'ಅಗ್ನಿಮಾರಣವಕಃ' ಇತ್ಯಾದೌ, ಯದಾ ವಾ ಸ್ವಾರ್ಥಮಂಶೇನಾಪರಿತ್ಯಜಂಸ್ತತ್ರಂ ಬಂಧದ್ವಾ-

ರೇಣ ವಿಷಯಾಂತರಮಾಕ್ರಾಮತಿ, ಯಥಾ ' ಗಂಗಾಯಾಂ ಘೋಷಃ' ಇತ್ಯಾದೌ .
ತದಾವಿ-

ವಕ್ಷಿತವಾಚ್ಯತ್ವಮುಪಪದ್ಯತೇ . ಅತ ಏವ ಚ ವಿವಕ್ಷಿತಾನ್ಯಪರವಾಚ್ಯೇ ಧ್ವನೌ ವಾ-
ಚ್ಯವಾಚಕಯೋರ್ಧ್ವಯೋರಪಿ ಸ್ವರೂಪಪ್ರತೀತಿರರ್ಥಾವಗಮನಂ ಚ ದೃಶ್ಯತ ಇತಿ
ವ್ಯಂಜ-

ಕತ್ವವ್ಯವಹಾರೋ ಯುಕ್ಯನುರೋಧೀ . ಸ್ವರೂಪಂ ಪ್ರಕಾಶಯನ್ನೇವ ಪರಾವಭಾಸಕೋ
ವ್ಯ-

ಇಷ್ಯತ ಇತ್ಯುಚ್ಯತೇ, ತಥಾವಿಧೇ ವಿಷಯೇ ವಾಚಕತ್ವಸ್ಯೈವ ವ್ಯಂಜಕತ್ವಮಿತಿ ಗುಣ-
ವೃತ್ತಿವ್ಯವಹಾರೋ ನಿಯಮೇನೈವ ನ ಶಕ್ಯತೇ ಕರ್ತುಂ .

ಅವಿವಕ್ಷಿತವಾಚ್ಯಸ್ತು ಧ್ವನಿಗುಣವೃತ್ತೇಃ ಕಥಂ ಭಿದ್ಯತೇ . ತಸ್ಯ
ಪ್ರಭೇದದ್ವಯೇ ಗುಣವೃತ್ತಿಪ್ರಭೇದದ್ವಯರೂಪತಾ ಲಕ್ಷ್ಯತ ಏವ ಯತಃ .
ಅಯಮಪಿ

ನ ದೋಷಃ . ಯಸ್ಮಾದವಿವಕ್ಷಿತವಾಚ್ಯೋ ಧ್ವನಿಗುಣವೃತ್ತಿಮಾರ್ಗಾಶ್ರಯೋಽಪಿ
ಭವತಿ ನ ತು ಗುಣವೃತ್ತಿರೂಪ ಏವ . ಗುಣವೃತ್ತಿರ್ಹಿ ವ್ಯಂಜಕತ್ವಶೂನ್ಯಾಪಿ
ದೃಶ್ಯತೇ . ವ್ಯಂಜಕತ್ವಂ ಚ ಯಥೋಕ್ತಚಾರುತ್ವಹೇತುಂ ವ್ಯಂಗ್ಯಂ ವಿನಾ ನ

ವ್ಯವತಿಷ್ಠತೇ . ಗುಣವೃತ್ತಿನ್ನು ವಾಚ್ಯಧರ್ಮಾಶ್ರಯೇಣೈವ ವ್ಯಂಗ್ಯಮಾತ್ರಾಶ್ರಯೇಣ ಚಾಭೇ-

ದೋಪಚಾರರೂಪಾ ಸಂಭವತಿ, ಯಥಾ — ತೀಕ್ಷ್ಣ ತ್ವಾದಗ್ನಿರ್ಮಾಣವಕಃ, ಆಹ್ಲಾದ-
ಕತ್ವಾಚ್ಚಂದ್ರ ಏವಾಸ್ಯಾ ಮುಖಮಿತ್ಯಾದೌ . ಯಥಾ ಚ ಪ್ರಿಯೇ ಜನೇ ನಾಸ್ತಿ ಪುನ-
ರುಕ್ತಂ ಇತ್ಯಾದೌ . ಯಾಪಿ ಲಕ್ಷಣರೂಪಗುಣವೃತ್ತಿಃ ಸಾಪ್ಯುಪಲಕ್ಷಣೀಯಾರ್ಥಸಂಬ-
ನ್ಧಮಾತ್ರಾಶ್ರಯೇಣ ಚಾರುರೂಪವ್ಯಂಗ್ಯಪ್ರತೀತಿಂ ವಿನಾಪಿ ಸಂಭವತ್ಯೇವ, ಯಥಾ

ಮಂಚಾಃ ಕ್ರೋಶಂತೀತ್ಯಾದೌ ವಿಷಯೇ .

ಯತ್ರ ತು ಸಾ ಚಾರುರೂಪವ್ಯಂಗ್ಯಪ್ರತೀತಿಹೇತುಸ್ತತ್ರಾಪಿ ವ್ಯಂಜಕತ್ವಾನುಪ್ರವೇಶೇ-
ನೈವ ವಾಚಕತ್ವವತ್ . ಅಸಂಭವಿನಾ ಚಾರ್ಥೇನ ಯತ್ರ ವ್ಯವಹಾರಃ, ಯಥಾ —
ಸುವರ್ಣಪುಷ್ಪಾಂ ಪೃಥಿವೀಂ ಇತ್ಯಾದೌ ತತ್ರ ಚಾರುರೂಪವ್ಯಂಗ್ಯಪ್ರತೀತಿರೇವ
ಪ್ರಯೋಜಿ-

ಕೇತಿ ತಥಾವಿಧೇಽಪಿ ವಿಷಯೇ ಗುಣವೃತ್ತೌ ಸತ್ಯಾಮಪಿ ಧ್ವನಿವ್ಯವಹಾರ ಏವ
ಯುಕ್ತನುರೋಧೀ . ತಸ್ಮಾದವಿವಕ್ಷಿತವಾಚ್ಯೇ ಧ್ವನೌ ಧ್ವಯೋರಪಿ ಪ್ರಭೇದಯೋರ್ವ್ಯಂಜ-

ಕತ್ವವಿಶೇಷಾವಿಶಿಷ್ಟಾ ಗುಣವೃತ್ತಿರ್ನ ತು ತದೇಕರೂಪಾ ಸಹೃದಯಹೃದಯಾಹ್ಲಾದಿನೀ
ಪ್ರತೀಯಮಾನಾ ಪ್ರತೀತಿಹೇತುತ್ವಾದ್ವಿಷಯಾಂತರೇ ತದ್ರೂಪಶೂನ್ಯಾಯಾ
ದರ್ಶನಾತ್ . ಏತಚ್ಚ

ಸರ್ವಂ ಪ್ರಾಕ್ನೂಚಿತಮಪಿ ಸ್ಫುಟತರಪ್ರತೀತಯೇ ಪುನರುಕ್ತಂ .

ಅಪಿ ಚ ವ್ಯಂಜಕತ್ವಲಕ್ಷಣೋ ಯಃ ಶಬ್ದಾರ್ಥಯೋರ್ಧರ್ಮಃ ಸ ಪ್ರಸಿದ್ಧಸಂಬ-
ನ್ಧಾನುರೋಧೀತಿ ನ ಕಸ್ಯಚಿದ್ವಿಮತಿವಿಷಯತಾಮರ್ಹತಿ . ಶಬ್ದಾರ್ಥಯೋರ್ಹಿ
ಪ್ರಸಿದ್ಧೋ

ಯಃ ಸಂಬಂಧೋ ವಾಚ್ಯವಾಚಕಭಾವಾಖ್ಯಸ್ತಮನುರುಂಧಾನ ಏವ ವ್ಯಂಜಕತ್ವಲಕ್ಷಣೋ
ವ್ಯಾಪಾರಃ ಸಾಮಗ್ರ್ಯಂತರಸಂಬಂಧಾದೌಪಾಧಿಕಃ ಪ್ರವರ್ತತೇ . ಅತ ಏವ ವಾಚಕ-
ತ್ವಾತ್ಸಸ್ಯ ವಿಶೇಷಃ . ವಾಚಕತ್ವಂ ಹಿ ಶಬ್ದವಿಶೇಷಸ್ಯ ನಿಯತ ಆತ್ಮಾ ವ್ಯು-
ತ್ಪತ್ತಿಕಾಲಾದಾರಭ್ಯ ತದವಿನಾಭಾವೇನ ತಸ್ಯ ಪ್ರಸಿದ್ಧತ್ವಾತ್ . ಸ ತ್ವನಿಯತಃ,
ಔಪಾಧಿಕತ್ವಾತ್ . ಪ್ರಕರಣಾದ್ಯವಚ್ಛೇದೇನ ತಸ್ಯ ಪ್ರತೀತೇರಿತರಥಾ ತ್ವಪ್ರತೀತೇಃ .
ನನು ಯದ್ಯನಿಯತಸ್ತತ್ಕಿಂ ತಸ್ಯ ಸ್ವರೂಪಪರೀಕ್ಷಯಾ . ನೈಷ ದೋಷಃ ; ಯತಃ
ಶಬ್ದಾತ್ಮನಿ ತಸ್ಯಾನಿಯತತ್ವಂ, ನ ತು ಸ್ವೇ ವಿಷಯೇ ವ್ಯಂಗ್ಯಲಕ್ಷಣೇ . ಲಿಂಗ-
ತ್ವನ್ಯಾಯಶ್ಚಾಸ್ಯ ವ್ಯಂಜಕಭಾವಸ್ಯ ಲಕ್ಷ್ಯತೇ, ಯಥಾ ಲಿಂಗತ್ವಮಾಶ್ರಯೇಷ್ವನಿಯತಾ-

ವಭಾಸಂ, ಇಚ್ಛಾಧೀನತ್ವಾತ್ ; ಸ್ವವಿಷಯಾವ್ಯಭಿಚಾರಿ ಚ . ತಥೈವೇದಂ ಯಥಾ

ದರ್ಶಿತಂ ವ್ಯಂಜಕತ್ವಂ . ಶಬ್ದಾತ್ಮನ್ಯನಿಯತತ್ವಾದೇವ ಚ ತಸ್ಯ ವಾಚಕತ್ವಪ್ರ-
ಕಾರತಾ ನ ಶಕ್ಯಾ ಕಲ್ಪಯಿತುಂ . ಯದಿ ಹಿ ವಾಚಕತ್ವಪ್ರಕಾರತಾ ತಸ್ಯ
ಭವೇತ್ತಚ್ಛಬ್ದಾತ್ಮನಿ ನಿಯತತಾಪಿ ಸ್ಯಾದ್ವಾಚಕತ್ವವತ್ . ಸ ಚ ತಥಾವಿದ್ಧ
ಔಪಾಧಿಕೋ ಧರ್ಮಃ ಶಬ್ದಾನಾಮೌತ್ಪತ್ತಿಕಶಬ್ದಾರ್ಥಸಂಬಂಧವಾದಿನಾ ವಾಕ್ಯತತ್ತ್ವ -
ವಿದಾ ಪೌರುಷಾಪೌರುಷೇಯಯೋರ್ವಾಕ್ಯಯೋರ್ವಿಶೇಷಮಭಿದಧತಾ
ನಿಯಮೇನಾಭ್ಯುಪಗಂತವ್ಯಃ.
ತದನಭ್ಯುಪಗಮೇ ಹಿ ತಸ್ಯ ಶಬ್ದಾರ್ಥಸಂಬಂಧನಿತ್ಯತ್ವೇ ಸತ್ಯಪ್ರಪೌರುಷೇಯಪೌರುಷೇ-

ಯಯೋರ್ವಾಕ್ಯಯೋರರ್ಥಪ್ರತಿಪಾದನೇ ನಿರ್ವಿಶೇಷತ್ವಂ ಸ್ಯಾತ್ . ತದಭ್ಯುಪಗಮೇ
ತು ಪೌರು-

ಷೇಯಾಣಾಂ ವಾಕ್ಯಾನಾಂ ಪುರುಷೇಚ್ಛಾನುವಿಧಾನಸಮಾರೋಪಿತೌಪಾಧಿಕವ್ಯಾಪಾರಾಂತರ-
ಸತ್ಯಪಿ ಸ್ವಾಭಿಧೇಯಸಂಬಂಧಾಪರಿತ್ಯಾಗೇ ಮಿಥ್ಯಾರ್ಥತಾಪಿ ಭವೇತ್ .
ದೃಶ್ಯತೇ ಹಿ ಭಾವಾನಾಮಪರಿತ್ಯಕ್ತಸ್ವಭಾವಾನಾಮಪಿ ಸಾಮಗ್ರ್ಯಂತರ-
ಸಂಪಾತನಂಪಾದಿತೌಪಾಧಿಕವ್ಯಾಪಾರಾಂತರಾಣಾಂ ವಿರುದ್ಧಕ್ರಿಯತ್ವಂ . ತಥಾ ಹಿ -
ಹಿಮಮಯೂಖಪ್ರಭೃತೀನಾಂ ನಿರ್ವಾಪಿತಸಕಲಜೀವಲೋಕಂ ಶೀತಲತ್ವಮುದ್ವಹತಾಮೇವ
ಪ್ರಿಯಾವಿರಹದಹನದಹ್ಯಮಾನಮಾನಸೈರ್ಜನೈರಾಲೋಕ್ಯಮಾನಾನಾಂ ಸತಾಂ
ಸಂತಾಪಕಾರಿತ್ವಂ

ಪ್ರಸಿದ್ಧಮೇವ . ತಸ್ಮಾತ್ಪೌರುಷೇಯಾಣಾಂ ವಾಕ್ಯಾನಾಂ ಸತ್ಯಪಿ ನೈಸರ್ಗಿಕೇರ್ಥಸಂಬಂಧೇ
ಮಿಥ್ಯಾರ್ಥತ್ವಂ ಸಮರ್ಥಯಿತುಮಿಚ್ಛತಾ ವಾಚಕತ್ವವ್ಯತಿರಿಕ್ತಂ ಕಿಂಚಿದ್ರೂಪಮೌಪಾಧಿಕಂ
ವ್ಯಕ್ತಮೇವಾಭಿಧಾನೀಯಂ . ತಚ್ಚ ವ್ಯಂಜಕತ್ವಾದೃಶೇ ನಾನ್ಯತ್ . ವ್ಯಂಗ್ಯಪ್ರಕಾಶನಂ
ಹಿ ವ್ಯಂಜಕತ್ವಂ . ಪೌರುಷೇಯಾಣಿ ಚ ವಾಕ್ಯಾನಿ ಪ್ರಾಧಾನ್ಯೇನ ಪುರುಷಾಭಿಪ್ರಾಯ-
ಮೇವ ಪ್ರಕಾಶಯಂತಿ . ಸ ಚ ವ್ಯಂಗ್ಯ ಏವ ನ ತ್ವಭಿಧೇಯಃ, ತೇನ ಸಹಾಭಿಧಾನ-
ಸ್ಯ ವಾಚ್ಯವಾಚಕಭಾವಲಕ್ಷಣಸಂಬಂಧಾಭಾವಾತ್ . ನನ್ವನೇನ ನ್ಯಾಯೇನ
ಸರ್ವೇಷಾ-

ಮೇವ ಲೌಕಿಕಾನಾಂ ವಾಕ್ಯಾನಾಂ ಧ್ವನಿವ್ಯವಹಾರಃ ಪ್ರಸಕ್ತಃ . ಸರ್ವೇಷಾಮಪ್ಯನೇನ
ನ್ಯಾಯೇನ ವ್ಯಂಜಕತ್ವಾತ್ . ಸತ್ಯಮೇತತ್, ಕಿಂ ತು ವಕ್ತೃಭಿಪ್ರಾಯಪ್ರಕಾಶನೇನ
ಯದ್ ವ್ಯಂಜಕತ್ವಂ ತತ್ರವೇರ್ಷಾಮೇವ ಲೌಕಿಕಾನಾಂ ವಾಕ್ಯಾನಾಮವಿಶಿಷ್ಟಂ . ತತ್ತು
ವಾಚಕತ್ವಾನ್ನ ಭಿದ್ಯತೇ ವ್ಯಂಗ್ಯಂ ಹಿ ತತ್ರ ನಾಂತರೀಯಕತಯಾ ವ್ಯವಸ್ಥಿತಂ .

ನ ತು ವಿವಕ್ಷಿತತ್ವೇನ . ಯಸ್ಯ ತು ವಿವಕ್ಷಿತತ್ವೇನ ವ್ಯಂಗ್ಯಸ್ಯ ಸ್ಥಿತಿಃ

ತದ್ವ್ಯಂಜಕತ್ವಂ ಧ್ವನಿವ್ಯವಹಾರಸ್ಯ ಪ್ರಯೋಜಕಂ .

ಯತ್ತ್ವ ಭಿಪ್ರಾಯವಿಶೇಷರೂಪಂ ವ್ಯಂಗ್ಯಂ ಶಬ್ದಾರ್ಥಾಭ್ಯಾಂ ಪ್ರಕಾಶತೇ ತದ್ಭವತಿ

ವಿವಕ್ಷಿತಂ ತಾತ್ಪರ್ಯೇಣ ಪ್ರಕಾಶ್ಯಮಾನಂ ಸತ್ . ಕಿಂತು ತದೇವ ಕೇವಲಮಪರಿಮಿತವಿ-

ಷಯಸ್ಯ ಧ್ವನಿವ್ಯವಹಾರಸ್ಯ ನ ಪ್ರಯೋಜಕಮವ್ಯಾಪಕತ್ವಾತ್ . ತಥಾ ದರ್ಶಿತಭೇದ-
ತ್ರಯರೂಪಂ ತಾತ್ಪರ್ಯೇಣ ದ್ಯೋತ್ಯಮಾನಮಭಿಪ್ರಾಯರೂಪಮನಭಿಪ್ರಾಯರೂಪಂ
ಚ ಸರ್ವಮೇವ

ಧ್ವನಿವ್ಯವಹಾರಸ್ಯ ಪ್ರಯೋಜಕಮಿತಿ ಯಥೋಕ್ತವ್ಯಂಜಕ್ಷ್ಯವಿಶೇಷೇ ಧ್ವನಿಲಕ್ಷಣೇ
ನಾತಿವ್ಯಾಪ್ತೀರ್ನ ಚಾವ್ಯಾಪ್ತಿಃ . ತಸ್ಮಾದ್ವ್ಯಾಕ್ಯತತ್ತ್ವವಿದಾಂ ಮತೇನ ತಾವದ್ವ್ಯಂಜಕ-
ತ್ವಲಕ್ಷಣಃ ಶಾಬ್ದೋ ವ್ಯಾಪಾರೋ ನ ವಿರೋಧೀ ಪ್ರತ್ಯುತಾನುಗುಣ ಏವ ಲಕ್ಷ್ಯತೇ .
ಪರಿನಿಶ್ಚಿತನಿರಪಭಂಶಶಬ್ದಬ್ರಹ್ಮಣಾಂ ವಿಪಶ್ಚಿತಾಂ ಮತಮಾಶ್ರಿತ್ಯೈವ ಪ್ರವೃತ್ತೋಽಯಂ
ಧ್ವನಿವ್ಯವಹಾರ ಇತಿ ತೈಃ ಸಹ ಕಿಂ ವಿರೋಧಾವಿರೋಧೌ ಚಿಂತ್ಯತೇ . ಕೃತ್ರಿಮ-
ಶಬ್ದಾರ್ಥಸಂಬಂಧವಾದಿನಾಂ ತು ಯುಕ್ತವಿದಾಮನುಭವಸಿದ್ಧ ಏವಾಯಂ
ವ್ಯಂಜಕಭಾವಃ

ಶಬ್ದಾನಾಮರ್ಥಾಂತರಾಣಾಮಿವಾವಿರೋಧಶ್ಚೇತಿ ನ ಪ್ರತಿಕ್ಷೇಪ್ಯಪದವೀಮವತರತಿ

ವಾಚಕತ್ವೇ ಹಿ ತಾರ್ಕಿಕಾಣಾಂ ನಿಪ್ರತಿಪತ್ತಯಃ ಪ್ರವರ್ತಂತಾಂ, ಕಿಮಿದಂ ಸ್ವಾ-
ಭಾವಿಕಂ ಶಬ್ದಾನಾಮಾಹೋಸ್ವಿತ್ನಾಮಯಿಕಮಿತ್ಯಾದ್ಯಾಃ . ವ್ಯಂಜಕತ್ವೇ ತು ತತ್ತ್ವ-
ಷ್ಠಭಾವಿನಿ ಭಾವಾಂತರಸಾಧಾರಣೇ ಲೋಕಪ್ರಸಿದ್ಧ ಏವಾನುಗಮ್ಯಮಾನೇ ಕೋ
ವಿಮ-

ತೀನಾಮವಸರಃ . ಅಲೌಕಿಕೇ ಹ್ಯರ್ಥೇ ತಾರ್ಕಿಕಾಣಾಂ ವಿಮತಯೋ ನಿಖಿಲಾಃ ಪ್ರವ-
ರ್ತಂತೇ ನ ತು ಲೌಕಿಕೇ . ನ ಹಿ ನೀಲಮಧುರಾದಿಷ್ಟಶೇಷಲೋಕೇಂದ್ರಿಯಗೋಚರೇ
ಬಾಧಾರಹಿತೇ ತತ್ತ್ವೇ ಪರಸ್ಪರಂ ವಿಪ್ರತಿಪನ್ನಾ ದೃಶ್ಯಂತೇ . ನ ಹಿ ಬಾಧಾರಹಿತಂ
ನೀಲಂ ನೀಲಮಿತಿ ಬ್ರುವನ್ನಪರೇಣ ಪ್ರತಿಷಿದ್ಯತೇ ನೈತನ್ನೀಲಂ ಪೀತಮೇತದಿತಿ .
ತಥೈವ ವ್ಯಂಜಕತ್ವಂ ವಾಚಕಾನಾಂ ಶಬ್ದಾನಾಮವಾಚಕಾನಾಂ ಚ ಗೀತಧ್ವನೀನಾಮ-
ಶಬ್ದರೂಪಾಣಾಂ ಚ ಚೇಷ್ಟಾದೀನಾಂ ಯತ್ಸರ್ವೇಷಾಮನುಭವಸಿದ್ಧಮೇವ
ತತ್ಕೇನಾಪಹ್ನುಯತೇ .

ಅಶಬ್ದಮರ್ಥಂ ರಮಣೀಯಂ ಹಿ ಸೂಚಯಂತೋ ವ್ಯಾಹಾರಾಸ್ತಥಾ ವ್ಯಾಪಾರಾ
ನಿಬದ್ಧಾ-

ಶ್ಚಾನಿಬದ್ಧಾಶ್ಚ ವಿದಗ್ಧಪರಿಷತ್ಸು ವಿವಿಧಾ ವಿಭಾವ್ಯಂತೇ . ತಾನುಪಹಾಸ್ಯತಾ-
ಮಾತ್ಮನಃ ಪರಿಹರನ್ ಕೋಽತಿಸಂದಧೀತ ಸಚೇತಾಃ . ಬ್ರೂಯಾತ್, ಅಸ್ಮೃತಿಸಂಧಾ-
ನಾವಸರಃ ವ್ಯಂಜಕತ್ವಂ ಶಬ್ದಾನಾಂ ಗಮಕತ್ವಂ ತಚ್ಚ ಲಿಂಗತ್ವಮತಶ್ಚ ವ್ಯಂಗ್ಯ-
ಪ್ರತೀತಿರ್ಲಿಂಗಿಪ್ರತೀತಿರೇವೇತಿ ಲಿಂಗಿಲಿಂಗಭಾವ ಏವ ತೇಷಾಂ ವ್ಯಂಗ್ಯವ್ಯಂಜಕಭಾವೋ

ನಾಪರಃ ಕಶ್ಚಿತ್ . ಅತಶ್ಚೈತದವಶ್ಯಮೇವ ಬೋಧ್ಯವ್ಯಂ ಯಸ್ಮಾದ್ವಕ್ತೃಭಿಪ್ರಾಯಾಪೇಕ್ಷಯಾ
ವ್ಯಂಜಕತ್ವಮಿದಾನೀಮೇವ ತ್ವಯಾ ಪ್ರತಿಪಾದಿತಂ ವಕ್ತೃಭಿಪ್ರಾಯಶ್ಚಾನುಮೇಯರೂಪ
ಏವ .

ಅತ್ರೋಚ್ಯತೇ — ನನ್ನೇವಮಪಿ ಯದಿ ನಾಮ ಸ್ಯಾತ್ತತ್ಕಿಂ ನಶ್ಚಿನ್ನಂ . ವಾಚ-
ಕತ್ವಗುಣವೃತ್ತಿವ್ಯತಿರಿಕ್ತೋ ವ್ಯಂಜಕತ್ವಲಕ್ಷಣಃ ಶಬ್ದವ್ಯಾಪಾರೋಽಸ್ತೀತ್ಯಸ್ಯಾ-
ಭಿರಭ್ಯುಪಗತಂ . ತಸ್ಯ ಚೈವಮಪಿ ನ ಕಾಚಿತ್ ಕ್ಷತಿಃ . ತದ್ಧಿ ವ್ಯಂಜಕತ್ವಂ
ಲಿಂಗತ್ವಮಸ್ತು ಅನ್ಯದ್ವಾ . ಸರ್ವಥಾ ಪ್ರಸಿದ್ಧಶಾಬ್ದಪ್ರಕಾರವಿಲಕ್ಷಣತ್ವಂ ಶಬ್ದವ್ಯಾ-
ಪಾರವಿಷಯತ್ವಂ ಚ ತಸ್ಯಾಸ್ತೀತಿ ನಾಸ್ತೇವಾವಯೋರ್ವಿವಾದಃ . ನ ಪುನರಯಂ
ಪರಮಾರ್ಥೋ ಯದ್ವ್ಯಂಜಕತ್ವಂ ಲಿಂಗತ್ವಮೇವ ಸರ್ವತ್ರ ವ್ಯಂಗ್ಯಪ್ರತಿಶ್ಚ
ಲಿಂಗಿಪ್ರತಿ-

ತಿರೇವೇತಿ .

ಯದಪಿ ಸ್ವಪಕ್ಷಸಿದ್ಧಯೇಽಸ್ಮದುಕ್ತಮನೂದಿತಂ ತ್ವಯಾ ವಕ್ತೃಭಿಪ್ರಾಯಸ್ಯ ವ್ಯಂಗ್ಯ-
ತ್ವೇನಾಭ್ಯುಪಗಮಾತ್ಪ್ರಕಾಶನೇ ಶಬ್ದಾನಾಂ ಲಿಂಗತ್ವಮೇವೇತಿ ತದೇತದ್ಯಥಾಸ್ಮಾಭಿರ-

ಭಿಹಿತಂ ತದ್ವಿಭಜ್ಯಂ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯತೇ ಶ್ರೂಯತಾಂ — ದ್ವಿವಿಧೋ ವಿಷಯಃ ಶಬ್ದಾನಾಂ

ಅನುಮೇಯಃ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯಶ್ಚ . ತತ್ರಾನುಮೇಯೋ ವಿವಕ್ಷಾಲಕ್ಷಣಃ . ವಿವಕ್ಷಾ ಚ ಶಬ್ದ-
ಸ್ವರೂಪಪ್ರಕಾಶನೇಚ್ಛಾ ಶಬ್ದೇನಾರ್ಥಪ್ರಕಾಶನೇಚ್ಛಾ ಚೇತಿ ದ್ವಿಪ್ರಕಾರಾ . ತತ್ರಾದ್ಯಾ ನ
ಶಾಬ್ದವ್ಯವಹಾರಾಂಗಂ . ಸಾ ಹಿ ಪ್ರಾಣಿತ್ವಮಾತ್ರಪ್ರತಿಪತ್ತಿಫಲಾ . ದ್ವಿತೀಯಾ ತು
ಶಬ್ದವಿಶೇಷಾವಧಾರಣಾವಸಿತವ್ಯವಹಿತಾಪಿ ಶಬ್ದಕರಣವ್ಯವಹಾರನಿಬಂಧನಂ .
ತೇ ತು ದ್ವೇ ಅಪ್ಯನುಮೇಯೋ ವಿಷಯಃ ಶಬ್ದಾನಾಂ . ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯಸ್ತು
ಪ್ರಯೋಕ್ತುರರ್ಥಪ್ರತಿ-

ಪಾದನಸಮೀಹಾವಿಷಯೀಕೃತೋಽರ್ಥಃ .

ನ ಚ ದ್ವಿವಿಧಃ — ವಾಚ್ಯೋ ವ್ಯಂಗ್ಯಶ್ಚ . ಪ್ರಯೋಕ್ತಾ ಹಿ ಕದಾಚಿತ್ತ್ವಶ-
ಬ್ದೇನಾರ್ಥಂ ಪ್ರಕಾಶಯಿತುಂ ಸಮೀಹತೇ ಕದಾಚಿತ್ತ್ವಶಬ್ದಾನಭಿಧೇಯತ್ವೇನ
ಪ್ರಯೋಜನಾ-

ಪೇಕ್ಷಯಾ ಕಯಾಚಿತ್ . ಸ ತು ದ್ವಿವಿಧೋಽಪಿ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯೋ ವಿಷಯಃ ಶಬ್ದಾನಾಂ
ನ

ಲಿಂಗಿತಯಾ ಸ್ವರೂಪೇಣ ಪ್ರಕಾಶತೇ, ಅಪಿ ತು ಕೃತ್ರಿಮೇಣಾಕೃತ್ರಿಮೇಣ ವಾ
ಸಂಬಂಧಾ-

ನ್ತರೇಣ . ವಿವಕ್ಷಾವಿಷಯತ್ವಂ ಹಿ ತಸ್ಯಾರ್ಥಸ್ಯ ಶಬ್ದೈರ್ಲಿಂಗಿತಯಾ ಪ್ರತೀಯತೇ ನ
ತು

ಸ್ವರೂಪಂ . ಯದಿ ಹಿ ಲಿಂಗಿತಯಾ ತತ್ರ ಶಬ್ದಾನಾಂ ವ್ಯಾಪಾರಃ ಸ್ಯಾತ್ತ್ವಚ್ಛಬ್ದಾರ್ಥೇ
ಸಮ್ಯಜ್ಞಿಧ್ಯಾತ್ವಾದಿ ವಿವಾದಾ ಏವ ನ ಪ್ರವರ್ತೇರನ್ ಧೂಮಾದಿಲಿಂಗಾನುಮಿತಾನು-

ಮೇಯಾಂತರವತ್ . ವ್ಯಂಗ್ಯಶ್ಬಾರ್ಥೋ ವಾಚ್ಯಸಾಮರ್ಥ್ಯಕ್ಷಿಪ್ತತಯಾ
ವಾಚ್ಯವಚ್ಛಬ್ದಸ್ಯ

ಸಂಬಂಧೀ ಭವತ್ಯೇವ . ಸಾಕ್ಷಾದಸಾಕ್ಷಾದ್ಭಾವೋ ಹಿ ಸಂಬಂಧಸ್ಯಾಪ್ರಯೋಜಕಃ .

ವಾಚ್ಯವಾಚಕಭಾವಾಶ್ರಯತ್ವಂ ಚ ವ್ಯಂಜಕತ್ವಸ್ಯ ಪ್ರಾಗೇವ ದರ್ಶಿತಂ . ತಸ್ಮಾದ್ವಕ್ಷ್ಯ-
ಭಿಪ್ರಾಯರೂಪ ಏವ ವ್ಯಂಗ್ಯೇ ಲಿಂಗಿತಯಾ ಶಬ್ದಾನಾಂ ವ್ಯಾಪಾರಃ .
ತದ್ವಿಷಯೀಕೃತೇ ತು

ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯತಯಾ . ಪ್ರತೀಯಮಾನೇ ತಸ್ಮಿನ್ನಭಿಪ್ರಾಯರೂಪೇಽನಭಿಪ್ರಾಯರೂಪೇ
ಚ ವಾಚಕತ್ವೇ

ನೈವ ವ್ಯಾಪಾರಃ ಸಂಬಂಧಾಂತರೇಣ ವಾ . ನ ತಾವದ್ವಾಚಕತ್ವೇನ ಯಥೋಕ್ತಂ
ಪ್ರಾಕ್ .

ಸಂಬಂಧಾಂತರೇಣ ವ್ಯಂಜಕತ್ವಮೇವ . ನ ಚ ವ್ಯಂಜಕತ್ವಂ ಲಿಂಗತ್ವರೂಪಮೇವ
ಆಲೋಕಾದಿಷ್ಟನ್ಯಥಾ ದೃಷ್ಟತ್ವಾತ್ . ತಸ್ಮಾತ್ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯೋ ವಿಷಯಃ ಶಬ್ದಾನಾಂ ನ
ಲಿಂಗಿತ್ವೇನ ಸಂಬಂಧೀ ವಾಚ್ಯವತ್ . ಯೋ ಹಿ ಲಿಂಗಿತ್ವೇನ ತೇಷಾಂ ಸಂಬಂಧೀ
ಯಥಾ ದರ್ಶಿತೋ ವಿಷಯಃ ಸ ನ ವಾಚ್ಯತ್ವೇನ ಪ್ರತೀಯತೇ, ಅಪಿ ತೂಪಾಧಿತ್ವೇನ

ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯಸ್ಯ ಚ ವಿಷಯಸ್ಯ ಲಿಂಗಿತ್ವೇ ತದ್ವಿಷಯಾಣಾಂ ವಿಪ್ರತಿಪತ್ತೀನಾಂ ಲೌಕಿ-
ಕೈರೇವ ಕ್ರಿಯಮಾಣಾನಾಮಭಾವಃ ಪ್ರಸಜ್ಯೇತೇತಿ . ಏತಚ್ಚೋಕ್ತಮೇವ .

ಯಥಾ ಚ ವಾಚ್ಯವಿಷಯೇ ಪ್ರಮಾಣಾಂತರಾನುಗಮೇನ ಸಮ್ಯಕ್ತ್ವ ಪ್ರತಿತೌ ಕ್ವಚಿ-
ತ್ತಿಯಮಾಣಾಯಾಂ ತಸ್ಯ ಪ್ರಮಾಣಾಂತರವಿಷಯತ್ವೇ ಸತ್ಯಪಿ ನ ಶಬ್ದವ್ಯಾಪಾರ-
ವಿಷಯತಾಹಾನಿಸ್ತದ್ವ್ಯಂಗ್ಯಸ್ಯಾಪಿ . ಕಾವ್ಯವಿಷಯೇ ಚ ವ್ಯಂಗ್ಯಪ್ರತೀತೀನಾಂ ಸತ್ಯಾ
ಸತ್ಯನಿರೂಪಣಸ್ಯಾಪ್ರಯೋಜಕತ್ವಮೇವೇತಿ ತತ್ರ ಪ್ರಮಾಣಾಂತರವ್ಯಾಪಾರಪರೀಕ್ಷೋಪ-

ಹಾಸಾಯೈವ ಸಂಪದ್ಯತೇ . ತಸ್ಮಾಲ್ಲಿಂಗಿಪ್ರತೀತಿರೇವ ಸರ್ವತ್ರ ವ್ಯಂಗ್ಯಪ್ರತೀತಿರಿತಿ ನ
ಶಕ್ಯತೇ ವಕ್ತುಂ .

ಯತ್ತ್ವ ನುಮೇಯರೂಪವ್ಯಂಗ್ಯವಿಷಯಂ ಶಬ್ದಾನಾಂ ವ್ಯಂಜಕತ್ವಂ ತದ್ಧ್ವನಿವ್ಯವಹಾರ-

ಸ್ಯಾಪ್ರಯೋಜಕಂ . ಅಪಿ ತು ವ್ಯಂಜಕತ್ವಲಕ್ಷಣಃ ಶಬ್ದಾನಾಂ ವ್ಯಾಪಾರ ಔತ್ಪ-
ತ್ತಿಕಶಬ್ದಾರ್ಥಸಂಬಂಧವಾದಿನಾಪ್ಯಭ್ಯುಪಗಂತವ್ಯ ಇತಿ ಪ್ರದರ್ಶನಾರ್ಥಮುಪನ್ಯಸ್ತಂ

ತದ್ಧಿ ವ್ಯಂಜಕತ್ವಂ ಕದಾಚಿಲ್ಲಿಂಗತ್ವೇನ ಕದಾಚಿದ್ರೂಪಾಂತರೇಣ ಶಬ್ದಾನಾಂ
ವಾಚಕಾನಾಮವಾಚಕಾನಾಂ ಚ ಸರ್ವವಾದಿಭಿರಪ್ರತಿಕ್ಷೇಪ್ಯಮಿತ್ಯಯಮಸ್ಮಾಭಿಯತ್ನ
ಆರಭ್ಯಃ . ತದೇವಂ ಗುಣವೃತ್ತಿವಾಚಕತ್ವಾದಿಭ್ಯಃ ಶಬ್ದಪ್ರಕಾರೇಭ್ಯೋ ನಿಯಮೇನೈವ
ತಾವದ್ವಿಲಕ್ಷಣಂ ವ್ಯಂಜಕತ್ವಂ . ತದಂತಃಪಾತಿತ್ವೇಽಪಿ ತಸ್ಯ ಹರಾದಭಿಧೀಯ-
ಮಾನೇ ತದ್ವಿಶೇಷಸ್ಯ ಧ್ವನೇರ್ಯತ್ಪ್ರಕಾಶನಂ ವಿಪ್ರತಿಪತ್ತಿ ನಿರಾಸಾಯ ಸಹೃದಯವ್ಯುತ್ಪತ್ತಯೇ
ವಾ ತತ್ತ್ವಿಯಮಾಣಮನತಿಸಂಧೇಯಮೇವ . ನ ಹಿ ಸಾಮಾನ್ಯಮಾತ್ರಲಕ್ಷಣೇನೋಪಯೋಗಿ

ವಿಶೇಷಲಕ್ಷಣಾನಾಂ ಪ್ರತಿಕ್ಷೇಪಃ ಶಕ್ಯಃ ಕರ್ತುಂ . ಏವಂ ಹಿ ಸತಿ ಸತ್ತಾಮಾತ್ರಲ-
ಕ್ಷಣೇ ಕೃತೇ ಸಕಲಸದ್ವಸ್ತುಲಕ್ಷಣಾನಾಂ ಪೌನರುಕ್ಯಪ್ರಸಂಗಃ . ತದೇವಂ —
ವಿಮತಿವಿಷಯೋ ಯ ಆಸೀನ್ಮನೀಷಿಣಾಂ ಸತತಮವಿದಿತಸತತ್ತ್ವಃ .

ಧ್ವನಿಸಂಜ್ಞಿತಃ ಪ್ರಕಾರಃ ಕಾವ್ಯಸ್ಯ ವ್ಯಂಜಿತಃ ಸೋಽಯಂ ..

ಪ್ರಕಾರೋಽನ್ಯೋ ಗುಣೇಭೂತವ್ಯಂಗ್ಯಃ ಕಾವ್ಯಸ್ಯ ದೃಶ್ಯತೇ .

ಯತ್ರ ವ್ಯಂಗ್ಯಾನ್ವಯೇ ವಾಚ್ಯಚಾರುತ್ವಂ ಸ್ಯಾತ್ಪ್ರಕರ್ಷವತ್ .. 34..

ವ್ಯಂಗ್ಯೋಽರ್ಥೋ ಲಲನಾಲಾವಣ್ಯಪ್ರಖ್ಯೋ ಯಃ ಪ್ರತಿಪಾದಿತಸ್ತಸ್ಯ ಪ್ರಾಧಾನ್ಯೇ

ಧ್ವನಿರಿತ್ಯುಕ್ತಂ . ತಸ್ಯ ತು ಗುಣೇಭಾವೇನ ವಾಚ್ಯಚಾರುತ್ವಪ್ರಕರ್ಷೇ ಗುಣೇಭೂತ-

ವ್ಯಂಗ್ಯೋ ನಾಮ ಕಾವ್ಯಪ್ರಭೇದಃ ಪ್ರಕಲ್ಪ್ಯತೇ . ತತ್ರ ವಸ್ತುಮಾತ್ರಸ್ಯ ವ್ಯಂಗ್ಯಸ್ಯ

ತಿರಸ್ಕೃತವಾಚ್ಯೇಭ್ಯಃ ಪ್ರತೀಯಮಾನಸ್ಯ ಕದಾಚಿದ್ವಾಚ್ಯರೂಪವಾಕ್ಯಾರ್ಥಪೇಕ್ಷಯಾ

ಗುಣೇಭಾವೇ ಸತಿ ಗುಣೇಭೂತವ್ಯಂಗ್ಯತಾ .

ಯಥಾ —

ಲಾವಣ್ಯಸಿಂಧುರಪರೈವ ಹಿ ಕೇಯಮತ್ರ

ಯತ್ರೋತ್ಪಲಾನಿ ಶಶಿನಾ ಸಹ ಸಂಪ್ಲವಂತೇ .

ಉನ್ನಜ್ಜತಿ ದ್ವಿರದಕುಂಭತಟೀ ಚ ಯತ್ರ

ಯತ್ರಾಪರೇ ಕದಲಿಕಾಂಡಮೃಣಾಲದಂಡಾಃ ..

ಅತಿರಸ್ಕೃತವಾಚ್ಯೇಭ್ಯೋಽಪಿ ಶಬ್ದೇಭ್ಯಃ ಪ್ರತೀಯಮಾನಸ್ಯ ವ್ಯಂಗ್ಯಸ್ಯ

ಕದಾಚಿದ್ವಾಚ್ಯಪ್ರಾಧಾನ್ಯೇನ ಕಾವ್ಯಚಾರುತ್ವಪೇಕ್ಷಯಾ ಗುಣೇಭಾವೇ ಸತಿ ಗುಣೇ-

ಭೂತವ್ಯಂಗ್ಯತಾ, ಯಥೋದಾಹೃತಂ - ಅನುರಾಗವತೀ ಸಂಧ್ಯಾ ಇತ್ಯೇವಮಾದಿ .

ತಸ್ಯೈವ ಸ್ವಯಮುಕ್ತ್ಯಾ ಪ್ರಕಾಶೀಕೃತತ್ವೇನ ಗುಣೇಭಾವಃ, ಯಥೋದಾಹೃತಂ —

' ಸಂಕೇತಕಾಲಮನಸಂ ಇತ್ಯಾದಿ . ರಸಾದಿರೂಪವ್ಯಂಗ್ಯಸ್ಯ ಗುಣೇಭಾವೋ ರಸವದ-

ಲಂಕಾರೇ ದರ್ಶಿತಃ ; ತತ್ರ ಚ ತೇಷಾಮಾಧಿಕಾರಿಕವಾಕ್ಯಾರ್ಥಪೇಕ್ಷಯಾ ಗುಣೇಭಾವೋ

ವಿವಹನಪ್ರವೃತ್ತಭೃತ್ಯಾನುಯಾಯಿರಾಜವತ್ . ವ್ಯಂಗ್ಯಾಲಂಕಾರಸ್ಯ ಗುಣೇಭಾವೇ

ದೀಪಕಾದಿವಿಷಯಃ .

ಜ್ಯೋತ್ವೇನ . ವ್ಯಂಗ್ಯತ್ವಮಪಿ ಕದಾಚಿತ್ಪ್ರಾಧಾನ್ಯೇನ ಕದಾಚಿದ್ಗುಣಭಾವೇನ .

ತತ್ರಾದ್ಯೇ ಪಕ್ಷೇ ವಾಚ್ಯಾಲಂಕಾರಮಾರ್ಗಃ . ದ್ವಿತೀಯೇ ತು ಧ್ವನಾವಂತರ್ಭಾವಃ .

ತೃತೀಯೇ ತು ಗುಣೀಭೂತವ್ಯಂಗ್ಯರೂಪತಾ .

ಅಯಂ ಚ ಪ್ರಕಾರೋಽನ್ಯೇಷಾಮಪ್ಯಲಂಕಾರಾಣಾಮಸ್ತಿ ತೇಷಾಂ ತು ನ ಸರ್ವವಿಷಯಃ .

ಅತಿಶಯೋಕ್ತೇಸ್ತು ಸರ್ವಾಲಂಕಾರವಿಷಯೋಽಪಿ ಸಂಭವತೀತ್ಯಯಂ ವಿಶೇಷಃ .
ಯೇಷು

ಚಾಲಂಕಾರೇಷು ಸಾದೃಶ್ಯಮುಖೇನ ತತ್ತ್ವಪ್ರತಿಲಂಭಃ ಯಥಾ ರೂಪಕೋಪಮಾತುಲ್ಯಯೋಃ

ನಿರರ್ಥನಾದಿಷು ತೇಷು ಗಮ್ಯಮಾನಧರ್ಮಮುಖೇನೈವ ಯತ್ಸಾದೃಶ್ಯಂ ತದೇವ
ಶೋಭಾತಿಶಯ-

ಶಾಲಿ ಭವತೀತಿ ತೇ ಸರ್ವೇಽಪಿ ಚಾರುತ್ವಾತಿಶಯಯೋಗಿನಃ ಸಂತೋ
ಗುಣೀಭೂತವ್ಯ-

ಜ್ಯೋತ್ಸೃಷ್ಟವ ವಿಷಯಾಃ . ಸಮಾಸೋಕ್ತಾಕ್ಷೇಪಪರ್ಯಾಯೋಕ್ತಾದಿಷು ತು
ಗಮ್ಯಮಾನಾಂಶಾವಿ-

ನಾಭಾವೇನೈವ ತತ್ತ್ವವ್ಯವಸ್ಥಾನಾದ್ಗುಣೀಭೂತವ್ಯಂಗ್ಯತಾ ನಿರ್ವಿವಾದೈವ . ತತ್ರ ಚ
ಗುಣೀಭೂತವ್ಯಂಗ್ಯತಾಯಾಮಲಂಕಾರಾಣಾಂ ಕೇಷಾಂಚಿದಲಂಕಾರವಿಶೇಷಗರ್ಭತಾಯಾಂ
ನಿಯಮಃ .

ಯಥಾ ವ್ಯಾಜಸ್ತುತೇಃ ಪ್ರೇಯೋಽಲಂಕಾರಗರ್ಭತ್ವೇ . ಕೇಷಾಂಚಿದಲಂಕಾರಮಾತ್ರಗರ್ಭತಾಯಾಂ
ನಿಯಮಃ . ಯಥಾ ಸಂದೇಹಾದೀನಾಮುಪಮಾಗರ್ಭತ್ವೇ . ಕೇಷಾಂಚಿದಲಂಕಾರಾಣಾಂ

ಪರಸ್ಪ-

ರಗರ್ಭತಾಪಿ ಸಂಭವತಿ . ಯಥಾ ದೀಪಕೋಪಮಯೋಃ . ತತ್ರ ದೀಪಕಮುಪಮಾಗರ್ಭತ್ವೇನ
ಪ್ರಸಿದ್ಧಂ . ಉಪಮಾಪಿ ಕದಾಚಿದ್ಧೀಪಕಚ್ಛಾಯಾನುಯಾಯಿನೀ . ಯಥಾ

ಮಾಲೋಪಮಾ .

ತಥಾ ಹಿ ಪ್ರಭಾಮಹತ್ಯಾ ಶಿಖಯೇವ ದೀಪಃ ಇತ್ಯಾದೌ ಸ್ಫುಟೈವ ದೀಪಕಚ್ಛಾಯಾ
ಲಕ್ಷ್ಯತೇ .

ತದೇವಂ ವ್ಯಂಗ್ಯಾಂಶಸಂಸ್ಪರ್ಶೇ ಸತಿ ಚಾರುತ್ವಾತಿಶಯಯೋಗಿನೋ ರೂಪಕಾದಯೋಽ
ಲಂಕಾರಾಃ ಸರ್ವ ಏವ ಗುಣೀಭೂತವ್ಯಂಗ್ಯಸ್ಯ ಮಾರ್ಗಃ . ಗುಣೀಭೂತವ್ಯಂಗ್ಯತ್ವಂ

ಚ

ತೇಷಾಂ ತಥಾಜಾತೀಯಾನಾಂ ಸರ್ವೇಷಾಮೇವೋಕ್ತಾನುಕ್ತಾನಾಂ ಸಾಮಾನ್ಯಂ .
ತಲ್ಲಕ್ಷಣೇ ಸರ್ವ

ಏವೈತೇ ಸುಲಕ್ಷಿತಾ ಭವಂತಿ . ಏಕೈಕಸ್ಯ ಸ್ವರೂಪವಿಶೇಷಕಥನೇನ ತು ಸಾಮಾನ್ಯ-

ಲಕ್ಷಣರಹಿತೇನ ಪ್ರತಿಪಾದಪಾರೇನೇವ ಶಬ್ದಾ ನ ಶಕ್ಯಂತೇ ತತ್ತ್ವತೋ ನಿರ್ಜ್ಞಾತುಂ .
ಆನಂತ್ಯಾತ್ . ಅನಂತಾ ಹಿ ವಾಗ್ವಿಕಲ್ಪಾಸ್ತತ್ಪ್ರಕಾರಾ ಏವ ಚಾಲಂಕಾರಾಃ .
ಗುಣೇಭೂತವ್ಯಂಗ್ಯಸ್ಯ ಚ ಪ್ರಕಾರಾಂತರೇಣಾಪಿ ವ್ಯಂಗ್ಯಾರ್ಥಾನುಗಮಲಕ್ಷಣೇನ
ವಿಷಯತ್ವಮಸ್ಯೇವ . ತದಯಂ ಧ್ವನಿನಿಷ್ಯಂದರೂಪೋ ದ್ವಿತೀಯೋಽಪಿ
ಮಹಾಕವಿವಿಷ-

ಯೋಽತಿರಮಣೀಯೋ ಲಕ್ಷಣೀಯಃ ಸಹೃದಯೈಃ . ಸರ್ವಥಾ ನಾಸ್ಯೇವ
ಸಹೃದಯಹೃದಯಹಾ-

ರಿಣಃ ಕಾವ್ಯಸ್ಯ ಸ ಪ್ರಕಾರೋ ಯತ್ರ ನ ಪ್ರತೀಯಮಾನಾರ್ಥಸಂಸ್ಪರ್ಶೇನ
ಸೌಭಾಗ್ಯಂ .

ತದಿದಂ ಕಾವ್ಯರಹಸ್ಯಂ ಪರಮಿತಿ ಸೂರಿಭಿರ್ಭಾವನೀಯಂ .

ಮುಖ್ಯಾ ಮಹಾಕವಿಗಿರಾಮಲಂಕೃತಿಭೃತಾಮಪಿ .

ಪ್ರತೀಯಮಾನಚ್ಛಾಯೈಷಾ ಭೂಷಾ ಲಜ್ಜೇವ ಯೋಷಿತಾಂ .. 37..

ಅನಯಾ ಸುಪ್ರಸಿದ್ಧೋಽಪ್ಯರ್ಥಃ ಕಿಮಪಿ ಕಾಮನೀಯಕಮಾನೀಯತೇ .

ತದ್ಯಥಾ —

ವಿಶ್ರಂಭೋತ್ಥಾ ಮನ್ಮಥಾಜ್ಞಾವಿಧಾನೇ ಯೇ ಮುಗ್ಧಾಕ್ಷ್ಯಾಃ ಕೇಽಪಿ ಲೀಲಾವಿಶೇಷಾಃ .

ಅಕ್ಷಣಾಸ್ತೇ ಚೇತಸಾ ಕೇವಲೇನ ಸ್ಥಿತ್ವೈಕಾಂತೇ ಸಂತತಂ ಭಾವನೀಯಾಃ ..

ಇತ್ಯತ್ರ ಕೇಽಪೀತ್ಯನೇನ ಪದೇನ ವಾಚ್ಯಮಸ್ಪಷ್ಟಮಭಿದಧತಾ ಪ್ರತೀಯಮಾನಂ

ವಸ್ತುಕ್ಷಿಷ್ಟಮನಂತಮರ್ಪಯತಾ ಕಾ ಛಾಯಾ ನೋಪಪಾದಿತಾ .

ಅರ್ಥಾಂತರಗತಿಃ ಕಾಕ್ಷಾ ಯಾ ಚೈಷಾ ಪರಿದೃಶ್ಯತೇ .

ಸಾ ವ್ಯಂಗ್ಯಸ್ಯ ಗುಣೇಭಾವೇ ಪ್ರಕಾರಮಿಮಮಾಶ್ರಿತಾ .. 38..

ಯಾ ಚೈಷಾ ಕಾಕ್ಷಾ ಕ್ವಚಿದರ್ಥಾಂತರಪ್ರತೀತಿದೃಶ್ಯತೇ ಸ ವ್ಯಂಗ್ಯಸ್ಯಾರ್ಥಸ್ಯ

ಗುಣೇಭಾವೇ ಸತಿ ಗುಣೇಭೂತವ್ಯಂಗ್ಯಲಕ್ಷಣಂ ಕಾವ್ಯಪ್ರಭೇದಮಾಶ್ರಯತೇ .

ಯಥಾ —

'ಸ್ವಸ್ಥಾ ಭವಂತಿ ಮಯಿ ಜೀವತಿ ಧಾರ್ತರಾಷ್ಟ್ರಾಃ' .

ಯಥಾ ವಾ —

ಆಂ ಅಸತ್ಯಃ ಉಪರಮ ಪತಿವ್ರತೇ ನ ತ್ವಯಾ ಮಲಿನಿತಂ ಶೀಲಂ .

ಕಿಂ ಪುನರ್ಜನಸ್ಯ ಜಾಯೇವ ನಾಪಿತಂ ತಂ ನ ಕಾಮಯಾಮಹೇ ..

ಶಬ್ದಶಕ್ತಿರೇವ ಹಿ ಸ್ವಾಭಿಧೇಯಸಾಮರ್ಥ್ಯಕ್ಷಿಪ್ತಕಾಕುಸಹಾಯಾ ಸತ್ಯರ್ಥ-

ವಿಶೇಷಪ್ರತಿಪತ್ತಿಹೇತುರ್ನ ಕಾಕುಮಾತ್ರಂ . ವಿಷಯಾಂತರೇ ಸ್ವೇಚ್ಛಾಕೃತಾತ್ಮಾಕುಮಾತ್ರಾ-

ತ್ತಥಾವಿಧಾರ್ಥಪ್ರತಿಪತ್ಯಸಂಭವಾತ್ . ಸ ಚಾರ್ಥಃ ಕಾಕುವಿಶೇಷಸಹಾಯಶಬ್ದವ್ಯಾಪಾ-

ರೋಪಾರೂಢೋಽಪ್ಯರ್ಥಸಾಮರ್ಥ್ಯಲಭ್ಯ ಇತಿ ವ್ಯಂಗ್ಯರೂಪ ಏವ . ವಾಚಕತ್ವಾನುಗಮೇನೈ-
ತು ಯದಾ ತದ್ವಿಶಿಷ್ಟವಾಚ್ಯಪ್ರತೀತಿಸ್ತದಾ ಗುಣೀಭೂತವ್ಯಂಗ್ಯತಯಾ ತಥಾವಿಧಾರ್ಥ-

ದ್ಯೋತಿನಃ ಕಾವ್ಯಸ್ಯ ವ್ಯಪದೇಶಃ . ವ್ಯಂಗ್ಯವಿಶಿಷ್ಟವಾಚ್ಯಾಭಿಧಾಯಿನೋ ಹಿ
ಗುಣೀಭೂತವ್ಯಂಗ್ಯತ್ವಂ .

ಪ್ರಭೇದಸ್ಯಾಸ್ಯ ವಿಷಯೋ ಯಶ್ಚ ಯುಕ್ತ್ಯಾ ಪ್ರತೀಯತೇ .

ವಿಧಾತವ್ಯಾ ಸಹೃದಯೈರ್ನ ತತ್ರ ಧ್ವನಿಯೋಜನಾ .. 38..

ಸಂಕೀರ್ಣೋ ಹಿ ಕಶ್ಚಿದ್ಧ್ವನೇರ್ಗುಣೀಭೂತವ್ಯಂಗ್ಯಸ್ಯ ಚ ಲಕ್ಷ್ಯೇ ದೃಶ್ಯತೇ
ಮಾರ್ಗಃ . ತತ್ರ ಯಸ್ಯ ಯುಕ್ತಿಸಹಾಯತಾ ತತ್ರ ತೇನ ವ್ಯಪದೇಶಃ ಕರ್ತವ್ಯಃ . ನ

ಸರ್ವತ್ರ ಧ್ವನಿರಾಗಣಾ ಭವಿತವ್ಯಂ . ಯಥಾ

ಪತ್ಯುಃ ಶಿರಶ್ಚಂದ್ರಕಲಾಮನೇನ ಸ್ಪೃಶೇತಿ ಸಖ್ಯಾ ಪರಿಹಾಸಪೂರ್ವಂ .

ಸಾ ರಂಜಯಿತ್ವಾ ಚರಣೌ ಕೃತಾಶೀರ್ಮಾಲ್ಯೇನ ತಾಂ ನಿರ್ವಚನಂ ಜಘಾನ ..

ಯಥಾ ಚ —

ಪ್ರಯಚ್ಛತೋಚ್ಛ್ರೈಃ ಕುಸುಮಾನಿ ಮಾನಿನೀ ವಿಪಕ್ಷಗೋತ್ರಂ ದಯಿತೇನ ಲಂಭಿತಾ .

ನ ಕಿಂಚಿದೂಚೇ ಚರಣೇನ ಕೇವಲಂ ಲಿಲೇಖ ಬಾಷ್ಪಾಕುಲಲೋಚನಾ ಭುವಂ ..

ಇತ್ಯತ್ರ ನಿರ್ವಚನಂ ಜಘಾನ' ನ ಕಿಂಚಿದೂಚೇ ಇತಿ ಪ್ರತಿಷೇಧಮುಖೇನ ವ್ಯ-

ಜ್ಞಸ್ಯಾರ್ಥಸ್ಯೋಕ್ತ್ಯಾ ಕಿಂಚಿದ್ವಿಷಯೀಕೃತತ್ವಾದ್ ಗುಣೀಭಾವ ಏವ ಶೋಭತೇ .

ಯದಾ

ವಕ್ರೋಕ್ತಿಂ ವಿನಾ ವ್ಯಂಗ್ಯೋಽರ್ಥಸ್ತಾತ್ಪರ್ಯೇಣ ಪ್ರತೀಯತೇ ತದಾ ತಸ್ಯ
ಪ್ರಾಧಾನ್ಯಂ .

ಯಥಾ ಏವಂ ವಾದಿನಿ ದೇವಷೌಽ ಇತ್ಯಾದೌ . ಇಹ ಪುನರುಕ್ತಿಭಂಗ್ಯಾಸ್ತೀತಿ ವಾಚ್ಯ-
ಸ್ಯಾಪಿ ಪ್ರಾಧಾನ್ಯಂ . ತಸ್ಮಾನ್ನಾತ್ರಾನುರಣನರೂಪವ್ಯಂಗ್ಯಧ್ವನಿವ್ಯಪದೇಶೋ

ವಿಧೇಯಃ .

ಪ್ರಕಾರೋಽಯಂ ಗುಣೀಭೂತವ್ಯಂಗ್ಯೋಽಪಿ ಧ್ವನಿರೂಪತಾಂ .

ಧತ್ತೇ ರಸಾದಿತಾತ್ಪರ್ಯಪರ್ಯಾಲೋಚನಯಾ ಪುನಃ .. 40..

ಗುಣೀಭೂತವ್ಯಂಗ್ಯೋಽಪಿ ಕಾವ್ಯಪ್ರಕಾರೋ ರಸಭಾವಾದಿತಾತ್ಪರ್ಯಾಲೋಚನೇ

ಪುನರ್ಧ್ವನಿರೇವ ಸಂಪದ್ಯತೇ . ಯಥಾತ್ಪ್ರವಾನಂತರೋದಾಹೃತೇ ಶ್ಲೋಕದ್ವಯೇ .

ಯಥಾ ಚ —

ದುರಾರಾಧಾ ರಾಧಾ ಸುಭಗ ಯದನೇನಾಪಿ ಮೃಜತ-

ಸ್ತವೈತತ್ಪ್ರಾಣೇಶಾಜಘನವಸನೇನಾಶ್ರು ಪತಿತಂ .

ಕರೋರಂ ಸ್ತ್ರೀಚೇತಸ್ತದಲಮುಪಚಾರೈರ್ವಿರಮ ಹೇ

ಕ್ರಿಯಾತ್ಕಲ್ಯಾಣಂ ವೋ ಹರಿರನುನಯೇಷ್ಟೇವಮುದಿತಃ ..

ಏವಂ ಸ್ಥಿತೇ ಚ ನೃಕ್ಕಾರೋ ಹ್ಯಯಮೇವ ಇತ್ಯಾದಿಶ್ಲೋಕನಿರ್ದಿಷ್ಟಾನಾಂ
ಪದಾನಾಂ ವ್ಯಂಗ್ಯವಿಶಿಷ್ಟವಾಚ್ಯಪ್ರತಿಪಾದನೇಽಪ್ಯೇತದ್ವಾಕ್ಯಾರ್ಥಭೂತರಸಾಪೇಕ್ಷಯಾ
ವ್ಯಂಜಕತ್ವಮುಕ್ತಂ . ನೀ ತೇಷಾಂ ಪದಾನಾಮರ್ಥಾಂತರಸಂಕ್ರಮಿತವಾಚ್ಯಧ್ವನಿಭ್ರಮೋ
ವಿಧಾತವ್ಯಃ, ವಿವಕ್ಷಿತವಾಚ್ಯತ್ವಾತ್ತೇಷಾಂ . ತೇಷು ಹಿ ವ್ಯಂಗ್ಯವಿಶಿಷ್ಟತ್ವಂ
ವಾಚ್ಯಸ್ಯ ಪ್ರತೀಯತೇ ನ ತು ವ್ಯಂಗ್ಯರೂಪಪರಿಣತತ್ವಂ . ತಸ್ಮಾದ್ವಾಕ್ಯಂ ತತ್ರ
ಧ್ವನಿಃ, ಪದಾನಿ ತು ಗುಣೀಭೂತವ್ಯಂಗ್ಯಾನಿ . ನ ಚ ಕೇವಲಂ ಗುಣೀಭೂತವ್ಯಂಗ್ಯಾ-
ನ್ಯೇವ ಪದಾನ್ಯಲಕ್ಷ್ಯಕ್ರಮವ್ಯಂಗ್ಯಧ್ವನೇರ್ವ್ಯಂಜಕಾನಿ ಯಾವದರ್ಥಾಂತರಸಂಕ್ರಮಿತ-

ವಾಚ್ಯಾನಿ ಧ್ವನಿಪ್ರಭೇದರೂಪಾಣ್ಯಪಿ . ಯಥಾತ್ಮೈವ ಶ್ಲೋಕೇ ರಾವಣ ಇತ್ಯಸ್ಯ
ಪ್ರಭೇದಾ-
ನ್ತರರೂಪವ್ಯಂಜಕತ್ವಂ . ಯತ್ರ ತು ವಾಕ್ಯೇ ರಸಾದಿತಾತ್ಪರ್ಯಂ ನಾಸ್ತಿ ಗುಣೀಭೂತ-
ವ್ಯಂಗ್ಯೈಃ ಪದೈರುದ್ಭಾಸಿತೇಽಪಿ ತತ್ರ ಗುಣೀಭೂತವ್ಯಂಗ್ಯತ್ವೈವ ಸಮುದಾಯಧರ್ಮಃ

ಯಥಾ —

ರಾಜಾನಮಪಿ ಸೇವಂತೇ ವಿಷಮಮಪ್ಯುಪಯುಂಜತೇ .

ರಮಂತೇ ಚ ಸಹ ಸ್ತ್ರೀಭಿಃ ಕುಶಲಾಃ ಖಲು ಮಾನವಾಃ ..

ಇತ್ಯಾದೌ . ವಾಚ್ಯವ್ಯಂಗ್ಯಯೋಃ ಪ್ರಾಧಾನ್ಯಾಪ್ರಾಧಾನ್ಯವಿವೇಕೇ ಪರಃ ಪ್ರಯತ್ನೋ
ವಿಧಾತವ್ಯಃ, ಯೇನ ಧ್ವನಿಗುಣೀಭೂತವ್ಯಂಗ್ಯಯೋರಲಂಕಾರಾಣಾಂ ಚಾಸಂಕೀರ್ಣೋ
ವಿಷಯಃ

ಸುಜ್ಞಾತೋ ಭವತಿ . ಅನ್ಯಥಾ ತು ಪ್ರಸಿದ್ಧಾಲಂಕಾರವಿಷಯ ಏವ ವ್ಯಾಮೋಹಃ
ಪ್ರವ-

ರ್ತತೇ . ಯಥಾ —

ಲಾವಣ್ಯದ್ರವಿಣವ್ಯಯೋ ನ ಗಣಿತಃ ಕ್ಲೇಶೋ ಮಹಾನ್ ಸ್ವೀಕೃತಃ

ಸ್ವಚ್ಛಂದಸ್ಯ ಸುಖಂ ಜನಸ್ಯ ವಸತಶ್ಚಿಂತಾನಲೋ ದೀಪಿತಃ .

ಏಷಾಪಿ ಸ್ವಯಮೇವ ತುಲ್ಯರಮಣಾಭಾವಾದ್ವರಾಕೀ ಹತಾ

ಕೋಽರ್ಥಶ್ಚೇತಸಿ ವೇಧಸಾ ವಿನಿಹಿತಸ್ತನ್ವ್ಯಾಸ್ತನುಂ ತನ್ವತಾ ..

ಇತ್ಯತ್ರ ವ್ಯಾಜಸ್ತುತಿರಲಂಕಾರ ಇತಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾಯಿ ಕೇನಚಿತ್ತನ್ನ ಚತುರಸ್ರಂ,

ಯತೋಽಸ್ಯಾಭಿಧೇಯಸ್ಯೈತದಲಂಕಾರಸ್ವರೂಪಮಾತ್ರಪರ್ಯವಸಾಯಿತ್ತೇ ನ
ಸುಶ್ಲಿಷ್ಟಾ .

ಯತೋ ನ ತಾವದಯಂ ರಾಗಿಣಃ ಕಸ್ಯಚಿದ್ವಿಕಲ್ಪಃ . ತಸ್ಯ¹ ಏಷಾಪಿ ಸ್ವಯಮೇವ

ತುಲ್ಯರಮಣಾಭಾವಾದ್ವರಾಕೀ ಹತಾ ಇತ್ಯೇವಂವಿಧೋಕ್ತನುಪಪತ್ತೇಃ . ನಾಪಿ
ನೀರಾಗಸ್ಯಃ;

ತಸ್ಯೈವಂವಿಧವಿಕಲ್ಪಪರಿಹಾರೈಕವ್ಯಾಪಾರತ್ವಾತ್ . ನ ಚಾಯಂ ಶ್ಲೋಕಃ
ಕ್ಷಚಿತ್ಪ್ರಬಂಧ ಇತಿ ಶ್ರೂಯತೇ, ಯೇನ ತತ್ರೈಕರಣಾನುಗತಾರ್ಥತಾಸ್ಯ ಪರಿಕಲ್ಪ್ಯತೇ .
ತಸ್ಮಾದಪ್ರಸ್ತುತಪ್ರಶಂಸೇಯಂ . ಯಸ್ಮಾದನೇನ ವಾಚ್ಯೇನ ಗುಣೀಭೂತಾತ್ಮನಾ
ನಿಸ್ಸಾ-

ಮಾನ್ಯಗುಣಾವಲೋಪಾಧ್ಯಾತಸ್ಯ ನಿಜಮಹಿಮೋತ್ಕರ್ಷಜನಿತಸಮತ್ವರಜನಜ್ವರಸ್ಯ
ವಿಶೇಷಜ್ಞಮಾತ್ಮನೋ ನ ಕಂಚಿದೇವಾಪರಂ ಪಶ್ಯತಃ ಪರಿದೇವಿತಮೇತದಿತಿ
ಪ್ರಕಾಶ್ಯತೇ .

ತಥಾ ಚಾಯಂ ಧರ್ಮಕೀರ್ತೇಃ ಶ್ಲೋಕ ಇತಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಃ . ಸಂಭಾವ್ಯತೇ ಚ ತಸ್ಯೈವ .
ಯಸ್ಮಾತ್ —

ಅನದ್ಯವಸಿತಾವಗಾಹನಮನಲ್ಪಧೀಶಕ್ತಿನಾ-
ಪ್ಯದ್ಯಷ್ಟಪರಮಾರ್ಥತತ್ತ್ವ ಮಧಿಕಾಭಿಯೋಗೈರಪಿ .

ಮತಂ ಮಮ ಜಗತ್ಯಲಬ್ಧಸದೃಶಪ್ರತಿಗ್ರಾಹಕಂ
ಪ್ರಯಾಸ್ಯತಿ ಪಯೋನಿಧೇಃ ಪಯ ಇವ ಸ್ವದೇಹೇ ಜರಾಂ ..

ಇತ್ಯನೇನಾಪಿ ಶ್ಲೋಕೇನೈವಂವಿಧೋಽಭಿಪ್ರಾಯಃ ಪ್ರಕಾಶಿತ ಏವ . ಅಪ್ರಸ್ತುತ-
ಪ್ರಶಂಸಾಯಾಂ ಚ ಯದ್ವಾಚ್ಯಂ ತಸ್ಯ ಕದಾಚಿದ್ವಿವಕ್ಷಿತತ್ವಂ, ಕದಾಚಿದವಿವಕ್ಷಿತತ್ವಂ,
ಕದಾಚಿದ್ವಿವಕ್ಷಿತಾವಿವಕ್ಷಿತತ್ವಮಿತಿ ತ್ರಯೀ ಬಂಧಚ್ಛಾಯಾ . ತತ್ರ ವಿವಕ್ಷಿತ-
ತ್ವಂ ಯಥಾ —

ಪರಾರ್ಥೇ ಯಃ ಪೀಡಾಮನುಭವತಿ ಭಂಗೇಽಪಿ ಮಧುರೋ
ಯದೀಯಃ ಸರ್ವೇಷಾಮಿಹ ಖಲು ವಿಕಾರೋಽಪ್ಯಭಿಮತಃ .

ನ ಸಂಪ್ರಾಪ್ತೋ ವೃದ್ಧಿಂ ಯದಿ ಸ ಭೃಶಮಕ್ಷೇತ್ರಪತಿತಃ
ಕಿಮಿಕ್ಷೋರ್ದೋಷೋಽಸೌ ನ ಪುನರಗುಣಾಯಾ ಮರುಭುವಃ ..

ಯಥಾ ವಾ ಮಮೈವ —

ಅಮೀ ಯೇ ದೃಶ್ಯಂತೇ ನನು ಸುಭಗರೂಪಾಃ ಸಫಲತಾ
ಭವತ್ಯೇಷಾಂ ಯಸ್ಯ ಕ್ಷಣಮುಪಗತಾನಾಂ ವಿಷಯತಾಂ .

ನಿರಾಲೋಕೇ ಲೋಕೇ ಕಥಮಿದಮಹೋ ಚಕ್ಷುರಧುನಾ
ಸಮಂ ಜಾತಂ ಸರ್ವೈರ್ನ ಸಮಮಥವಾನ್ಯೈರವಯವೈಃ ..

ಅನಯೋರ್ಹಿ ದ್ವಯೋಃ ಶ್ಲೋಕಯೋರಿಕ್ಷುಚಕ್ಷುಷೀ ವಿವಕ್ಷಿತಸ್ವರೂಪೇ ಏವ ನ ಚ
ಪ್ರಸ್ತುತೇ . ಮಹಾಗುಣಸ್ಯಾವಿಷಯಪತಿತ್ವಾದಪ್ರಾಪ್ತಪರಭಾಗಸ್ಯ ಕಸ್ಯಚಿತ್ಸ್ವರೂಪ-

ಮುಪವರ್ಣಯಿತುಂ ದ್ವಯೋರಪಿ ಶ್ಲೋಕಯೋಸ್ತಾತ್ಪರ್ಯೇಣ ಪ್ರಸ್ತುತತ್ವಾತ್ .
ಅವಿವಕ್ಷಿತ-

ತ್ವಂ ಯಥಾ —

ಕಸ್ತ್ವಂ ಭೋಃ ಕಥಯಾಮಿ ದೈವಹತಕಂ ಮಾಂ ವಿದ್ಧಿ ಶಾಖೋಟಕಂ
 ವೈರಾಗ್ಯಾದಿವ ವಕ್ಷಿ ಸಾಧು ವಿದಿತಂ ಕಸ್ಮಾದಿದಂ ಕಥ್ಯತೇ .
 ವಾಮೇನಾತ್ರ ವಟಸ್ತಮಧ್ವಗಜನಃ ಸರ್ವಾತ್ಮನಾ ಸೇವತೇ
 ನ ಚ್ಚಾಯಾಪಿ ಪರೋಪಕಾರಕರಿಣೋ ಮಾರ್ಗಸ್ಥಿತಸ್ಯಾಪಿ ಮೇ ..
 ನ ಹಿ ವೃಕ್ಷವಿಶೇಷೇಣ ಸಹೋಕ್ತಿಪ್ರತ್ಯುಕ್ತೀ ಸಂಭವತ ಇತ್ಯವಿವಕ್ಷಿತಾಭಿಧೇ-
 ಯೇನೈವಾನೇನ ಶ್ಲೋಕೇನ ಸಮೃದ್ಧಾಸತ್ತುರುಷಸಮೀಪವರ್ತಿನೋ ನಿರ್ಧನಸ್ಯ
 ಕಸ್ಯಚಿ-
 ನ್ಮನಸ್ವಿನಃ ಪರಿದೇವಿತಂ ತಾತ್ಪರ್ಯೇಣ ವಾಕ್ಯಾರ್ಥೀಕೃತಮಿತಿ ಪ್ರತೀಯತೇ .
 ವಿವಕ್ಷಿತತ್ವಾವಿವಕ್ಷಿತತ್ವಂ ಯಥಾ —
 ಉತ್ಪಥಜಾತಾಯಾ ಅಶೋಭನಾಯಾ ಫಲಕುಸುಮಪತ್ರರಹಿತಾಯಾಃ .
 ಬದರ್ಯಾ ವೃತ್ತಿಂ ದದತ್ಪಾಮಾರಃ ಭೋಃ ಹಸಿಷ್ಯಸೇ ..
 ಅತ್ರ ಹಿ ವಾಚ್ಯಾರ್ಥೋ ನಾತ್ಯಂತಂ ಸಂಭವೀ ನ ಚಾಸಂಭವೀ . ತಸ್ಮಾದ್ವಾ-
 ಚ್ಯವ್ಯಂಗ್ಯಯೋಃ ಪ್ರಾಧಾನ್ಯಾಪ್ರಾಧಾನ್ಯೇ ಯತ್ನತೋ ನಿರೂಪಣೇಯೇ .
 ಪ್ರಧಾನಗುಣಭಾವಾಭ್ಯಾಂ ವ್ಯಂಗ್ಯಸ್ಯೈವಂ ವ್ಯವಸ್ಥಿತೇ .
 ಕಾವ್ಯೇ ಉಭೇ ತತೋನ್ಯದ್ಯತ್ತಚ್ಚಿತ್ರಮಭಿಧೀಯತೇ .. 41
 ಚಿತ್ರಂ ಶಬ್ದಾರ್ಥಭೇದೇನ ದ್ವಿವಿಧಂ ಚ ವ್ಯವಸ್ಥಿತಂ .
 ತತ್ರ ಕಿಂಚಿಚ್ಛಬ್ದಚಿತ್ರಂ ವಾಚ್ಯಚಿತ್ರಮತಃ ಪರಂ .. 42..
 ವ್ಯಂಗ್ಯಸ್ಯಾರ್ಥಸ್ಯ ಪ್ರಾಧಾನ್ಯೇ ಧ್ವನಿಸಂಜ್ಞಿತಕಾವ್ಯಪ್ರಕಾರಃ ಗುಣಭಾವೇ ತು
 ಗುಣೋಭೂತವ್ಯಂಗ್ಯತಾ . ತತೋನ್ಯದ್ರಸಭಾವಾದಿತಾತ್ಪರ್ಯರಹಿತಂ ವ್ಯಂಗ್ಯಾರ್ಥವಿಶೇ-
 ಷಪ್ರಕಾಶನಶಕ್ತಿಶೂನ್ಯಂ ಚ ಕಾವ್ಯಂ ಕೇವಲವಾಚ್ಯವಾಚಕವೈಚಿತ್ರ್ಯಮಾತ್ರಾಶ್ರಯೇಣೋ-

ಪನಿಬದ್ಧಮಾಲೇಖ್ಯಪ್ರಖ್ಯಂ ಯದಾಭಾಸತೇ ತಚ್ಚಿತ್ರಂ . ನ ತನ್ಮುಖ್ಯಂ ಕಾವ್ಯಂ .
 ಕಾವ್ಯಾನುಕಾರೋ ಹ್ಯಸೌ . ತತ್ರ ಕಿಂಚಿಚ್ಛಬ್ದಚಿತ್ರಂ ಯಥಾ ದುಷ್ಕರಯಮಕಾದಿ .
 ವಾಚ್ಯಚಿತ್ರಂ ತತಃ ಶಬ್ದಚಿತ್ರಾದನ್ಯದ್ವ್ಯಂಗ್ಯಾರ್ಥಸಂಸ್ಪರ್ಶರಹಿತಂ ಪ್ರಾಧಾನ್ಯೇನ
 ವಾಕ್ಯಾರ್ಥತಯಾ ಸ್ಥಿತಂ ರಸಾದಿತಾತ್ಪರ್ಯರಹಿತಮುತ್ಪ್ರೇಕ್ಷಾದಿ .
 ಅಥ ಕಿಮಿದಂ ಚಿತ್ರಂ ನಾಮ ? ಯತ್ರ ನ ಪ್ರತೀಯಮಾನಾರ್ಥಸಂಸ್ಪರ್ಶಃ . ಪ್ರತೀ-
 ಯಮಾನೋ ಹ್ಯರ್ಥಸ್ತಿಭೇದಃ ಪ್ರಾಕೃದರ್ಶಿತಃ . ತತ್ರ ಯತ್ರ ವಸ್ತು ಲಂಕಾರಾಂತರಂ
 ವಾ
 ವ್ಯಂಗ್ಯಂ ನಾಸ್ತಿ ಸ ನಾಮ ಚಿತ್ರಸ್ಯ ಕಲ್ಪ್ಯತಾಂ ವಿಷಯಃ . ಯತ್ರ ತು ರಸಾದೀನಾ-
 ಮವಿಷಯತ್ವಂ ಸ ಕಾವ್ಯಪ್ರಕಾರೋ ನ ಸಂಭವತ್ಯೇವ . ಯಸ್ಮಾದವಸ್ತುಸಂಸ್ಪರ್ಶಿತಾ
 ಕಾವ್ಯಸ್ಯ ನೋಪಪದ್ಯತೇ . ವಸ್ತು ಚ ಸರ್ವಮೇವ ಜಗದ್ಗತಮವಶ್ಯಂ ಕಸ್ಯಚಿದ್ರ-

ಸಸ್ಯ ಭಾವಸ್ಯ ವಾಂಗತ್ವಂ ಪ್ರತಿಪದ್ಯತೇ ಅಂತತೋ ವಿಭಾವತ್ವೇನ . ಚಿತ್ರವೃತ್ತಿವಿ-
ಶೇಷಾ ಹಿ ರಸಾದಯಃ . ನ ಚ ತದಸ್ತಿ ವಸ್ತು ಕಿಂಚಿದ್ಧ್ಯನ್ನ ಚಿತ್ರವೃತ್ತಿವಿಶೇಷ-
ಮುಪಜನಯತಿ ತದನುತ್ಪಾದನೇ ವಾ ಕವಿವಿಷಯತ್ವೇವ ತಸ್ಯ ನ ಸ್ಯಾತ್ ಕವಿವಿಷ-
ಯಶ್ಚ ಚಿತ್ರತಯಾ ಕಶ್ಚಿನ್ನಿರೂಪ್ಯತೇ .

ಅತ್ರೋಚ್ಯತೇ — ಸತ್ಯಂ ನ ತಾದೃಕ್ಕಾವ್ಯಪ್ರಕಾರೋಽಸ್ತಿ ಯತ್ರ ರಸಾದೀನಾಮು-
ಪ್ರತೀತಿಃ . ಕಿಂ ತು ಯದಾ ರಸಭಾವಾದಿವಿವಕ್ಷಾಶೂನ್ಯಃ ಕವಿಃ ಶಬ್ದಾಲಂಕಾರ-
ಮರ್ಥಾಲಂಕಾರಂ ವೋಪನಿಬಧ್ನಾತಿ ತದಾ ತದ್ವಿವಕ್ಷಾಪೇಕ್ಷಯಾ ರಸಾದಿಶೂನ್ಯತಾರ್ಥಸ್ಯ
ಪರಿಕಲ್ಪ್ಯತೇ . ವಿವಕ್ಷೋಪಾರೂಢ ಏವ ಹಿ ಕಾವ್ಯೇ ಶಬ್ದಾನಾಮರ್ಥಃ . ವಾಚ್ಯಸಾಮ-
ರ್ಥ್ಯವಶೇನ ವಾ ಕವಿವಿವಕ್ಷಾವಿರಹೇಽಪಿ ತಥಾವಿಧೇ ವಿಷಯೇ ರಸಾದಿಪ್ರತೀತಿರ್ಭವಂತೀ
ಪರಿದುರ್ಬಲಾ ಭವತೀತ್ಯನೇನಾಪಿ ಪ್ರಕಾರೇಣ ನೀರಸತ್ವಂ ಪರಿಕಲ್ಪ್ಯ ಚಿತ್ರವಿಷಯೋ
ವ್ಯವಸ್ಥಾಪ್ಯತೇ . ತದಿದಮುಕ್ತಂ —

'ರಸಭಾವಾದಿವಿಷಯವಿವಕ್ಷಾವಿರಹೇ ಸತಿ .

ಅಲಂಕಾರನಿಬಂಧೋ ಯಃ ಸ ಚಿತ್ರವಿಷಯೋ ಮತಃ ..

ರಸಾದಿಷು ವಿವಕ್ಷಾ ತು ಸ್ಯಾತ್ಪ್ರಾತ್ಯರ್ಥವತೀ ಯದಾ .

ತದಾ ನಾಸ್ತೈವ ತತ್ಕಾವ್ಯಂ ಧ್ವನೀರ್ಯತ್ರ ನ ಗೋಚರಃ ..

ಏತಚ್ಚ ಚಿತ್ರಂ ಕವೀನಾಂ ವಿಶೃಂಖಲಗಿರಾಂ ರಸಾದಿತಾತ್ಪರ್ಯಮನಪೇಕ್ಷೈವ
ಕಾವ್ಯ-

ಪ್ರವೃತ್ತಿದರ್ಶನಾದಸ್ಮಾಭಿಃ ಪರಿಕಲ್ಪಿತಂ . ಇದಾನೀಂತನಾನಾಂ ತು ನ್ಯಾಯ್ಯೇ
ಕಾವ್ಯನಯವ್ಯವಸ್ಥಾಪನೇ ಕ್ರಿಯಮಾಣೇ ನಾಸ್ತೈವ ಧ್ವನಿವ್ಯತಿರಿಕ್ತಃ ಕಾವ್ಯ-
ಪ್ರಕಾರಃ . ಯತಃ ಪರಿಪಾಕವತಾಂ ಕವೀನಾಂ ರಸಾದಿತಾತ್ಪರ್ಯವಿರಹೇ ವ್ಯಾಪಾರ
ಏವ ನ ಶೋಭತೇ . ರಸಾದಿತಾತ್ಪರ್ಯೇ ಚ ನಾಸ್ತೈವ ತದ್ವಸ್ತು ಯದಭಿಮತರಸಾಂಗತಾಂ
ನೀಯಮಾನಂ ನ ಪ್ರಗುಣೀಭವತಿ . ಅಚೇತನಾ ಪಿ ಹಿ ಭಾವಾ ಯಥಾಯಥಮುಚಿತ-

ರಸವಿಭಾವತಯಾ ಚೇತನವೃತ್ತಾಂತಯೋಜನಯಾ ವಾ ನ ಸಂತ್ಯೇವ ತೇ ಯೇ
ಯಾಂತಿ ನ

ರಸಾಂಗತಾಂ . ತಥಾ ಚೇದಮುಚ್ಯತೇ —

ಅಪಾರೇ ಕಾವ್ಯಸಂಸಾರೇ ಕವಿರೇಕಃ ಪ್ರಜಾಪತಿಃ .

ಯಥಾಸ್ಮೈ ರೋಚತೇ ವಿಶ್ವಂ ತಥೇದಂ ಪರಿವರ್ತತೇ ..

ಶೃಂಗಾರೀ ಚೇತ್ಕವಿಃ ಕಾವ್ಯೇ ಜಾತಂ ರಸಮಯಂ ಜಗತ್ .

ಸ ಏವ ವೀತರಾಗಶ್ಚೇನ್ನೀರಸಂ ಸರ್ವಮೇವ ತತ್ ..

ಭಾವಾನಚೇತನಾನಪಿ ಚೇತನವಚ್ಚೇತನಾನಚೇತನವತ್ .

ವ್ಯವಹಾರಯತಿ ಯಥೇಷ್ಟಂ ಸುಕವಿಃ ಕಾವ್ಯೇ ಸ್ವತಂತ್ರತಯಾ ..

ತನ್ಮಾನ್ಮಾಸ್ತೇವ ತದ್ವಸ್ತು ಯತ್ಸರ್ವಾತ್ಮನಾ ರಸತಾತ್ಪರ್ಯವತಃ ಕವೇಸ್ತದಿ-
ಚ್ಚಯಾ ತದಭಿಮತರಸಾಂಗತಾಂ ನ ಧತ್ತೇ . ತಥೋಪನಿಬದ್ಯಮಾನಂ ವಾ ನ
ಚಾರುತ್ವಾ-

ತಿಶಯಂ ಪುಷ್ಪಾತಿ . ಸರ್ವಮೇತಚ್ಚ ಮಹಾಕವೀನಾಂ ಕಾವ್ಯೇಷು ದೃಶ್ಯತೇ .
ಅಸ್ಮಾಭಿ-

ರಪಿ ಸ್ವೇಷು ಕಾವ್ಯಪ್ರಬಂಧೇಷು ಯಥಾಯಥಂ ದರ್ಶಿತಮೇವ . ಸ್ಥಿತೇ ಚೈವಂ ಸರ್ವ
ಏವ

ಕಾವ್ಯಪ್ರಕಾರೋ ನ ಧ್ವನಿಧರ್ಮತಾಮತಿಪತತಿ ರಸಾದ್ಯಪೇಕ್ಷಾಯಾಂ ಕವೇರ್ಗುಣೀಭೂತವ್ಯ-

ಜ್ಞ್ಯಲಕ್ಷಣೋಽಪಿ ಪ್ರಕಾರಸ್ತದಂಗತಾಮವಲಂಬತ ಇತ್ಯುಕ್ತಂ ಪ್ರಾಕ್ . ಯದಾ ತು
ಚಾಟುಷು ದೇವತಾಸ್ತುತಿಷು ವಾ ರಸಾದೀನಾಮಂಗತಯಾ ವ್ಯವಸ್ಥಾನಂ
ಹೃದಯವತೀಷು ಚ

ಸುಪ್ರಜ್ಞಕಗಾಥಾಸು ಕಾಸುಚಿದ್ವ್ಯಂಗ್ಯವಿಶಿಷ್ಟವಾಚ್ಯೇ ಪ್ರಾಧಾನ್ಯಂ ತದಪಿ
ಗುಣೀಭೂತ-

ವ್ಯಂಗ್ಯಸ್ಯ ಧ್ವನಿನಿಷ್ಪಂದಭೂತತ್ವಮೇವೇತ್ಯುಕ್ತಂ ಪ್ರಾಕ್ . ತದೇವಮಿದಾನೀಂತನಕವಿ-

ಕಾವ್ಯನಯೋಪದೇಶೇ ಕ್ರಿಯಮಾಣೇ ಪ್ರಾಥಮಿಕಾನಾಮಭ್ಯಾಸಾರ್ಥಿನಾಂ ಯದಿ
ಪರಂ ಚಿತ್ತೇಣ

ವ್ಯವಹಾರಃ, ಪ್ರಾಪ್ತಪರಿಣತೀನಾಂ ತು ಧ್ವನಿರೇವ ಕಾವ್ಯಮಿತಿ ಸ್ಥಿತಮೇತತ್ .

ತದಯಮತ್ರ ಸಂಗ್ರಹಃ —

ಯಸ್ಮಿನ್ ರಸೋ ವಾ ಭಾವೋ ವಾ ತಾತ್ಪರ್ಯೇಣ ಪ್ರಕಾಶತೇ .

ಸಂವೃತ್ಯಾಭಿಹಿತೌ ವಸ್ತು ಯತ್ರಾಲಂಕಾರ ಏವ ವಾ ..

ಕಾವ್ಯಾಧ್ವನಿ ಧ್ವನಿವ್ಯಂಗ್ಯಪ್ರಾಧಾನ್ಯೈಕನಿಬಂಧನಃ .

ಸರ್ವತ್ರ ತತ್ರ ವಿಷಯೀ ಜ್ಞೇಯಃ ಸಹೃದಯೈರ್ಜನೈಃ ..

ಸಗುಣೀಭೂತವ್ಯಂಗ್ಯೈಃ ಸಾಲಂಕಾರೈಃ ಸಹ ಪ್ರಭೇದೈಃ ಸ್ವೈಃ .

ಸಂಕರಸಂಸೃಷ್ಟಿಭ್ಯಾಂ ಪುನರಪ್ಯುದ್ಯೋತತೇ ಬಹುಧಾ .. 43..

ತಸ್ಯ ಚ ಧ್ವನೇಃ ಸ್ವಪ್ರಭೇದೈರ್ಗುಣೀಭೂತವ್ಯಂಗ್ಯೇನ ವಾಚ್ಯಾಲಂಕಾರೈಶ್ಚ ಸಂಕರ-
ಸಂಸೃಷ್ಟಿವ್ಯವಸ್ಥಾಯಾಂ ಕ್ರಿಯಮಾಣಾಯಾಂ ಬಹುಪ್ರಭೇದತಾ ಲಕ್ಷ್ಯೇ ದೃಶ್ಯತೇ .

ತಥಾಹಿ

ಸ್ವಪ್ರಭೇದಸಂಕೀರ್ಣಃ, ಸ್ವಪ್ರಭೇದಸಂಸೃಷ್ಟೋ ಗುಣೀಭೂತವ್ಯಂಗ್ಯಸಂಕೀರ್ಣೋ
ಗುಣೀಭೂತವ್ಯ-

ಜ್ಞಾನಂಸೃಷ್ಟೋ ವಾಚ್ಯಾಲಂಕಾರಾಂತರಸಂಕೀರ್ಣೋ ವಾಚ್ಯಾಲಂಕಾರಾಂತರಸಂಸೃಷ್ಟಃ
ಸಂಸೃಷ್ಟಾ-

ಲಂಕಾರಸಂಕೀರ್ಣಃ ಸಂಸೃಷ್ಟಾಲಂಕಾರಸಂಸೃಷ್ಟಶ್ಚೇತಿ ಬಹುಧಾ ಧ್ವನಿಃ ಪ್ರಕಾಶತೇ .
ತತ್ರ ಸ್ವಪ್ರಭೇದಸಂಕೀರ್ಣತ್ವಂ ಕದಾಚಿದನುಗ್ರಾಹ್ಯಾನುಗ್ರಾಹಕಭಾವೇನ . ಯಥಾ —
'ಏವಂವಾದಿನಿ ದೇವರ್ಷಾಃ ಇತ್ಯಾದೌ . ಅತ್ರ ಹ್ಯರ್ಥಶಕ್ಯುಧ್ವವಾನುರಣನರೂಪವ್ಯಂಗ್ಯ-

ಧ್ವನಿಪ್ರಭೇದೇನಾಲಕ್ಷ್ಯಕ್ರಮವ್ಯಂಗ್ಯಧ್ವನಿಪ್ರಭೇದೋಽನುಗ್ರಹ್ಯಮಾಣಃ ಪ್ರತೀಯತೇ
. ಏವಂ

ಕದಾಚಿತ್ಪ್ರಭೇದದ್ವಯಸಂಪಾತಸಂದೇಹೇನ . ಯಥಾ —

ಕ್ಷಣಪ್ರಾಘುಣಿಕಾ ದೇವರ ಏಷಾ ಜಾಯಯಾ ಕಿಮಪಿ ತೇ ಭಣಿತಾ .

ರೋದಿತಿ ಶೂನ್ಯವಲಭೀಗೃಹೇಽನುನೀಯತಾಂ ವರಾಕೀ ..

ಅತ್ರ ಹ್ಯನುನೀಯತಾಮಿತ್ಯೇತತ್ಪದಮರ್ಥಾಂತರಸಂಕ್ರಮಿತವಾಚ್ಯತ್ವೇನ ವಿವ-

ಕ್ಷಿತಾನ್ಯಪರವಾಚ್ಯತ್ವೇನ ಚ ಸಂಭಾವ್ಯತೇ . ನ ಚಾನ್ಯತರಪಕ್ಷನಿರ್ಣಯೇ ಪ್ರಮಾಣ-

ಮಸ್ತಿ . ಏಕವ್ಯಂಜಕಾನುಪ್ರವೇಶೇನ ತು ವ್ಯಂಗ್ಯತ್ವಮಲಕ್ಷ್ಯಕ್ರಮವ್ಯಂಗ್ಯಸ್ಯ

ಸ್ವಪ್ರಭೇದಾಂತರಾಪೇಕ್ಷಯಾ ಬಾಹುಲ್ಯೇನ ಸಂಭವತಿ . ಯಥಾ — 'ಸ್ನಿಗ್ಧಶ್ಯಾಮಲ'

ಇತ್ಯಾದೌ . ಸ್ವಪ್ರಭೇದಸಂಸೃಷ್ಟತ್ವಂ ಚ ಯಥಾ ಪೂರ್ವೋದಾಹರಣ ಏವ . ಅತ್ರ
ಹ್ಯರ್ಥಾಂತರ-

ಸಂಕ್ರಮಿತವಾಚ್ಯಸ್ಯಾತ್ಯಂತಿರಸ್ಮೃತವಾಚ್ಯಸ್ಯ ಚ ಸಂಸರ್ಗಃ . ಗುಣೀಭೂತವ್ಯಂಗ್ಯ-

ಸಂಕೀರ್ಣತ್ವಂ ಯಥಾ — 'ನ್ಯಕ್ಯಾರೋ ಹ್ಯಯಮೇವ ಮೇ ಯದರಯಃ ಇತ್ಯಾದೌ' .
ಯಥಾ ವಾ —

ಕರ್ತಾ ದ್ಯೂತಚ್ಚಲಾನಾಂ ಜತುಮಯಶರಣೋದ್ಧೀಪನಃ ಸೋಽಭಿಮಾನೀ

ಕೃಷ್ಣಾಕೇಶೋತ್ತರೀಯವ್ಯಪನಯನಪಟುಃ ಪಾಂಡವಾ ಯಸ್ಯ ದಾಸಾಃ .

ರಾಜಾ ದುಃಶಾಸನಾದೇರ್ಗುರುರನುಜಶತಸ್ಯಾಂಗರಾಜಸ್ಯ ಮಿತ್ರಂ

ಕ್ಷಾಸ್ತೇ ದುರ್ಯೋಧನೋಽಸೌ ಕಥಯತ ನ ರುಷಾ ದ್ರಷ್ಟುಮಭ್ಯಾಗತೌ ಸ್ವಃ ..

ಅತ್ರ ಹ್ಯಲಕ್ಷ್ಯಕ್ರಮವ್ಯಂಗ್ಯಸ್ಯ ವಾಕ್ಯಾರ್ಥಿಭೂತಸ್ಯ ವ್ಯಂಗ್ಯವಿಶಿಷ್ಟವಾಚ್ಯಾ-

ಭಿಧಾಯಿಭಿಃ ಪದೈಃ ಸಮ್ಮಿಶ್ರತಾ . ಅತ ಏವ ಚ ಪದಾರ್ಥಾಶ್ರಯತ್ವೇ
ಗುಣೀಭೂತವ್ಯ-

ಜ್ಞ್ಯಸ್ಯ ವಾಕ್ಯಾರ್ಥಾಶ್ರಯತ್ವೇ ಚ ಧ್ವನೇಃ ಸಂಕೀರ್ಣತಾಯಾಮಪಿ ನ ವಿರೋಧಃ

ಸ್ವಪ್ರಭೇದಾಂತರವತ್ . ಯಥಾಹಿ ಧ್ವನಿಪ್ರಭೇದಾಂತರಾಣಿ ಪರಸ್ಪರಂ ಸಂಕೀರ್ಣಂತೇ

ಪದಾರ್ಥವಾಕ್ಯಾರ್ಥಾಶ್ರಯತ್ವೇನ ಚ ನ ವಿರುದ್ಧಾನಿ .

ಕಿಂ ಚೈಕವ್ಯಂಗ್ಯಾಶ್ರಯತ್ವೇ ತು ಪ್ರಧಾನಗುಣಭಾವೋ ವಿರುದ್ಧತೇ ನ ತು ವ್ಯಂಗ್ಯ-

ಭೇದಾಪೇಕ್ಷಯಾ, ತತೋಽಪ್ಯಸ್ಯ ನ ವಿರೋಧಃ . ಅಯಂ ಚ ಸಂಕರಸಂಸೃಷ್ಟಿವ್ಯವಹಾರೋ

ಬಹೂನಾಮೇಕತ್ರ ವಾಚ್ಯವಾಚಕಭಾವ ಇವ ವ್ಯಂಗ್ಯವ್ಯಂಜಕಭಾವೇಽಪಿ ನಿರ್ವಿರೋಧ ಏವ

ಮಂತವ್ಯಃ . ಯತ್ರ ತು ಪದಾನಿ ಕಾನಿಚಿದವಿವಕ್ಷಿತವಾಚ್ಯಾನ್ಯನುರಣನರೂಪ-
ವ್ಯಂಗ್ಯವಾಚ್ಯಾನಿ ವಾ ತತ್ರ ಧ್ವನಿಗುಣೇಭೂತವ್ಯಂಗ್ಯಯೋಃ ಸಂಸೃಷ್ಟತ್ವಂ . ಯಥಾ -
' ತೇಷಾಂ ಗೋಪವಧೂವಿಲಾಸಸುಹೃದಾಂ ಇತ್ಯಾದೌ . ಅತ್ರ ಹಿ ವಿಲಾಸಸುಹೃದಾಂ
' ರಾಧಾರಹಃಸಾಕ್ಷಿಣಾಂ ಇತ್ಯೇತೇ ಪದೇ ಧ್ವನಿಪ್ರಭೇದರೂಪೇ ತೇ ಜಾನೇ ಇತ್ಯೇತೇ ಚ
ಪದೇ ಗುಣೇಭೂತವ್ಯಂಗ್ಯರೂಪೇ .

ವಾಚ್ಯಾಲಂಕಾರಸಂಕೀರ್ಣತ್ವಮಲಕ್ಷ್ಯಕ್ರಮವ್ಯಂಗ್ಯಾಪೇಕ್ಷಯಾ ರಸವತಿ
ಸಾಲಂಕಾರೇ ಕಾವ್ಯೇ ಸರ್ವತ್ರ ಸುವ್ಯವಸ್ಥಿತಂ . ಪ್ರಭೇದಾಂತರಾಣಾಮಪಿ ಕದಾಚಿ-
ತ್ಸಂಕೀರ್ಣತ್ವಂ ಭವತ್ಯೇವ . ಯಥಾ ಮಮೈವ —

ಯಾ ವ್ಯಾಪಾರವತೀ ರಸಾನ್ ರಸಯಿತುಂ ಕಾಚಿತ್ಕವೀನಾಂ ನವಾ
ದೃಷ್ಟಿಯಾ ಪರಿನಿಷ್ಠಿತಾರ್ಥವಿಷಯೋನ್ಮೇಷಾ ಚ ವೈಪಶ್ಚಿತಿ .

ತೇ ದ್ವೇ ಅಪ್ಯವಲಂಬ್ಯ ವಿಶ್ವಮನಿಶಂ ನಿರ್ವರ್ಣಯಂತೋ ವಯಂ

ಶ್ರಾಂತಾ ನೈವ ಚ ಲಬ್ಧಮಭಿಶಯನ ತ್ವದ್ಭಕ್ತಿತುಲ್ಯಂ ಸುಖಂ ..

ಇತ್ಯತ್ರ ವಿರೋಧಾಲಂಕಾರೇಣಾರ್ಥಾಂತರಸಂಕ್ರಮಿತವಾಚ್ಯಸ್ಯ ಧ್ವನಿಪ್ರಭೇದಸ್ಯ
ಸಂಕೀರ್ಣತ್ವಂ .

ವಾಚ್ಯಾಲಂಕಾರಸಂಸೃಷ್ಟತ್ವಂ ಚ ಪದಾಪೇಕ್ಷಯೈವ . ಯತ್ರ ಹಿ ಕಾನಿಚಿತ್ಪದಾನಿ

ವಾಚ್ಯಾಲಂಕಾರಭಾಂಜಿ ಕಾನಿಚಿಚ್ಛ ಧ್ವನಿಪ್ರಭೇದಯುಕ್ತಾನಿ . ಯಥಾ —

ದೀರ್ಘೀಕುರ್ವನ್ ಪಟು ಮದಕಲಂ ಕೂಜಿತಂ ಸಾರಸಾನಾಂ

ಪ್ರತ್ಯೂಷೇಷು ಸ್ಫುಟಿತಕಮಲಾಮೋದಮೈತ್ತೀಕಷಾಯಃ .

ಯತ್ರ ಸ್ತ್ರೀಣಾಂ ಹರತಿ ಸುರತಗ್ಲಾನಿಮಂಗಾನುಕೂಲಃ

ಸಿಪ್ರಾವಾತಃ ಪ್ರಿಯತಮ ಇವ ಪ್ರಾರ್ಥನಾಚಾಟುಕಾರಃ ..

ಅತ್ರ ಹಿ ಮೈತ್ರೀಪದಮವಿವಕ್ಷಿತವಾಚ್ಯೋ ಧ್ವನಿಃ . ಪದಾಂತರೇಷ್ಟಲಂಕಾರಾಂತ-
ರಾಣಿ .

ಸಂಸೃಷ್ಟಾಲಂಕಾರಾಂತರಸಂಕೀರ್ಣೋ ಧ್ವನಿಯಥಾ —

ದಂತಕ್ಷತಾನಿ ಕರಜೈಶ್ಚ ವಿಪಾಟಿತಾನಿ

ಪ್ರೋದ್ಭಿನ್ನಸಾಂದ್ರಪುಲಕೇ ಭವತಃ ಶರೀರೇ .

ದತ್ತಾನಿ ರಕ್ತಮನಸಾ ಮೃಗರಾಜವಧ್ವಾ

ಜಾತಸ್ಪೃಹೈರ್ಮುನಿಭಿರಪ್ಯವಲೋಕಿತಾನಿ ..

ಅತ್ರ ಹಿ ಸಮಾಸೋಕ್ತಿಸಂಸೃಷ್ಟೇನ ವಿರೋಧಾಲಂಕಾರೇಣ ಸಂಕೀರ್ಣಸ್ಯಾಲಕ್ಷ್ಯ-

ಕ್ರಮವ್ಯಂಗ್ಯಸ್ಯ ಧ್ವನೀಃ ಪ್ರಕಾಶನಂ . ದಯಾವೀರಸ್ಯ ಪರಮಾರ್ಥತೋ
ವಾಕ್ಯಾರ್ಥ-

ಭೂತತ್ವಾತ್ .

ಸಂಸೃಷ್ಟಾಲಂಕಾರಸಂಸೃಷ್ಟತ್ವಂ ಚ ಧ್ವನೇರ್ಯಥಾ —

ಅಭಿನವಪಯೋಧರರಸಿತೇಷು ಪಥಿಕಶ್ಯಾಮಾಯಿತೇಷು ದಿವಸೇಷು .

ಶೋಭತೇ ಪ್ರಸಾರಿತಗ್ರೀವಾಣಾಂ ನೃತ್ತಂ ಮಯೂರವೃಂದಾನಾಂ ..

ಅತ್ರ ಹ್ಯುಪಮಾರೂಪಕಾಭ್ಯಾಂ ಶಬ್ದಶಕ್ಯುಧ್ವವಾನುರಣನರೂಪವ್ಯಂಗ್ಯಸ್ಯ ಧ್ವನೇಃ
ಸಂಸೃಷ್ಟತ್ವಂ .

ಏವಂ ಧ್ವನೇಃ ಪ್ರಭೇದಾಃ ಪ್ರಭೇದಭೇದಾಶ್ಚ ಕೇನ ಶಕ್ಯಂತೇ .

ಸಂಖ್ಯಾತುಂ ದಿಜ್ಞಾತ್ರಂ ತೇಷಾಮಿದಮುಕ್ತಮಸ್ಮಾಭಿಃ .. 44..

ಅನಂತಾ ಹಿ ಧ್ವನೇಃ ಪ್ರಕಾರಾಃ ಸಹೃದಯಾನಾಂ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಯೇ ತೇಷಾಂ ದಿಜ್ಞಾತ್ರಂ
ಕಥಿತಂ .

ಇತ್ಯುಕ್ತಲಕ್ಷಣೋ ಯೋ ಧ್ವನಿರ್ವಿವೇಚ್ಯಃ ಪ್ರಯತ್ನತಃ ಸದ್ಭಿಃ

ಸತ್ಕಾವ್ಯಂ ಕರ್ತುಂ ವಾ ಜ್ಞಾತುಂ ವಾ ಸಮ್ಯಗಭಿಯುಕ್ತೈಃ .. 45..

ಉಕ್ತಸ್ವರೂಪಧ್ವನಿರೂಪಣನಿಪುಣಾ ಹಿ ಸತ್ಯವಯಃ ಸಹೃದಯಾಶ್ಚ ನಿಯತಮೇವ
ಕಾವ್ಯವಿಷಯೇ ಪರಾಂ ಪ್ರಕರ್ಷಪದವೀಮಾಸಾದಯಂತಿ .

ಅಸ್ಪುಟಸ್ಪುರಿತಂ ಕಾವ್ಯತತ್ತ್ವ ಮೇತದ್ಯಥೋದಿತಂ .

ಅಶಕ್ಯವದ್ಭಿರ್ವ್ಯಾಕರ್ತುಂ ರೀತಯಃ ಸಂಪ್ರವರ್ತಿತಾಃ .. 46..

ಏತದ್ಧ್ವನಿಪ್ರವರ್ತನೇನ ನಿರ್ಣೇತಂ ಕಾವ್ಯತತ್ತ್ವ ಮಸ್ಪುಟಸ್ಪುರಿತಂ ಸದಶಕ್ಯ-

ವದ್ಭಿಃ ಪ್ರತಿಪಾದಯಿತುಂ ವೈದರ್ಭೀ ಗೌಡೀ ಪಾಂಚಾಲೀ ಚೇತಿ ರೀತಯಃ
ಪ್ರವರ್ತಿತಾಃ .

ರೀತಿಲಕ್ಷಣವಿಧಾಯಿನಾಂ ಹಿ ಕಾವ್ಯತತ್ತ್ವ ಮೇತದಸ್ಪುಟತಯಾ ಮನಾಕ್ಸ್ಪುರಿತಮಾಸೀ-

ದಿತಿ ಲಕ್ಷ್ಯತೇ ತದತ್ರ ಸ್ಪುಟತಯಾ ಸಂಪ್ರದರ್ಶಿತೇನಾನ್ಯೇನ ರೀತಿಲಕ್ಷಣೇನ ನ
ಕಿಂಚಿತ್ .

ಶಬ್ದತತ್ತ್ವಾಶ್ರಯಾಃ ಕಾಶ್ಚಿದರ್ಥತತ್ತ್ವ ಯುಜೋಽಪರಾಃ .

ವೃತ್ತಯೋಽಪಿ ಪ್ರಕಾಶಂತೇ ಜ್ಞಾತೇಽಸ್ಮಿನ್ ಕಾವ್ಯಲಕ್ಷಣೇ .. 47..

ಅಸ್ಮಿನ್ ವ್ಯಂಗ್ಯವ್ಯಂಜಕಭಾವವಿವೇಚನಮಯೇ ಕಾವ್ಯಲಕ್ಷಣೇ ಜ್ಞಾತೇ ಸತಿ

ಯಾಃ ಕಾಶ್ಚಿತ್ಪ್ರಸಿದ್ಧಾ ಉಪನಾಗರಿಕಾದ್ಯಾಃ ಶಬ್ದತತ್ತ್ವಾಶ್ರಯಾಃ ವೃತ್ತಯೋ
ಯಾಶ್ಚಾರ್ಥ-

ತತ್ತ್ವ ಸಂಬದ್ಧಾಃ ಕೈಶಿಕ್ಯಾದಯಸ್ತಾಃ ಸಮ್ಯಗ್ರೀತಿಪದವೀಮವತರಂತಿ . ಅನ್ಯಥಾ

ತು ತಾಸಾಮದೃಷ್ಟಾರ್ಥಾನಾಮಿವ ವೃತ್ತೀನಾಮಶ್ರದ್ಧೇಯತ್ವಮೇವ ಸ್ಯಾನ್ನಾನುಭವಸಿದ್ಧತ್ವಂ

ಏವಂ ಸ್ಫುಟತಯೈವ ಲಕ್ಷಣೇಯಂ ಸ್ವರೂಪಮಸ್ಯ ಧ್ವನೇಃ . ಯತ್ರ ಶಬ್ದಾನಾಮರ್ಥಾನಾಂ
ಚ

ಕೇಷಾಂಚಿತ್ಪ್ರತಿಪತ್ತವಿಶೇಷಸಂವೇದ್ಯಂ ಜಾತ್ಯತ್ವಮಿವ ರತ್ನವಿಶೇಷಾಣಾಂ
ಚಾರುತ್ವಮನಾ-

ಖ್ಯೇಯಮವಭಾಸತೇ ಕಾವ್ಯೇ ತತ್ರ ಧ್ವನಿವ್ಯವಹಾರ ಇತಿ ಯಲ್ಲಕ್ಷಣಂ ಧ್ವನೇರುಚ್ಯತೇ
ಕೇನಚಿತ್ತದಯುಕ್ತಮಿತಿ ನಾಭಿಧೇಯತಾಮರ್ಹತಿ . ಯತಃ ಶಬ್ದಾನಾಂ ಸ್ವರೂಪಾಶ್ರಯ-

ಸ್ತಾವದಕ್ಷಿಷ್ಟತ್ವೇ ಸತ್ಯಪ್ರಯುಕ್ತಪ್ರಯೋಗಃ . ವಾಚಕಾಶ್ರಯಸ್ತು ಪ್ರಸಾದೋ
ವ್ಯಂಜಕತ್ವಂ

ಚೇತಿ ವಿಶೇಷಃ . ಅರ್ಥಾನಾಂ ಚ ಸ್ಫುಟತ್ವೇನಾವಭಾಸನಂ ವ್ಯಂಗ್ಯಪರತ್ವಂ
ವ್ಯಂಗ್ಯಾಂಶ-

ವಿಶಿಷ್ಟತ್ವಂ ಚೇತಿ ವಿಶೇಷಃ .

ತೌ ಚ ವಿಶೇಷೌ ವ್ಯಾಖ್ಯಾತುಂ ಶಕ್ಯೇತೇ ವ್ಯಾಖ್ಯಾತೌ ಚ ಬಹುಪ್ರಕಾರಂ .

ತದ್ವ್ಯತಿರಿಕ್ತಾನಾಖ್ಯೇಯವಿಶೇಷಸಂಭಾವನಾ ತು ವಿವೇಕಾವಸಾದಭಾವಮೂಲೈವ .
ಯಸ್ಮಾ-

ದನಾಖ್ಯೇಯತ್ವಂ ಸರ್ವಶಬ್ದಗೋಚರತ್ವೇನ ನ ಕಸ್ಯಚಿತ್ಸಂಭವತಿ . ಅಂತತೋಽನಾ-
ಖ್ಯೇಯಶಬ್ದೇನ ತಸ್ಯಾಭಿಧಾನಸಂಭವಾತ್ . ಸಾಮಾನ್ಯಸಂಸ್ಪರ್ಶವಿಕಲ್ಪಶಬ್ದಾ-

ಗೋಚರತ್ವೇ ಸತಿ, ಪ್ರಕಾಶಮಾನತ್ವಂ ತು ಯದನಾಖ್ಯೇಯತ್ವಮುಚ್ಯತೇ ಕ್ವಚಿತ್

ತದಪಿ ಕಾವ್ಯವಿಶೇಷಾಣಾಂ ರತ್ನವಿಶೇಷಾಣಾಮಿವ ನ ಸಂಭವತಿ . ತೇಷಾಂ

ಲಕ್ಷಣಕಾರೈವ್ಯಾಕೃತರೂಪತ್ವಾತ್ . ರತ್ನವಿಶೇಷಾಣಾಂ ಚ ಸಾಮಾನ್ಯಸಂಭಾವನಯೈವ
ಮೂಲ್ಯಸ್ಥಿತಿಪರಿಕಲ್ಪನಾದರ್ಶನಾಚ್ಚ . ಉಭಯೇಷಾಮಪಿ ತೇಷಾಂ ಪ್ರತಿಪತ್ತವಿಶೇಷಸಂವೇ-

ಧ್ಯತ್ವಮಸ್ಯೇವ . ವೈಕಟಿಕಾ ಏವ ಹಿ ರತ್ನತತ್ತ್ವವಿದಃ, ಸಹೃದಯಾ ಏವ ಹಿ

ಕಾವ್ಯಾನಾಂ ರಸಜ್ಞಾ ಇತಿ ಕನ್ಯಾತ್ರ ವಿಪ್ರತಿಪತ್ತಿಃ .

ಯತ್ತ್ವನಿರ್ದೇಶ್ಯತ್ವಂ ಸರ್ವಲಕ್ಷಣವಿಷಯಂ ಬೌದ್ಧಾನಾಂ ಪ್ರಸಿದ್ಧಂ ತತ್ತನ್ಮತಪರೀಕ್ಷಾಯಾಂ

ಗ್ರಂಥಾಂತರೇ ನಿರೂಪಯಿಷ್ಯಾಮಃ . ಇಹ ತು ಗ್ರಂಥಾಂತರಶ್ರವಣಲವಪ್ರಕಾಶನಂ
ಸಹೃದಯ-

ವೈಮನಸ್ಯಪ್ರದಾಯೀತಿ ನ ಪ್ರಕ್ರಿಯತೇ . ಬೌದ್ಧಮತೇನ ವಾ ಯಥಾ
ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಾದಿಲಕ್ಷಣಂ

ತಥಾಸ್ಮಾಕಂ ಧ್ವನಿಲಕ್ಷಣಂ ಭವಿಷ್ಯತಿ . ತಸ್ಮಾಲ್ಲಕ್ಷಣಾಂತರಸ್ಯಾಘಟನಾದಶಬ್ದಾ-

ರ್ಥತ್ವಾಚ್ಚ ತಸ್ಮೋಕ್ತಮೇವ ಧ್ವನಿಲಕ್ಷಣಂ ಸಾಧೀಯಃ . ತದಿದಮುಕ್ತಂ —

ಅನಾಖ್ಯೇಯಾಂಶಭಾಸಿತ್ವಂ ನಿರ್ವಾಚ್ಯಾರ್ಥತಯಾ ಧ್ವನೇಃ .

न लक्षणं, लक्षणं तु साधेयोरस्य यथोदितं ..
इति श्रीराजानकानन्दवर्धनार्जुनविरचिते ध्वन्यालोकके तृतीय
लुद्धोत्तेः ..

Encoded by Rajani Arjun rajani_arjun@yahoo.com

---

dhvanyaloka 3

pdf was typeset on March 24, 2024

Please send corrections to sanskrit@cheerful.com

